

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کتاب معلم  (راهنمای تدریس)

# تفکر و پژوهش



ششم دبستان

۱۳۹۵

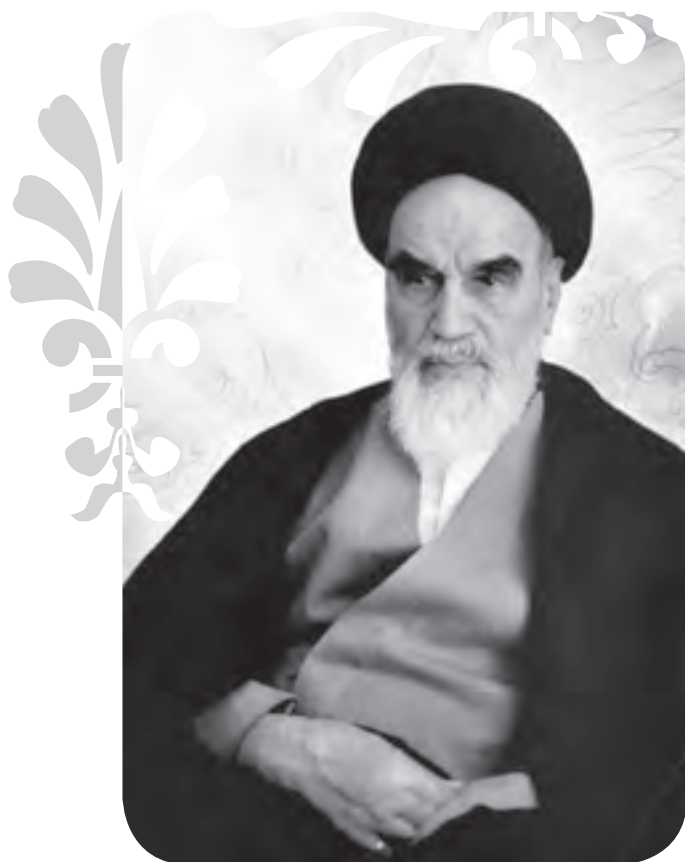
وزارت آموزش و پرورش  
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی



نام کتاب :	کتاب معلم تفکر و پژوهش ششم دبستان - ۷۴/۴
پدیدآورنده :	سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
مدیریت برنامه‌ریزی درسی و تألیف :	دفتر تألیف کتاب‌های درسی عمومی و متوسطه نظری
شناسه افزوده برنامه‌ریزی و تألیف :	محبوبه اسپیدکار، محمد مهدی اعتصامی، محمد حسینی، طیبیه حمزه بیگی، میترا دانشور، علی اکبر روشندل، مهدخت صفاری نظری، فاطمه فلسفی، احمد غلامحسینی، بهمن مشفق‌آرانی (اعضای شورای برنامه‌ریزی)
مدیریت آماده‌سازی هنری :	اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
شناسه افزوده آماده‌سازی :	لیدا نیک‌روش (مدیر امور فنی و چاپ) - جواد صفری (مدیر هنری) - مریم کیوان (طراح گرافیک، صفحه‌آرا) - سیده فاطمه محسنی، مرضیه اخلاقی، علیرضا کاهه، حسین چراغی، فاطمه پزنسکی، فاطمه رئیس‌یان فیروز‌آباد و راحله زادفتح‌اله (امور آماده‌سازی)
نشانی سازمان :	تهران : خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن : ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار : ۸۸۳۰۹۲۶۶، کد پستی : ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹
ناشر :	وبگاه : <a href="http://www.irtextbook.ir">www.irtextbook.ir</a> و <a href="http://www.chap.sch.ir">www.chap.sch.ir</a> اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی
چاپخانه :	شرکت افست «سهامی عام» ( <a href="http://www.Offset.ir">www.Offset.ir</a> )
سال انتشار و نوبت چاپ :	چاپ اول ۱۳۹۵

کلیه حقوق مادی و معنوی این کتاب متعلق به سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی وزارت آموزش و پرورش است و هرگونه استفاده از کتاب و اجزای آن به صورت جایی و الکترونیکی و ارائه در پایگاه‌های مجازی، نمایش، اقتباس، تلخیص، تبدیل، ترجمه، عکس‌برداری، نقاشی، تهیه فیلم و تکثیر به هر شکل و نوع، بدون کسب مجوز، ممنوع است و متخلفان تحت پیگرد قانونی قرار می‌گیرند.

شابک ۹-۲۴۸۷-۵-۹۶۴-۹۷۸-۹ ISBN 978-964-05-2487-9



یکی از صفات امام خمینی این بود که تفکرشان بر تتبعشان غلبه داشت. یعنی تفکر و اندیشیدن ایشان بیش از تتبع و جست‌وجو کردنشان در کتاب‌ها بود، به طور مثال وقتی درس مکاسب را می‌گفتند، من تعدادی کتاب به خدمتشان بردم و عرض کردم، اینها را هم ملاحظه بفرمایید، فرمودند: همه را ببرید، من باید خودم فکر کنم، کسی که این همه را نگاه کند، برای فکرش مجالی نمی‌ماند.

امام خمینی (رحمة الله علیه)



# فهرست مطالب

نامه‌ای به همکار

## فصل اول: کلیات

- ۱  
۲  
۲  
۳  
۵  
۷  
۱۱  
۱۲
- ۱-۱- مقدمه  
۱-۲- ضرورت و اهمیت پرورش تفکر و تعقل  
۱-۳- جایگاه تفکر و تعقل در برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران  
۱-۴- رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی در برنامه درسی ملی  
۱-۵- فطرت‌گرایی توحیدی در برنامه درسی تفکر و پژوهش  
۱-۶- حکمت در برنامه درسی تفکر و پژوهش  
کلام آخر

## فصل دوم: آشنایی با برنامه درسی تفکر و پژوهش

- ۱۳  
۱۴  
۱۵  
۱۶  
۱۸  
۱۹  
۱۹  
۱۹  
۲۰  
۲۰  
۲۲  
۲۳
- ۲-۱- مقدمه  
۲-۲- اصول، مفروضات و رویکردهای برنامه درسی  
۲-۳- هدف‌های برنامه درسی  
۲-۴- انتظارات عملکردی  
۲-۵- اصول حاکم بر برنامه درسی  
۲-۵-۱- اصول حاکم بر انتخاب و سازماندهی محتوا  
۲-۵-۲- اصول حاکم بر روش‌های یاددهی - یادگیری  
۲-۵-۳- اصول حاکم بر روش‌های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی  
۲-۵-۴- راهکارهای تحقق اصول  
۲-۶- مضامین برنامه تفکر و پژوهش پایه ششم  
۲-۷- نقش‌ها (معلم، دانش‌آموز، خانواده، مدیر)

۲۳	۲-۸- منابع (محیط، مواد و رسانه‌های آموزشی)
۲۵	۲-۹- شیوه‌ارزشیابی پیشرفت تحصیلی
۳۶	۲-۱۰- برنامه آموزشی
۳۷	۲-۱۱- ارتباط برنامه درسی تفکر و پژوهش و سایر دروس پایه
۳۷	۲-۱۲- اجرای برنامه درسی تفکر و پژوهش در کلاس‌های چند پایه
۳۹	<b>فصل سوم: صلاحیت‌های معلمان برای اجرای برنامه درسی تفکر و پژوهش</b>
۴۰	۳-۱- صلاحیت‌های اجرا
۴۱	۳-۱-۱- شناخت ویژگی‌های مخاطبان
۴۳	۳-۱-۲- کاربرد روش‌های یاددهی - یادگیری
۴۸	۳-۱-۳- مدیریت فرایند یادگیری
۵۵	۳-۲- صلاحیت‌های انتخاب‌گری (انتخاب محتوا)
۵۵	۳-۲-۱- انتخاب فعالیت از بین فعالیت‌های نیمه‌تجویزی
۵۶	۳-۲-۲- انتخاب مواد و رسانه‌های آموزشی
۵۸	۳-۳- صلاحیت طراحی فعالیت (بخش غیرتجویزی یا اختیاری)
۵۸	۳-۳-۱- اصول طراحی فعالیت
۵۹	۳-۳-۲- چهارچوب طرح درس
۶۲	۳-۳-۳- سازماندهی فعالیت‌های یک جلسه
۶۴	<b>فصل چهارم: فرایند اجرای درس‌های کتاب تفکر و پژوهش</b>
۶۵	مقدمه
۷۱	واژه‌های تصادفی
۷۷	۴-۱- فرایند اجرای درس‌های فصل انتخاب و تصمیم‌گیری
۷۸	دبندی‌های سرزمین من
۸۴	نارنجی پوش امانت‌دار



۸۸	بوی خوش مدینه
۹۴	آفکند
۹۸	ماه بود وروباہ! (انتخابی)
۱۰۲	مارگیر و ازدها (انتخابی)
۱۰۶	۲-۴- فرایند اجرای درس‌های فصل پروژه پژوهشی
۱۰۷	روش گردآوری اطلاعات
۱۱۰	طرح سؤال پژوهش
۱۱۳	مردم پسندها
۱۱۷	زیر ذرہ بین (انتخابی)
۱۲۱	از کجا بدانم؟ (انتخابی)
۱۲۴	ارائۀ یافته‌های پژوهش
۱۲۸	۳-۴- فرایند اجرای درس‌های فصل نظام‌مندی
۱۲۹	لی لی حوضک
۱۳۲	پیوستگی
۱۳۶	پلنگ‌ها و گوزن‌ها
۱۳۹	یک اتفاق عجیب (انتخابی)
۱۴۳	آخر خط (انتخابی)
۱۴۶	ما کجا هستیم؟ (انتخابی)
۱۴۹	۴-۴- فرایند اجرای درس‌های فصل هویت و ارزش
۱۵۰	تپۀ کوچک
۱۵۳	میمون‌های گران‌بہا
۱۵۷	شکلی دیگر
۱۶۳	خرسی که می‌خواست خرس باقی بماند (انتخابی)

۱۷۰	پرواز کن! پرواز! (انتخابی)
۱۷۵	من عاقبت از این پل خواهم گذشت (انتخابی)
۱۷۸	کیمیایگر (انتخابی)
۱۸۲	منابع و مراجع
۱۸۴	کتاب‌های کودک





## به نام خدا

### همکار عزیز سلام

برای پنج دقیقه، ذهن خود را برای یک پرواز خیالی آزاد بگذارید. تا آنجا که ممکن است، ساختارها و هدف‌های سیستم آموزش و پرورش فعلی‌مان را فراموش کنید. اجازه دهید که به «آموزش و پرورش» از چشم‌اندازی دیگر بنگریم. در تصوّر شما «آموزش و پرورش چطور به نظر می‌رسید اگر بر مبنای رویکرد شکوفایی فطرت توحیدی بنا شده بود؟ هدف آن، پرورش شاگردان باهوش، تغذیه بازار کار، یا داشتن مدارک خوب نبود، بلکه کمک به کودکان بود برای اینکه اهل تعقل و ایمان شوند.»

اگر اهل «تعقل و ایمان» شدن، هدف اصلی آموزش و پرورش بود، آیا هنوز یک برنامه درسی و آموزش موضوع محور به شکل موجود داشتیم؟ آیا امتحانات وجود داشتند؟ و اگر چنین بود، آنها چگونه بودند؟ ...

حال به پرورش تفکر و تعقل فکر کنید!

چه تصویری پیش خود مجسم می‌کنید؟ آیا کلاس‌هایی را مجسم می‌کنید که روی نظریات فلسفی کار می‌کنند؟ یا دانش‌آموزان در حال گوش دادن به یک سخنرانی در مورد فلسفه، فلاسفه و تعقل هستند؟ یا دانش‌آموزان در حال انجام فعالیت‌های هنری هستند؟ چنین تصویری در مورد درس «تفکر و پژوهش» بسیار دور از واقعیت است. به فطرت کودک آدمی فکر کنید! دانش‌آموزان قبل از آمدن به مدرسه دارای «چراهای» بی‌انتهای هستند. کودکان فلسفی به دنیا می‌آیند. آنها در سال‌های پیش از دبستان رویکردی کنجکاوانه به محیط اطراف و جهانی که در آن زندگی می‌کنند، دارند. چه اتفاقی می‌افتد که دانش‌آموزان با ورود به مدرسه به تدریج روحیه کنجکاوی و پرسشگری خود را از دست می‌دهند و پرسش‌های آنها اغلب از نوع دانش در حوزه علوم تجربی، و روش‌های پاسخگویی به سؤالات نیز از نوع روش‌های مطالعه در علوم تجربی می‌شود؟ پاسخگویی به این سؤالات و چگونگی بازگشت به فطرت کودکان هدف اصلی تدوین این کتاب است.

گروه مؤلفان



فصل اوّل



كَلِّيات

## ۱-۱- مقدمه

کتابی که پیش روی شماست با عنوان راهنمای معلم برنامه درسی تفکر و پژوهش و با هدف آماده‌سازی و انجام مسئولیت شما در فرایند هم‌اندیشی با دانش‌آموزان و پرورش تفکر آنان طراحی شده است. کتاب از چهار فصل تشکیل شده است. فصل اول با عنوان «کلیات» شما را با ماهیت و ضرورت مسئله پرورش تفکر در کودکان و جایگاه آن در برنامه درسی ملی آشنا می‌سازد. در فصل دوم برنامه درسی تفکر و پژوهش پایه ششم معرفی می‌شود؛ این فصل شامل تعاریف، رویکردها، اهداف، انتظارات عملکردی، انتخاب و سازماندهی محتوا، مضامین، نقش‌ها، منابع، شیوه‌های آموزش و ارزشیابی برنامه درسی است. فصل سوم به صلاحیت‌های لازم و مورد انتظار از معلمان برای اجرای این برنامه پرداخته است. در فصل چهارم طراحی آموزشی هر درس به همراه داستان‌های مورد نیاز ارائه شده است.

## ۱-۲- ضرورت و اهمیت پرورش تفکر و تعقل

با گسترش سریع حوزه‌های مختلف علوم و رشد فزاینده فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات، پرورش همه جانبه کودکان و نوجوانان برای آماده‌سازی آنان جهت ورود به عرصه‌های مختلف زندگی فردی و جمعی امری است که بیشتر کشورهای جهان به آن توجه ویژه نموده‌اند. برنامه‌ریزان این کشورها براساس تعریف خود از انسان و جامعه و همچنین شناسایی چالش‌های پیش رو، به برنامه‌ریزی در جهت شکوفایی و بالا بردن هرچه بیشتر استعدادها و قابلیت‌های فردی و اجتماعی کودکان و نوجوانان توجه می‌کنند. اهمیت چنین موضوعی از آنجا نمود بیشتری می‌یابد که حفظ هویت فرهنگی و ملی جوامع در گرو انتقال صحیح آن به نسل‌های بعدی و با در نظر گرفتن اقتضائات آینده است. نکته مهم این است که شکوفایی همه استعدادها و قابلیت‌ها منحصر به پردازش اطلاعات و یادگیری داده‌های علوم فنی، تجربی و انسانی نیست تا کودکان و نوجوانان به صورت انسان‌هایی نخبه و متخصص در یک فن و یا رشته بار آیند؛ زیرا به دلیل تفاوت‌های فردی و محیطی، همه افراد جامعه به‌طور تخصصی توان مشارکت در تولید علم و اثرگذاری در رشد، پیشرفت و توسعه علمی کشور را ندارند. اما می‌توان جامعه‌ای را تصویر کرد که در کنار تربیت متخصصین و نخبگان علمی در جهت پیشرفت و توسعه علمی و آبادانی کشور، همه افراد آن از سطح بسیار خوبی از روابط

صحيح اجتماعى و انسانى برخوردار باشند و انسان‌هاى سودمند و مؤثر براى جامعه تلقى شوند. آنچه از چشم‌انداز بيست ساله، نقشه جامع علمى کشور و همچنين سند تحوّل بنيادين در اين خصوص برداشت مى‌شود ساختن جامعه‌اى است که افراد آن با تعقل و تفکر مبتنى بر فطرت، به تنظيم روابطشان در عرصه‌هاى ارتباط با خود، خدا، خلق و خلقت بپردازند تا از رهگذر آن هويت و فرهنگ خود را، بازيابى، بازآفرينى و متعالى کنند. چنين جامعه‌اى، خردمحور، خردورز و خردمندپرور خواهد بود. ما برآنيم که با همکارى شما معلمان گرامى، چنين ديده‌گاهى را در قالب برنامه درسى «تفکر و پژوهش» به اين نسل عرضه نماييم. تفکر و پژوهش برنامه‌اى است در جهت شکوفايى قوه تفکر و تعقل کودکان و نوجوانان تا بتوانند در عرصه‌هاى مختلف با تفکر و خردورزى، مصالح خويش، خانواده و جامعه را تشخيص داده و براساس آن عمل نمايند و ديگران را نيز به خردورزى و تعقل دعوت نمايند. تفکر و پژوهش فرصتى است براى شکل‌گيرى روش و منش تفکر و تعقل کودکان بر اساس فطرت خدا دادى آنان تا از اين رهگذر افکار خويش را ساماندهى و با زنگارزدايى از فطرت مراحل کمال را طى کنند.

### ۳-۱- جاىگاه تفکر و تعقل در برنامه درسى ملى جمهورى اسلامى ايران

سند تحوّل بنيادين، تغيير در شش زيرنظام آموزش و پرورش را براى ايجاد تحوّل در آن ضرورى دانسته است. اين شش زيرنظام عبارت‌اند از: برنامه درسى، رهبرى و مديريت تربيتى، تربيت معلم و منابع انسانى، فضا، تجهيزات و فناورى، پژوهش و ارزشيابى، تأمين و تخصيص منابع مالى. برنامه درسى ملى براساس فلسفه تعليم و تربيت اسلامى به عنوان اولين و مهم‌ترين سند از مجموعه اسناد تحولى زيرنظام‌هاى آموزش و پرورش با رويکرد فطرت‌گرايى توحيدى به منظور تربيت انسان‌هاى متفکر و عاقل، باايمان و باور، اهل علم، عمل، و اخلاق، در چهار عرصه ارتباط با خود، خدا، خلق، و خلقت با محوريت ارتباط با خدا طراحي شده است تا افراد با کسب اين شايستگى‌ها بتوانند به مراتبى از حيات طيبه دست يابند.

به طور کلى، کارآمدى و تأثير هر برنامه درسى به ميزان ارتباط و تناسب آن با مخاطب، بستگى دارد. در برنامه اديان الهى و همين طور مکاتب بشرى، چه در جنبه‌هاى معرفتى و شناختى و چه در جنبه‌هاى ارادى و عملى، انسان مخاطب همه برنامه‌ها است. از اين رو برنامه‌اى که بر اساس شناخت و تعريف کامل‌ترى از انسان تدوين شده باشد از مقبوليت، توانمندى و همين طور موفقيت بيشترى برخوردار خواهد بود. برنامه درسى تفکر و پژوهش در ارتباط با انسانى تعريف مى‌شود که در حکمت

قرآنی و فلسفه و عرفان اسلامی به عنوان خلیفه الله معرفی شده است و هدف از آفرینش او رسیدن به کمال و سعادت حقیقی است و واضح است که ترسیم چنین جایگاهی برای انسان مربوط به فرد فرد انسان‌ها و جامعه انسانی است نه مختص به افراد خاص.

همچنین تحوّل در هر نظام آموزشی، به تغییر نگاه ما به انسان، جامعه و هستی بستگی دارد. برای نزدیک شدن فضای ذهنی شما معلّمان عزیز به این مطلب لازم است توضیح مختصری در این مورد بیان شود. اگر به خود، جامعه و محیط اطراف نظری عمیق بیاندازیم آن را مجموعه‌ای پیچیده از روابط و مناسبت‌ها خواهیم یافت که گاهی بر ما اثر می‌گذارند و گاهی نیز از ما اثر می‌پذیرند. این روابط با سرعت زیادی رو به گسترش است و ما هر روز تجربه‌ای تازه از چنین روابطی را به دست می‌آوریم. اگر دوباره به این روابط نظر کنیم درمی‌یابیم که این تأثیر و تأثر گاهی ناشی از علم و آگاهی و اراده ماست و گاهی خارج از حیطه قدرت و اراده ما. همچنین برای همه ما واضح و معلوم است که در آن روابطی که ناشی از علم و اراده خودمان بوده است، خود را مسئول می‌دانیم و در روابطی که خارج از اختیار ما بوده است نیز سعی در تداوم و یا اصلاح آن می‌نماییم. به عنوان مثال وقتی بخواهیم کسی را بازشناسی دقیق نماییم یا به کسی معرفی کنیم، او را با توجه به روابطش با خود و دیگران تعریف می‌نماییم (تو اول بگو با کیان زیستی سپس من بگویم که تو کیستی). آنچه از سخن قبل به دست می‌آید این است که انسان عبارت است از همین وجود دنیوی او به علاوه مجموعه روابطی که با تفکر و اراده و اختیار خویش ایجاد نموده است. این روابط بر اساس حکمت قرآنی شامل چهار عرصه می‌شود که عبارت‌اند از: رابطه انسان با خود، رابطه انسان با خداوند، رابطه انسان با خلق و رابطه انسان با خلقت. لذا توصیف ما از هر فرد براساس چگونگی روابطی است که او در این چهار عرصه دارد.

اگر تفکری که اساس روابط چهارگانه بالاست، تحت تأثیر موهومات، خیالات، غرایز، شهوات و رذائل اخلاقی باشد منجر به روابط ناسالم و هزینه‌های فردی، خانوادگی و نابسامانی و ضعف اجتماعی و در نتیجه شقاوت اخروی خواهد بود؛ و نمی‌توان آن را تعقل به شمار آورد. تعقل، تجزیه و تحلیل و ربط دادن قضایا و سنجش و ارزیابی یافته‌ها بر اساس نظام معیار است که از طرق معتبر به دست آمده است. از نظر تعلیم و تربیت اسلامی آنچه این روابط چهارگانه را منظم و هماهنگ می‌نماید و منجر به اراده صحیح و سالم می‌شود، «تفکر و تعقل مبتنی بر سلامت فطرت انسان است. در این دیدگاه، فطرت عبارت است از قدرت شناختن ایمانی که با آب و گل آدمی سرشته شده است. حیات سعادت‌مندانه نیز در واقع انطباق حیات عقلانی فردی و اجتماعی انسان با این موهبت الهی است.» برنامه درسی ملی بر اساس چنین دیدگاهی تدوین شده است. همان‌طور که

گفته شد رویکرد این برنامه فطرت‌گرایی توحیدی می‌باشد که در الگوی هدف‌گذاری آن تفکر و تعقل نقش محوری دارد. بدیهی است با چنین تغییری در رویکرد و الگوی هدف‌گذاری یک برنامه، سایر مؤلفه‌های آموزش نیز تغییر می‌یابند.

#### ۴-۱- رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی در برنامه درسی ملی

رویکرد برنامه‌های درسی و تربیتی «فطرت‌گرایی توحیدی» است. این رویکرد به معنای زمینه‌سازی لازم جهت شکوفایی فطرت الهی دانش‌آموزان از طریق درک و اصلاح مداوم موقعیت آنان به منظور دستیابی به مراتبی از حیات طیبه است. برخی گزاره‌های تبیین‌کننده رویکرد برنامه درسی ملی که به توضیح مبانی، اهداف، محتوا، روش‌های آموزش و ارزشیابی برنامه تفکر و پژوهش یاری می‌رسانند عبارت‌اند از:

##### دانش‌آموز

– فطرت الهی در وجود دانش‌آموز نهفته است و قابلیت شکوفایی و فعلیت یافتن دارد.  
– دانش‌آموز همواره در موقعیت است و می‌تواند آن را درک کند و با انتخاب احسن خویش در راستای اصلاح مداوم آن حرکت نماید. در این برنامه هر یک از دانش‌آموزان از حیث توانمندی‌های خود در زمینه تفکر در یک موقعیت خاص و منحصر به فرد قرار دارند که قابل پرورش است.  
– دانش‌آموزان در فرایند یاددهی – یادگیری و تربیت‌پذیری و توسعه شایستگی‌های خویش به لحاظ ذاتی نقش فعال دارند.

##### معلم و مربی

– با شناخت و بسط ظرفیت‌های وجودی دانش‌آموزان و خلق فرصت‌های تربیتی آموزشی زمینه درک و انگیزه اصلاح مداوم موقعیت آنان را فراهم می‌سازد.  
– راهنما و راهبر فرایند یاددهی – یادگیری است.  
– برای خلق فرصت‌های تربیتی و آموزشی مسئولیت تطبیق، تدوین، اجرا و ارزشیابی برنامه‌های درسی و تربیتی در سطح کلاس را برعهده دارد.

##### محتوا

– محتوا مجموعه‌ای منسجم و هماهنگ از فرصت‌ها و تجربیات یادگیری است که زمینه شکوفایی فطرت الهی، رشد عقلی و فعلیت یافتن عناصر و عرصه‌ها را به صورت پیوسته فراهم می‌آورد.

– در برگیرنده مفاهیم و مهارت‌های اساسی و ایده‌های کلیدی مبتنی بر شایستگی‌های روش و منش تفکر و تعقل است.

– متناسب با نیازهای حال و آینده، علایق، ویژگی‌های روانشناختی دانش‌آموزان، انتظارات جامعه اسلامی و زمان آموزش است.

### یاددهی - یادگیری

– فرایندی زمینه‌ساز برای ابراز گرایش‌های فطری، شناخت موقعیت یادگیرنده و اصلاح مداوم آن است.

– یادگیری حاصل تعامل خلاق، هدفمند و فعال یادگیرنده با موضوعات متنوع یادگیری است.  
– دیدگاه دانش‌آموزان را به طور معنادار نسبت به ارتباط با خود، خداوند، دیگران و مخلوقات تحت تأثیر قرار می‌دهد.

### محیط یادگیری

– کل نظام هستی محیط یادگیری است.

– مدرسه محیط یادگیری پایه و اصلی است؛ اما یادگیری به آن محدود نمی‌شود و سایر محیط‌ها را نیز در بر می‌گیرد.

– محیطی امن، منعطف، پویا، برانگیزاننده و غنی برای پاسخگویی به نیازها، علایق و ویژگی‌های دانش‌آموزان تدارک می‌بیند.

– با بهره‌گیری از ظرفیت و قابلیت رسانه‌ها زمینه بهبود موقعیت دانش‌آموزان و ارتقای کیفیت فرایند یاددهی - یادگیری را فراهم می‌آورد.

### ارزشیابی

– بر شیوه ارزیابی بیرونی و خودارزیابی تأکید دارد و به این طریق به طور مستمر تصویری روشن و همه جانبه از موقعیت کنونی دانش‌آموز، فاصله او با موقعیت بعدی و چگونگی اصلاح آن، متناسب با ظرفیت‌ها و نیازهای وی ارائه می‌کند.

– زمینه انتخاب‌گری، خودمدیریتی و رشد مداوم دانش‌آموز را با تأکید بر خودارزیابی فراهم می‌کند و بهره‌گیری از سایر روش‌ها را زمینه تحقق آن می‌داند.

– کاستی‌های یادگیری را فرصتی برای بهبود موقعیت دانش‌آموز و اصلاح نظام آموزشی می‌داند. (برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱)

## ۵-۱- فطرت‌گرایی توحیدی در برنامه‌درسی تفکر و پژوهش

جریان آموزش و پرورش ماهیتاً نمی‌تواند از تفکر و مهارت‌های آن جدا باشد. اصولاً هر تغییری در شناخت انسان حاصل تفکر و یادگیری‌های اوست. از همین رو، یکی از رسالت‌های اصلی هر نظام آموزشی، پرورش صلاحیت‌ها و منش تفکر است. با این نگاه هر یک از عناوین درسی، علاوه بر انتقال دانش و ایجاد یادگیری‌های جدید، به پرورش جنبه‌هایی از تفکر نیز می‌پردازند. از ریاضیات گرفته که اساس تفکر منطقی را شکل می‌دهد تا برنامه‌درسی هنر که پرورش تفکر خلاق مبنای آن است. با این توضیح، ضرورت وجود، شکل و محتوای برنامه‌درسی که به طور اختصاصی به «تفکر» بپردازد موضوعی است که سال‌ها مورد بحث و نظر صاحب‌نظران تعلیم و تربیت در سراسر جهان و به تبع آن ایران قرار داشته است. از این روی پس از انجام بررسی‌های لازم، درس «تفکر و پژوهش» در پایه ششم دبستان وارد برنامه رسمی آموزش و پرورش در ایران شد. «برنامه‌درسی تفکر و پژوهش به دنبال پرورش روش و منش تفکر براساس رویکرد فطرت‌گرایی توحیدی است».

طرح نظریه فطرت در میان فلاسفه مسلمان مسبوق به سابقه است. در میان متفکران متأخر مسئله فطرت جایگاه برجسته‌ای در آراء آیت‌الله شاه‌آبادی، علامه طباطبائی، شهید مطهری و امام خمینی (رحمت‌الله علیه) داشته است. ایشان با استناد به آیات قرآن به ویژه آیه ۳۰ از سوره روم آراء خود را درباره فطرت بیان داشته‌اند.

«فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفاً فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَ لَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ».

پس تو ای رسول، مستقیم روی به جانب آیین پاک اسلام آورده، پیوسته از دین خدا که فطرت خلق را بر آن آفریده است پیروی کن که خلقت خدا تغییرپذیر نیست. این است آیین استوار حق ولیکن اکثر مردم از حقیقت آن آگاه نیستند.»

واژه «فطرت» به معنای خلقت و ایجاد است. این واژه برگرفته از ریشه «فَطَرَ» به معنای شکافتن و باره کردن و انشقاق است. حضرت امام خمینی (رحمت‌الله علیه) معتقدند که فطرت آن نوع خلقتی است که پرده عدم را شکافته و دارای سابقه‌ای نیست (امام خمینی، ۱۳۷۶، ص ۱۷۹). در واقع فطرت بر کیفیت خاصی از خلقت دلالت دارد که مخصوص انسان به عنوان موجود مُدرک<sup>۱</sup> و لازمه وجود اوست. به بیان دیگر فطرت لازمه تحقق ذات انسان است و هر آنچه مخصوص ذات انسان نیست، نه فطرت بلکه طبیعت و غریزه است. (شاه‌آبادی، ۱۳۸۰، ص ۱۲۷)

طبیعت در همه موجودات جامد یا نامی (گیاهان) که بدون روح حیوانی هستند یافت می‌شود. به عنوان مثال، طبیعت آتش گرما و نوربخشی و سوزاندن و طبیعت فلان درخت این است که در مقابل سرما مقاوم است. اما غریزه در حیوانات و انسان در بعد حیوانیشان موجود است. غریزه یک حالت نیمه آگاهانه و غیراکتسابی است که راهنمای حیوانات در زندگی‌شان است. یافتن غذا، دوری از خطر، تولید مثل و ... نمونه‌هایی از امور غریزی هستند. اما انسان علاوه بر غریزه، واجد ویژگی‌ای است که در حیوانات مشابهی ندارد. این ویژگی خاص، همان فطرت است. و فرق آن با غریزه آن است که غریزه شامل اموری می‌شود که موجب حفظ حیات مادی انسان است اما فطرت امری است که حفظ حیات معنوی انسان در گرو آن است. نقطه اشتراک طبیعت، غریزه و فطرت این است که هر سه امری ذاتی هستند. طبق آیه ۵۰ سوره مبارکه طه «رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى.» این امور در همه موجودات بنابر تفاوت وجودی آنها به ودیعه نهاده شده تا با تکیه بر آنها مراحل رشد و کمال خود را طی کنند. همان‌طور که حیوانات بدون نیاز به آموزش، به سمت فعالیت‌های خاصی کشش دارند، انسان نیز فارغ از کسب هر نوع آموزشی به صرف بهره‌مندی از فطرت، معطوف به امور خاصی است. گرایش‌های فطری به دو نحو ظهور می‌یابند:

#### ۱- گرایش‌های احساسی

#### ۲- گرایش‌های معرفتی (پیروز، ۱۳۹۰، ص ۱۹)

از جمله گرایش‌های احساسی فطرت، می‌توان احساس محبت به خودمان، میل به آزادی، زیبایی‌دوستی، عدالت‌خواهی، نوع‌دوستی و نیز برخی تمایلات اخلاقی را نام برد. گرایش معرفتی فطرت، به آن نوع میلی در انسان اشاره دارد که موجب پذیرش برخی معارف توسط وی می‌شود. اساسی‌ترین گرایش معرفتی میل به دانستن و پذیرش معرفت صحیح و حقانی است. انسان همواره مایل است تا گزاره‌هایی را که فی‌نفسه صحیح‌اند قبول کند. مثلاً اصل علیت در زمره تصدیقاتی است که اگر به انسان عرضه شود، او فارغ از رجوع به هر نوع دانش اکتسابی و بدون نیاز به هر نوع تعلیمی صحت آن را تأیید می‌کند (گلپایگانی، ۱۳۸۸، ص ۳۸). پذیرش درستی این احکام و به بیان دقیق‌تر گرایش فطری انسان به صحت آنها، اصول و مبانی معرفت انسانی و لازمه کار عقل است، به نحوی که انکار آنها یا هر نوع تردید در صحت آنها، پایگاه معرفت انسانی را فرو می‌ریزد و آدمی را اسیر باتلاق نسبی‌گرایی، شکاکیت، سفسطه و تناقض‌گویی می‌کند. (پیروز، ۱۳۹۰، ص ۲۰)

گرایش‌های معرفتی فطرت موجب شکوفایی استعداد‌های عقلی و به کار افتادن دستگاه معرفتی انسان می‌شود. اصول و قواعد منطقی هر قدر هم که مستحکم و برآمده از واقعیت باشند تا زمانی که



انسان پذیرای آنها نباشد نمی‌تواند نقشی در حوزهٔ معارف انسانی داشته باشند. پذیرش این اصول به عنوان تصدیقات صحیح، ریشه در فطرت آدمی دارد.

فطرت دو صفت دارد: ۱- فراگیر و همگانی است؛ یعنی این گونه نیست که انسانی واجد فطرت باشد و انسان دیگری فاقد آن؛ حقیقت هر انسانی با این واقعیت سرشته شده است. ۲- عدم اختلاف در آن؛ یعنی این گونه نیست که کسی واجد فطرت بیشتری باشد و دیگری واجد فطرت کمتر (شاه‌آبادی، ۱۳۸۶، ص ۳۱۵). به زبان ساده، همهٔ نوزادان در هر خانواده با هر دین و ملیتی با فطرت پاک الهی متولد می‌شوند و مقدار آن هم در بین افراد تفاوت نمی‌کند. با این حال و علی‌رغم آنکه تمام انسان‌ها به نحو یکسان از فطرت و احکام خطاناپذیر آن بهره‌مندند و حکم اصلی فطرت هم حرکت به سمت کمال است، در صحنهٔ واقعیت شاهد آنیم که شمار قابل ملاحظه‌ای از افراد از حرکت به سمت کمال که اقتضای فطرتشان است بازمانده‌اند و حتی برخی از ایشان مسیر تکامل را به عکس، یعنی در جهت حرکت به سمت حیوانیت پی گرفته‌اند. فطرت، امری زوال‌ناپذیر و جدانشدنی از ذات آدمی است اما در عین حال باید اذعان داشت که توجهٔ انسان به پیام‌های فطرت همیشگی نیست. بدین ترتیب، هر چند فطرت به‌طور تمام و کمال موجود است، ولی مورد فراموشی و غفلت قرار گرفته است، طوری که گویی غبار غلیظی روی آن را پوشانده است (شاه‌آبادی، ۱۳۸۰، ص ۱۴۸).

نقش تعلیم و تربیت زنگارزدایی از فطرت توحیدی دانش‌آموزان است. اکنون براساس نظریهٔ فطرت به بازشناسی تعامل انسان با امور پیرامونش و در برنامه درسی تفکر و پژوهش به چگونگی مواجهه کودکان و نوجوانان با امور و پدیده‌ها در چهار عرصهٔ ارتباط، می‌پردازیم. مراد از تعامل انسان با امور پیرامونش، مواجهه‌ای است که خاص انسان و ناشی از ماهیت خاص اوست. برای مثال، انسان در مواجهه با پدیده‌های طبیعت توانایی آیه‌بینی و آیه خوانی دارد و جهان را فعل خداوند می‌بیند. فرد به‌طور مداوم با آرا و نظرات متفاوت و گاه متناقض مواجه می‌شود. انسانی که فطرت سالم دارد در مواجهه با این امور، فهم معنا می‌کند و نسبت به آن عکس‌العمل نشان می‌دهد؛ یعنی آنچه را که با گرایش‌های فطری آدمی تطبیق دارد، جذب می‌کند و در عوض هر آنچه را که با فطرت انسان ناسازگار است دفع می‌کند.

نکتهٔ مهم این است که هرچه فطرت دچار زنگار کمتری شده باشد، عکس‌العمل بهتری در برابر امور و پدیده‌ها نشان می‌دهد. بر همین منوال کودکان و نوجوانان نیز به‌طور مستمر از طریق متن و محتوای سخنان، کتاب‌ها، فیلم‌ها، روزنامه‌ها، مجله‌ها، تصاویر و نظایر آنها در معرض آرا و نظرات مختلف قرار دارند و نسبت به آن واکنش نشان می‌دهند. اگر آنها این توانایی را داشته باشند که در

مواجهه با آرا و نظرات فهم معنا (دریافت حقیقت امر) کنند به نحو دقیق‌تری می‌توانند نسبت آن را با فطرت تشخیص و واکنش نشان دهند. اما به میزانی که فطرت را جرم و آلودگی گرفته باشد، تشخیص میزان دوری و نزدیکی آن مورد به کمالات، سخت‌تر و در عوض ضریب اشتباه در تشخیص معنای واقعی بالاتر می‌رود. با این حال اگر هنوز در میان جرمی که روی فطرت را پوشانده است، روزنه‌ای برای تابش نور فطرت باقی مانده باشد، به همان اندازه نیز بخشی از معنا نزد فرد روشن می‌شود. از این رو برخی معنای امور را کامل‌تر و برخی معنای آن را ناقص‌تر می‌فهمند، اما افرادی با فهم ناقص هم می‌توانند با جرم‌زدایی از دستگاه فطرت، امکان دستیابی به فهم کامل‌تر را برای خویش فراهم کنند. در مباحث فلسفی ساعت تفکر و پژوهش، دانش‌آموز نظر خود را درباره موضوعی ابراز می‌کند که ممکن است با نظر معلّم، دانش‌آموزان و حتی با عرف جامعه متفاوت باشد. این تفاوت می‌تواند ناشی از آموزش‌های خانواده، تأثیر رسانه‌ها، تأثیر همسالان، مقتضای سنی و غیره باشد. آنچه مهم است شیوه رفتار معلّم در قبال این گونه نظرات است. در شیوه آموزش مستقیم، برخی معلّمان با ارائه پیام‌های مستقیم سعی می‌کنند نظر دانش‌آموز را اصلاح و مطابق نظر خود یا جمع سازند. این شیوه برای ساعت تفکر و پژوهش مناسب نیست چون همان‌طور که در بالا گفته شده تا دانش‌آموز کاملاً فهم معنا نکند نمی‌تواند میزان سازگاری موضوع را با فطرت خود تشخیص دهد و آن را جذب یا دفع کند. اما علت اینکه چرا چنین نظری ابراز کرده چیست؟ ممکن است یک یا چند دلیل از دلایل زیر موجب چنین موقعیتی باشد:

- ابعاد مختلف مسئله و موضوع برایش روشن نیست؛ یعنی موضوع را به طور همه جانبه بررسی نکرده است.

- طرز تلقی او در مورد موضوع برای خودش آشکار و روشن نیست. نمی‌داند که این سخن او نیست بلکه نظر دیگران بر زبان او جاری می‌شود.

- در مقام فکر و اندیشه به جای به کارگیری دلیل و پذیرش از راه فهم، برهان‌نما را به جای برهان می‌نشانند و خود را از تعقل صحیح محروم می‌سازد.

- از سر تعصب و لجبازی با دیگران یا برای جلب نظر، با علم و آگاهی به واقعیت، خلاف آن را بیان می‌کند.

- یادگیری‌های خود را به موقعیت‌های نامربوط تعمیم می‌دهد. یعنی تعمیم‌های نادرست دارد.

● و ...

با توجه به قبول فطری بودن گرایش‌های احساسی و معرفتی، کار معلّم فراهم آوردن فرصتی

است تا دانش‌آموزان کنار زدن پرده‌ها و موانع فطرت را تمرین کنند. یعنی فرصت‌هایی فراهم شود تا دانش‌آموزان در فرایند گفت‌وگو، ابعاد موضوع و مسئله را همه جانبه بررسی کنند، از طرز تلقی خود نسبت به موضوع آگاه شوند، برهان را از برهان‌نما و دلایل مربوط و نامربوط را از هم تشخیص دهند، حقیقت نظر و گفتار را بررسی کنند نه گوینده آن را، نظرات خود را عمیقاً و اکوای کنند.

## ۶-۱- حکمت در برنامه‌داری درسی تفکر و پژوهش

دانشمندان و فیلسوفان برای «حکمت» معانی و تفاسیر گوناگونی ارائه کرده‌اند، از جمله آنها این تعاریف است:

۱- حکمت، عبارت است از: درک ویژه‌ای که انسان با آن می‌تواند حق و حقیقت را دریابد و از تباهی کار و از کار تباه جلوگیری نماید.

۲- حکمت عبارت است از رسیدن به حق به واسطه دانش و خرد. (راغب اصفهانی، مفردات الفاظ قرآن، واژه حکم)

رسیدن به حق و حقیقت فطری انسان است و رسیدن به این ویژگی فطری به واسطه دانش و خرد امکان‌پذیر است. حکما و دانشمندان حکمت را به دو بخش نظری و عملی تقسیم کرده‌اند: حکمت نظری، عبارت است از شناسایی و علم به احوال اشیا و موجودات، آن چنان که هستند.

حکمت عملی، عبارت است از علم به اینکه رفتار و کردار آدمی، یعنی افعال اختیاری وی چگونه باید باشد.

به عبارت دیگر، موجودات، اگر وجودشان در قدرت و اختیار ما نباشد، علم مربوط به آنها حکمت نظری نامیده می‌شود و اگر وجودشان در قدرت و اختیار ما باشد علم مربوط به آنها حکمت عملی نامیده می‌شود. بنابراین، در حکمت نظری از «هست»ها و «است»ها و در حکمت عملی از «باید»ها و «نباید»ها بحث می‌شود. به عنوان مثال، وقتی درباره علت و معلول، ناظم و منظوم و ... فکر می‌کنیم موضوع تفکر ما از مباحث حکمت نظری است. اما زمانی که درباره چگونگی رفتار اخلاقی افراد مانند راستگویی، طمع، قضاوت درباره شخصیت دیگران و ... فکر می‌کنیم موضوع تفکر ما از مباحث حکمت عملی است.

عقل نیز وقتی که در واقعیت‌ها و موجودات عالم تفکر می‌کند تا آنها را بشناسد «عقل نظری» نامیده می‌شود. و آن‌گاه که می‌اندیشد و فکر می‌کند تا خوبی‌ها را از بدی‌ها، ارزش‌ها را از ضدارزش‌ها،

رفتارهای زیبا را از رفتارهای زشت بازشناسد، آن را «عقل عملی» می‌نامند. و همه این دانایی‌ها با تفکر به دست می‌آید. از این رو، امیرالمؤمنین علی علیه‌السلام در تعبیری زیبا و لطیف، عقل را به درختی تشبیه کرده که ریشه آن فکر و میوه‌اش سلامت از جهل و پندار زشت است. (اعتصامی، ۱۳۸۹، ص ۴) با این اوصاف حکیم کسی است که به واسطه شناخت هست‌ها می‌داند کیست، چیست، و کجاست؛ بنابراین در هر موقعیت زمانی و مکانی می‌داند که چه بگوید، چه کاری را انجام دهد و چه کاری را انجام ندهد. امیرالمؤمنین علی (ع) در جمله‌ای زیبا فرموده‌اند: «رَحِمَ اللَّهُ امْرَأَةً عَلِمَ مِنْ آيِنٍ وَ فِي آيِنٍ وَ إِلَى آيِنٍ: خداوند رحمت آورد بر کسی که بداند از کجا آمده، کجاست و به کجا می‌رود» و این یعنی حکمت به معنای واقعی که بدون دانش و خرد میسر نیست.

## کلام آخر

حیات انسان یک حیات فکری است. تفکر، استعدادی الهی است که در اثر تربیت به فعلیت می‌رسد و انسان می‌تواند در پرتو تقوای الهی، با متعادل نمودن قوای درونی خویش از آن در مسیر فطرت توحیدی بهره‌مند شود. حکمت به عنوان ثمره تلاش آگاهانه انسان در بازشناسی خویش و هستی عبارت است از علم و عمل حق که از فطرت سرچشمه گرفته است و نتیجه آن آرامش درونی و سعادت دنیوی و اخروی است. بنابراین، حکمت شالوده تنظیم روابط چهارگانه بر اساس تفکر و تعقل است. اما نکته مهم اینجاست که حکمت به معنای بالا هرگز برآمده از هرگونه تفکری نیست؛ زیرا ما به‌طور روشنی در جامعه و در سطح جهان با شرور بسیاری مواجه می‌شویم که نتیجه سوء استفاده از قدرت تفکر انسان‌ها بوده است. آنچه جایگاه برنامه درسی تفکر و پژوهش را در برنامه درسی ملی روشن‌تر می‌سازد این است که این برنامه تنها به دنبال پرورش و تربیت قوای تفکر و تعقل کودکان و نوجوانان نیست بلکه به‌طور چشمگیری در صدد آن است که طی فرایند پرورش تفکر و آموزش پژوهش، دانش‌آموزان بتوانند به روند اندیشیدن در وجود خود، آگاهی یابند و به عبارت دیگر به اندیشه خود بیندیشند تا اندیشه درست و سالم را از اندیشه نادرست و ناسالم تشخیص بدهند و به این ترتیب اندیشه و عمل صحیح از فکر خود آنان زاییده شود و این همان معنای حکمت برآمده از فطرت توحیدی است. براین اساس، دانش‌آموزان ضمن یافتن روش صحیح اندیشیدن، به اصلاح اندیشه درونی خود و در گامی دیگر به اصلاح اندیشه دیگران نایل می‌شوند که ثمره آن، بروز رفتار حکیمانه در تعامل با خود و دیگران خواهد بود.

## فصل دوم



# آشنایی با برنامهٔ درسی تفکر و پژوهش

## ۱-۲- مقدمه

مؤلفه‌های برنامه درسی تفکر و پژوهش پایه ششم ابتدایی از ویژگی‌های خاصی برخوردار است؛ در این فصل با این ویژگی‌ها آشنا می‌شوید. برای درک بهتر ویژگی‌ها ابتدا مفاهیم کلیدی این درس مانند تفکر، شناخت و تعقل مطرح می‌شود. برای تفکر تعاریف زیادی در کتاب‌های روان‌شناسی و فلسفه از دیدگاه صاحب‌نظران مختلف ارائه شده است. برخی از این تعاریف بر فرایند تفکر، برخی دیگر بر محصول آن و برخی بر ویژگی‌های فرد متفکر تأکید دارند. برای اطلاع از آن تعاریف می‌توانید به کتاب‌های روان‌شناسی و فلسفه مراجعه کنید. در برنامه تفکر و پژوهش از تعریفی استفاده شده که فرایند و محصول را توأمان مورد توجه قرار داده است.

تفکر، شناخت از طریق عمل ذهن بر روی اطلاعات دریافت شده و اندوخته‌های قبلی برای تبدیل مجهول به معلوم و دستیابی به نتیجه معتبر است (نگاشت پنجم برنامه درسی ملی، ۱۳۹۰، ص ۶۸).

تمامی فعالیت‌ها و فرایندهایی که موجب آگاهی فرد از جهان هستی می‌شوند شناخت نامیده می‌شود (سیف، ۱۳۸۸، ص ۳۴۶). شناخت نیازمند ابزاری است؛ در برنامه درسی ملی «ابزار شناخت و معرفت حواس، خیال، فکر، عقل، شهود و مکاشفه (قلب) معرفی شده است که در این میان تفکر و تعقل نقش اساسی در شناخت حقیقت هستی و سعادت جاوید دارد.» (برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱، ص ۵۷)

اما تعقل به معنای قدرت تجزیه و تحلیل و ربط دادن قضایا و سنجش و ارزیابی یافته‌ها براساس نظام معیار (اسلام) است که از طرق معتبر به دست آمده است. (برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱، ص ۴۰) به این معنا که در فرایند تفکر، عقل از معیارهایی برای سنجش درست و نادرست، سره و ناسره، کامل و ناقص، زشت و زیبا و ... استفاده می‌کند.

در برنامه درسی تفکر و پژوهش سعی بر این است فرصت‌هایی فراهم شود تا دانش‌آموزان از این رهگذر ظرفیت‌های فکری خود به عنوان انسان را بشناسند، معیارهای خود را بررسی و انتخاب کنند و در زندگی به کار برند.

## ۲-۲- اصول، مفروضات و رویکردهای برنامه‌درسی

برنامه درسی تفکر و پژوهش، بیش از آنکه یک برنامه آموزش مهارت‌های تفکر باشد، تلنگری است به کنجکاوای طبیعی کودکان و نوجوانان، تا آنها را در جست‌وجویشان به دنبال معنا یاری دهد. این برنامه در پی آن است که جرأت و دقت اندیشیدن را در کودکان و نوجوانان تقویت و به رشد منش تفکر که در تمام طول زندگی به کار می‌آید، کمک کند. تولید هر برنامه درسی مبتنی بر اصول و مفروضاتی است که طراح و تصمیم‌گیری درباره مؤلفه‌هایی چون اهداف، محتوا، روش‌های یاددهی-یادگیری و ارزشیابی، مواد آموزشی و غیره مطابق با آن انجام می‌گیرد. اصول و مفروضاتی که این برنامه بر آن بنیاد نهاده شده است به شرح زیر است.

● زمینه تفکر به صورت عام در همه افراد انسان وجود دارد و یک جنبه از فطرت انسان است؛ یعنی همه کودکان و نوجوانان از این قوه برخوردارند و آموزش و پرورش عهده‌دار شکوفایی، جهت‌دهی، و سرعت و سهولت بخشیدن به آن است.

● با وجود اینکه در عنوان تفکر و پژوهش، از دو واژه «تفکر» و «پژوهش» استفاده شده است، اما این برنامه به لحاظ چیستی، دو موضوع با دو مفهوم و کارکرد متفاوت نیست. بلکه پژوهش عملی در خدمت تفکر است.

● تفکر تعریف شده در مبانی دینی فراتر از طبقه‌بندی‌های موجود است. این برنامه در پی آن است که دانش‌آموزان را در مسیر تفکری قرار بدهد که با تعریف تفکر در مبانی دینی همخوانی دارد.

● پژوهش، فقط به معنای پژوهش در حوزه پدیده‌های مادی و با روش تجربی نیست، بلکه پدیده‌های انسانی و اجتماعی و موضوعات اعتقادی را نیز در برمی‌گیرد و به‌طور کلی جست‌وجوی پاسخ سؤالات، در چهار عرصه ارتباط با خود، خدا، خلق، و خلقت است. در آموزش روش پژوهش، باید به دانش‌آموزان کمک کرد از محسوسات بالاتر رفته و به ماورای تجربه نیز بیندیشند و از همه ابزارها و منابع شناخت که در اختیار دارند استفاده کنند.

● این برنامه به دنبال آموزش فلسفه و نظریه‌های فلسفی نیست. بلکه با راهبرد فلسفیدن که به معنای فکر کردن درباره ماهیت و چیستی، چگونگی و چرایی امور و پدیده‌ها است، فرصتی فراهم می‌کند تا دانش‌آموزان بتوانند براساس فطرت کمال طلب و حقیقت‌جوی خویش درباره امور و پدیده‌ها فکر کنند و انگیزش، توانایی و منش تفکر و تعقل را کسب نمایند.

● رویکرد فلسفیدن در برنامه تفکر و پژوهش در جهت دستیابی به پاسخی است که اگر چه تنها پاسخ صحیح یا کاملاً صحیح نیست، اما پاسخی قابل دفاع و براساس استدلال‌های قوی و پذیرفته‌تر

از سایر پاسخ‌هاست. در هر جلسه دانش‌آموزان افکار خود را دربارهٔ ماهیت و چیستی، چگونگی و چرایی موضوع مربوطه مطرح و دربارهٔ آن استدلال می‌کنند. در پایان جلسه آموزگار به جمع‌بندی مباحث کمک می‌کند اما نتیجهٔ یکسانی به دانش‌آموزان القاء نمی‌شود مگر خودشان به آن نتیجه رسیده باشند. پرورش تفکر با القاء اندیشه و نتیجه هماهنگی ندارد.

### ۲-۳- هدف‌های برنامهٔ درسی

برنامهٔ تفکر و پژوهش از یک سو براساس اهداف تحقق یافتهٔ انواع و مهارت‌های تفکر در برنامه‌های درسی پنج پایهٔ قبلی بنا شده است و از سوی دیگر به دنبال پر کردن شکاف‌های موجود و پیوند بین این خرده مهارت‌ها و رسیدن به سطح بالاتری از صلاحیت تفکر و پژوهش است.

#### هدف‌های کلی

- کسب مهارت‌های پایه تفکر
- کسب فضایل، صفات و ویژگی‌های منش تفکر
- کسب بصیرت و بینش عمیق‌تر نسبت به امور و پدیده‌ها

این هدف‌ها، هدف‌های کلی برنامه‌اند که تحقق آنها در طول تحصیلات رسمی (دورهٔ ۱۲ ساله) دنبال خواهند شد.

**هدف اول:** کسب مهارت‌های پایهٔ تفکر؛ مهارت‌هایی که در پرورش تفکر و تعقل مورد تأکیدند، عبارت‌اند از:

- تخیل
- حل مسئله
- تفکر انتقادی
- ابداع و خلق
- تفکر سیستمی
- کاوشگری

○ پریش‌گری



## ○ هدایت مشاهدات

## ○ تحلیل

## ○ قضاوت براساس شواهد

## ○ تصمیم‌گیری

## ● قضاوت براساس نظام معیار

## ● تأمل در خود

## ● خود ارزشیابی بر اساس نظام معیار

در جدول توصیف درس‌ها در فصل چهارم کتاب راهنمای معلم چگونگی پیگیری مهارت‌ها و ارتباط هر درس با آنها مشخص شده است. شایان ذکر است که تفکر و پژوهش در پایه ششم ابتدایی بر پرورش توانایی انتخاب و تصمیم‌گیری، کاوشگری، قضاوت و ارزشیابی، و پرورش فضایل<sup>۱</sup> و منش انسان متفکر تمرکز دارد. این تأکید به معنای حذف سایر موارد نیست؛ بلکه در سازماندهی درس‌ها نمود آنها آشکارتر است.

**هدف دوم:** کسب فضایل، صفات و ویژگی‌های منش انسان متفکر؛ منش، خلق و خوی پایدار و نهادینه شده در فرد است. بنابر این، دستیابی به فضایل و منش تفکر، دستیابی به صفات و ویژگی‌هایی است که در فرد پایدار و نهادینه شده‌اند. یعنی فرد:

● اهل تفکر باشد؛ یک موضوع و مسئله را همه جانبه و دقیق بررسی کند.

● شجاعت بیان آرا و نظرات خود را داشته باشد.

● اگر به اشتباه نظر خود بی‌ببرد، شجاعت تغییر نظر و اعتراف به تغییر نظر را داشته باشد.

● نقدپذیر باشد.

● از مغالطه پرهیز کند.

● در گفت‌وگوها رعایت نوبت کند.

● در ارتباط با دیگران، هیجانش را کنترل کند.

● به سخنان دیگران گوش فرا دهد.

● به عقاید دیگران احترام بگذارد و با استدلال نظرات مخالف را رد کند.

● دیگران را به بیان نظرات خود ترغیب کند.

۱- در دانستنی‌های درس «واژگان تصادفی» فصل چهارم این کتاب با آن بیشتر آشنا می‌شوید.

تحقق هدف‌های اول و دوم از طریق سازماندهی محتوا و پیگیری روش‌های توصیه شده دنبال می‌شود.

**هدف سوم:** کسب بصیرت و بینش عمیق‌تر نسبت به امور و پدیده‌ها؛ این هدف از طریق مضامین انتخاب شده دنبال می‌شود. منظور از مضامین، موضوعاتی است که بستر لازم برای طرح یک موضوع و بررسی آن از دیدگاه‌های گوناگون را در کلاس فراهم می‌کنند. تفکر درباره این مضامین فرصت‌هایی فراهم می‌کند تا دانش‌آموزان با بررسی امور و پدیده‌ها به بینش عمیق‌تری نسبت به هستی (ماهیت و چیستی، چرایی و چگونگی) دست یابند و به این‌گونه هدف سوم نیز پیگیری می‌شود. پس از معرفی اهداف، با مضامین آشنا خواهید شد.

#### ۴-۲- انتظارات عملکردی

یکی از ویژگی‌های آموزش‌های یادگیرنده محور این است که اهداف، کلی نوشته می‌شوند. در این برنامه نیز این ویژگی رعایت شده است لذا سطح دستیابی به این اهداف در پایه ششم ابتدایی، تحت عنوان انتظارات عملکردی مشخص شده است. انتظارات عملکردی آن پروندادی است که قرار است دانش‌آموزان حین و پس از انجام فعالیت‌ها، آن را در عمل خود به نمایش بگذارند. این انتظارات عبارتند از:

- طرح پرسش‌های مناسب و تشخیص مسئله
- شناسایی و تشخیص منابع و شیوه‌های مناسب گردآوری اطلاعات
- برنامه‌ریزی برای دستیابی به پاسخ سؤالات خود
- کار بر روی اطلاعات و اندوخته‌ها برای تبدیل مجهول به معلوم
- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- استنباط و نتیجه‌گیری از یافته‌ها
- پیش‌بینی نتایج و پیامدها و بروز رفتار خردمندانه
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود
- سنجش اطلاعات، ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌ها و اعمال خود و دیگران
- همفکری با دیگران در حل مسائل و مشکلات
- به کارگیری مهارت‌های اجتماعی و آداب گفت‌وگوهای جمعی
- تلاش برای ارتقای فضایل فکری خود

- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- ارزشمند دانستن مطالعه و پژوهش
- استفاده از معیارهای برخاسته از ارزش‌های دینی



## ۵-۲- اصول حاکم بر برنامه‌درسی

اصول برنامه‌درسی تفکر و پژوهش از دلالت‌های آشکار و ضمنی برنامه‌درسی ملی اتخاذ شده‌اند که می‌توان آنها را در سه دسته‌ی اصول حاکم بر انتخاب و سازماندهی محتوا، اصول حاکم بر روش‌های یاددهی - یادگیری، و اصول حاکم بر روش‌های ارزشیابی به شرح زیر تبیین کرد.

### ۱- ۵-۲- اصول حاکم بر انتخاب و سازماندهی محتوا

- در انتخاب و سازماندهی محتوا باید به تفاوت‌های ناشی از محیط زندگی (شهری، روستایی، عشایری، فرهنگی و جغرافیایی)، جنسیتی و فردی دانش‌آموزان توجه کرد.
- شایستگی‌های پایه که در قالب عناصر پنج‌گانه اهداف کلی طبقه‌بندی شده‌اند باید در سازماندهی محتوای برنامه‌درسی اولویت داشته باشند.
- محتوای برنامه باید توان، انگیزش و زمینه‌های لازم و مناسب را جهت خودیادگیری و خودسازی مادام‌العمر برای دانش‌آموزان فراهم کند.
- در طراحی فعالیت‌های یاددهی - یادگیری باید از تمرین‌ها و تکالیف تکمیلی، توسعه‌ای و خلاق برای تقویت و تثبیت آموخته‌ها استفاده شود.
- مضامین مورد استفاده در برنامه‌درسی تفکر و پژوهش باید برگرفته از چهار عرصه ارتباط با خود، خدا، خلق، خلقت و دربرگیرنده مفاهیم و مهارت‌های اساسی مبتنی بر شایستگی‌های مورد انتظار از دانش‌آموزان باشند.
- محتوا باید متناسب با نیازهای حال و آینده، علایق و توانایی‌های روان‌شناختی دانش‌آموزان و انتظارات جامعه باشد.

### ۲- ۵-۲- اصول حاکم بر روش‌های یاددهی - یادگیری

- روش‌های یاددهی - یادگیری زمینه‌ساز ابراز‌گرایش‌های فطری، شناخت موقعیت یادگیرنده و اصلاح مداوم آن است.
- برنامه‌درسی باید از روش‌های متنوع مانند: تعقل، کاوشگری، روش‌های مشارکتی، بحث و گفت‌وگو و ... بهره بگیرد.

● برنامه درسی باید فرصت‌های متنوعی برای دانش‌آموزان و دست‌اندرکاران امر تعلیم و تربیت جهت به‌کارگیری منابع متعدّد و متنوع یادگیری (مواد و رسانه‌های آموزشی، فضا و اشخاص) فراهم سازد.

● روش‌ها باید به گونه‌ای باشند که به ترکیب تفکر و تعقل در عرصه نظر و عمل منجر شوند.  
 ● روش‌ها باید به ایجاد حلقه‌های کندوکاو و اجتماع پژوهشی کلاس درس (گروه کوچک و گروه کلاسی) که دارای کنش و واکنش شناختی و عاطفی باشند منجر شوند.

### ۳-۵-۲- اصول حاکم بر روش‌های ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

● راهبردهای ارزشیابی باید زمینه را برای خود راهبری در یادگیری، درک اهداف برنامه، یادگیری همیارانه و توانایی خود ارزیابی فراهم سازد.

● ارزشیابی پیشرفت تحصیلی باید با توجه به عناصر تفکر، ایمان، علم، عمل و اخلاق صورت گیرد و نتایج آن به صورت کیفی ارائه شود.

● ارزشیابی پیشرفت تحصیلی باید با ارائه بازخوردهای لازم به یادگیرنده کمک کند تا ضمن شناسایی نقاط ضعف و قوت، برای کیفیت بخشی به زندگی، اصلاح موقعیت و اعتلای خود در زمینه عناصری چون تفکر، ایمان، اخلاق، علم و عمل اقدام کند.

● ارزشیابی پیشرفت تحصیلی این برنامه باید به گونه‌ای باشد که احساس آرامش و امنیت خاطر دانش‌آموزان را جهت مشارکت در فعالیت‌ها تضمین کند.

● ابزار گردآوری اطلاعات جهت ارزشیابی فردی و گروهی، تکوینی و پایانی، شناختی و فراشناختی، باید به گونه‌ای پیش‌بینی شود که اطلاعات گردآوری شده در هر جلسه و دوره ارزشیابی، امکان ارزشیابی پایانی را فراهم سازد.

### ۳-۵-۴- راهکارهای تحقق اصول

زمینه تحقق این اصول از طریق راهکارهای زیر در برنامه فراهم شده است.

● مضامین مرتبط با موقعیت‌های زندگی واقعی کودکان و نوجوانان و پرسش‌های اساسی آنها درباره پدیده‌ها، وقایع و روابط و تحلیل و تفسیر آنها براساس نظام معیار انتخاب شده است.

● سازماندهی محتوا در همه درس‌های برنامه درسی تفکر و پژوهش براساس شیوه حل مسئله و کاوشگری است.

● در هر درس در تبیین پدیده‌ها سه دسته سؤال مطرح شده که دانش‌آموز را از توصیف امور عینی به سمت تحلیل روابط و فلسفیدن سوق می‌دهد.



سؤالات اولیه توصیف موقعیت است. در این نوع سؤالات از دانش آموز خواسته می‌شود آنچه را در داستان شنیده یا در فیلم، تصویر، نمایش، یک پدیده و غیره مشاهده کرده است بیان کند.

سؤالات دسته دوم سؤالاتی است که در آن ابهامات، موقعیت‌های متضاد، روابط علت و معلولی، تغییرات، وابستگی پدیده‌ها و ... مورد سؤال قرار می‌گیرد. این دسته از سؤالات به دنبال پرورش قوه استدلال دانش‌آموزان است؛ لذا از ماهیت و چیستی و چرایی سؤال می‌کنند.

سؤالات دسته سوم یا سؤالات پایانی، یافته‌های دانش‌آموز را به موقعیت زندگی او پیوند می‌دهند. در این دسته سؤالات دانش‌آموزان با به اشتراک گذاری آموخته‌ها و تجربیات قبلی خود با دیگران به تثبیت، اصلاح، تعمیم آن به تولید و توزیع مفهوم کمک می‌کنند. یکی از ویژگی‌های برنامه درسی تفکر و پژوهش تأکید بر مفهوم‌سازی به جای مفهوم‌آموزی است.

- روش‌های آموزش یادگیرنده محور مانند آموزش به کمک بحث گروهی؛ آموزش برای یادگیری اکتشافی؛ آموزش به کمک یادگیری مشارکتی که زمینه تعامل مؤثر دانش‌آموزان را با معلم و همسالان فراهم می‌کند، ماهیتاً با برنامه درسی تفکر و پژوهش تناسب دارند. منظور از آموزش یادگیرنده محور آموزشی است که در آن یادگیرندگان، به کمک معلم، مسئولیت درک و فهم مطالب را برعهده می‌گیرند. نام دیگر آموزش یادگیرنده محور آموزش غیرمستقیم است. لذا در این برنامه تأکید بر استفاده از این نوع روش‌ها است.

- به منظور تنوع بخشی به فرصت‌های یادگیری، در درس‌ها از رسانه‌های مختلف چون کتاب داستان، روزنامه و مجله، رادیو و تلویزیون، فیلم، وقایع پیرامونی و تجربیات دانش‌آموزان جهت شروع گفت‌وگو استفاده شده است.

- ارزشیابی به صورت مستمر توسط دانش‌آموز و معلم انجام می‌شود و بر انتظارات عملکردی برنامه تمرکز دارد. در درس تفکر و پژوهش از آزمون به معنای رایج آن برای سنجش پیشرفت و ارتقا به پایه بالاتر استفاده نمی‌شود.

## ۶-۲- مضامین برنامه تفکر و پژوهش پایه ششم

برای دستیابی به اهداف برنامه درسی تفکر و پژوهش مضامین یا تم‌هایی مورد استفاده قرار می‌گیرند. منظور از مضامین، موضوعاتی است که بستر لازم برای طرح یک موضوع و بررسی آن از دیدگاه‌های گوناگون را در کلاس فراهم می‌کنند. فهرستی از این مضامین در زیر آورده شده است.

- آرزوها، رویاها، امکانات و احتمالات
- به‌گونه‌ای دیگر دیدن وقایع و حوادث (بررسی همه‌جانبه وقایع و حوادث در شرایط و مناظر متفاوت)

- تضاد
- تعلق، جفت‌سازی (دسته‌بندی اشیا، واژه‌ها، معیارها و ...)
- تنوع، تفاوت
- روابط
- پدیده‌ها
- وقایع و داستان‌های تاریخی
- حوادث طبیعی، جغرافیایی
- زبان
- زیبایی، کمال
- طمع و بلندپروازی، کمال‌جویی
- علت و معلول، پیامدها
- کشف معانی
- ملاک، معیار، ارزش
- منطق، در جست و جوی معنا
- هویت

در کتاب راهنمای معلم مضامین براساس ترتیب حروف الفبا تنظیم شده‌اند و این ترتیب به معنای اولویت در اهمیت یا اجرا نیست. برخی از آنها در طراحی درس‌های تفکر و پژوهش پایه ششم مدنظر قرار گرفته‌اند. معلمان محترم نیز می‌توانند در طراحی درس‌های معلم‌ساخته یا غیرتجویزی (اختیاری) از هر یک از مضامین بهره بگیرند.

## ۷-۲- نقش‌ها (معلم، دانش‌آموز، خانواده، مدیر)

برای تحقق اهداف برنامه و توجه به اصول مذکور نقش‌های مخاطبان برنامه به شرح زیر است.

● **نقش دانش‌آموزان ایده‌یابی و ایده‌پردازی، مشارکت کردن، فعال بودن، حقیقت‌جویی، هویت‌یابی، شناخت و درونی‌سازی ارزش‌ها، خودیادگیری، فراشناخت نسبت به چگونگی یادگیری خود است؛** این نقش‌ها در طراحی فعالیت‌ها، تعیین مواد و وسایل، اجرا، و ارزشیابی مورد تأکید است، و سایر موارد با محوریت نقش دانش‌آموزان طراحی شده‌اند.

● **نقش معلمان، اجرا، انتخاب‌گری، و طراحی فعالیت است.** لذا معلمان می‌باید علاوه بر شرکت در دوره‌های آموزشی و مطالعه دقیق کتاب راهنمای معلم و منابع دیگر تلاش نمایند هر سه سطح صلاحیت را در خود ارتقا دهند. مهم‌ترین صلاحیت‌های اجرا، انتخاب‌گری، و طراحی در فصل بعد تشریح شده‌اند.

● **نقش اولیا حمایت از ایده‌های اساسی برنامه و تسهیل‌گری است؛** این نقش به حدی است که موجب دخالت در روند و جهت پرورش تفکر دانش‌آموز نشود. لذا توجه اولیا به طرق ممکن از جمله جلسات حضوری، ارسال بروشور، آموزش از طریق رسانه‌های جمعی ضرورت پیدا می‌کند.

● **نقش مدیران پشتیبانی از ایده‌های اساسی برنامه و تسهیل‌گری جهت اجرای مناسب‌تر برنامه در مدرسه است؛** لذا شرکت در جلسات آموزش‌های حضوری و گردهمایی‌های عمومی مدیران، بازدید از کلاس‌های پرورش تفکر در مدرسه ضرورت پیدا می‌کند.

## ۸-۲- منابع (محیط، مواد و رسانه‌های آموزشی)

بسته آموزشی برنامه درسی تفکر و پژوهش از اجزای به هم پیوسته‌ای تشکیل شده است که برای اجرای برنامه ضروری است. مهم‌ترین این اجزا کتاب راهنمای معلم، کتاب دانش‌آموز، فیلم‌های کوتاه، داستان‌های آموزشی و فیلم راهنمای تدریس است. طراحی این اجزا به گونه‌ای است که وجود کتاب دانش‌آموز، فیلم کوتاه و داستان بدون وجود کتاب راهنمای معلم معنا ندارد. در فصل چهارم کتاب راهنمای معلم فعالیت‌های یادگیری هر جلسه تشریح شده است؛ به منظور برانگیزاندن پرسش‌های اولیه مشارکت‌کنندگان و ایجاد حیرت فلسفی یا سؤال پژوهشی، از یک محرک مانند یک ویدیو کلیپ، یک تصویر، یک شعر، قطعه‌ای از متن، یا هر چیز دیگری که کنجکاو و ایده‌های اولیه را تحریک کند، استفاده شده است. در شرح فعالیت چگونگی استفاده از فیلم‌ها، بازی‌ها، کتاب‌های داستان به‌طور مشخص تعیین شده است. پرسش‌ها و فعالیت‌های کتاب دانش‌آموزان نیز به‌گونه‌ای

نوشته شده که دانش‌آموزان با خواندن آن از قبل بتوانند فعالیت کلاس را حدس بزنند و در کلاس برای اولین بار با آن مضمون مواجه شوند، آموزگار نیز بدون کتاب راهنمای معلم نمی‌تواند فعالیت‌ها را اجرا کند. لذا تهیه هم‌زمان اجزای بسته آموزشی به ویژه کتاب راهنمای معلم برای اجرای برنامه ضروری است.

منابع مورد نیاز اجرای این برنامه به شرح زیر است:

● منابعی که توسط سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی تولید شده است.

■ کتاب معلم (راهنمای تدریس) تفکر و پژوهش

■ کتاب دانش‌آموز

■ لوح فشرده (DVD) فیلم‌های کوتاه

■ لوح فشرده (DVD) راهنمای تدریس

● منابعی که توسط استان، منطقه، مدرسه، معلم تأمین می‌شود.

■ منابع خواندنی (کتاب‌های داستان، کتاب‌های مرجع، روزنامه‌ها و مجلات و ...)

■ منابع دیداری - شنیداری مورد نیاز برنامه (تصاویر، فیلم‌ها، نوارهای شنیداری)

بدیهی است هر کتاب داستان یا فیلمی برای اجرای برنامه درسی تفکر و پژوهش مناسب نیست؛ در فصل سوم کتاب راهنمای معلم معیارهای انتخاب کتاب‌های داستان مناسب معرفی شده است. فیلم‌های آموزشی منتخب نیز در طرح‌های آموزشی هر جلسه در فصل چهارم معرفی شده‌اند که مدارس می‌توانند آنها را از طریق فروشگاه انتشارات مدرسه و نمایندگان آن در استان‌ها، تهیه کنند و در اختیار معلمان قرار دهند. اگر در برخی مدارس امکان نمایش فیلم وجود نداشته باشد، از فعالیت‌های دیگر بخش نیمه تجویزی (انتخابی) به عنوان جایگزین استفاده خواهد شد.



با توجه به پیش‌بینی اجزای بسته آموزشی توسط سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، استفاده از کتاب‌های کار و تمرین تفکر و پژوهش موجود در بازار کتاب، مجاز نیست. استفاده از کتاب‌های داستان و فیلم براساس معیارهایی که در فصل سوم ارائه شده است برای کاربرد در فعالیت‌های بخش غیرتجویزی برنامه مجاز است.



## ۹-۲- شیوه ارزشیابی پیشرفت تحصیلی

یک شیوه‌نامه نظام‌مند ارزشیابی، باید مؤلفه‌هایی چون هدف، نقش و جایگاه ارزشیابی، زمان و دوره ارزشیابی، ابزار و روش‌های گردآوری اطلاعات، معیارهای قضاوت، سیستم نمره‌گذاری و بازخورد، و نوع استفاده از نتایج ارزشیابی را روشن سازد. در این برنامه مؤلفه‌های شیوه‌نامه ارزشیابی به شرح زیر تبیین می‌شود.

### اهداف ارزشیابی

در برنامه تفکر و پژوهش ارزشیابی با هدف ارائه بازخوردهای مستمر به یادگیرنده و یاددهنده برای شناسایی نقاط ضعف و قوت خود و برنامه، انجام اقدامات جبرانی، تعیین میزان دستیابی به انتظارات عملکردی برنامه و تصمیم‌گیری جهت ارتقای دانش‌آموز به پایه بالاتر انجام می‌گیرد.

### ارزشیابی‌کننده

در برنامه تفکر و پژوهش نقش ارزشیاب بر عهده معلم و دانش‌آموزان توأمان است. خودارزیابی در این برنامه جایگاه ویژه‌ای دارد؛ زیرا فراشناخت نسبت به چگونگی یادگیری خود، یکی از مهم‌ترین انتظارات عملکردی برنامه است و بهترین داور در این مورد، خود دانش‌آموز است.

### زمان و دوره ارزشیابی

ارزشیابی پیشرفت تحصیلی این برنامه از نوع ارزشیابی فرایندی است که به صورت مستمر انجام می‌شود. در ارزشیابی مستمر نقش یادگیرنده و ارسای عملکرد خود به منظور شناسایی نقاط ضعف و قوت خود و تلاش برای بهبود عملکرد آینده می‌باشد. نقش معلم در ارزشیابی مستمر شناسایی نقاط ضعف و قوت خود و برنامه و انجام اقدامات جبرانی برای بهبود آموزش از یک سو و تصمیم‌گیری درخصوص ارتقای دانش‌آموز از سوی دیگر است.

در ارزشیابی مستمر اقدامات زیر توسط دانش‌آموز انجام می‌گیرد:

- تکمیل سؤالات فعالیت‌های داخل و خارج از کلاس کتاب دانش‌آموز
- تکمیل برگه‌های خودارزیابی بعد از اجرای هر چند جلسه، با بررسی فعالیت‌های انجام گرفته

در کتاب دانش‌آموز

- تکمیل برگه خودارزیابی کلی در پایان هر نوبت تحصیلی

در ارزشیابی مستمر اقدامات زیر توسط معلم انجام می‌گیرد:

- تکمیل برگه ثبت مشاهدات یا سیاهه رفتار در هر جلسه برای چهار تا پنج دانش آموز، با توجه به دانش آموزان کلاس حداقل دو بار برای یک دانش آموز در هر نیمسال تحصیلی
- بررسی و ارزیابی فعالیت‌های کتاب دانش آموزان، براساس معیارهای کامل، درست و دقیق بودن فعالیت انجام شده، دو بار در هر نیمسال تحصیلی
- بررسی و ارزیابی برگه‌های خودارزیابی دانش آموزان، براساس معیارهای کامل، درست و دقیق بودن فعالیت انجام شده، در پایان هر نیمسال تحصیلی

**ابزار و روش‌های ارزشیابی:** انتخاب روش‌ها و ابزار متنوع و مناسب ارزشیابی پیشرفت تحصیلی به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل آموزش و پرورش، در راستای غنی شدن این بخش از فرایند آموزش، نقشی مهم ایفا می‌کند. در گردآوری اطلاعات جهت ارزشیابی پیشرفت تحصیلی این برنامه از دو نوع ابزار استفاده می‌شود.

- ۱- برگه ثبت مشاهدات یا سیاهه رفتار که توسط معلم در هر جلسه برای تعدادی از دانش آموزان تکمیل می‌شود.
- ۲- برگه‌های فعالیت کتاب دانش آموز که نقش پوشه کار دانش آموز را از ابتدا تا انتهای سال تحصیلی ایفا می‌کند.
- دانش آموزان برگه فعالیت‌ها را تکمیل و نتایج ارزیابی از کار خود را در خود ارزیابی در کتاب ثبت می‌کنند.
- فعالیت‌های انجام شده در کتاب دانش آموز، در دوره‌های زمانی پیش‌بینی شده، توسط معلم و دانش آموز بررسی و ارزش‌گذاری می‌شود.
- معلم نتایج بررسی کتاب دانش آموز را در دفتر ارزشیابی پیشرفت تحصیلی به ثبت می‌رساند.

### نمره‌گذاری

نمره‌گذاری این برنامه تابع نظام کلی ارزشیابی پیشرفت تحصیلی پایه ششم (توصیفی) است. برای تصمیم‌گیری در مورد تخصیص درجات خیلی خوب، خوب، قابل قبول، و نیاز به آموزش در کارنامه، در هر نیمسال تحصیلی ۵۰ درصد به ارزیابی دانش آموز براساس برگه‌های ثبت مشاهدات و ۵۰ درصد به چگونگی انجام فعالیت‌های کتاب اختصاص می‌یابد.

### نکات حائز اهمیت این است که :

- خودارزیابی در تخصیص درجات توصیفی به دانش‌آموز به صورت مستقیم تأثیر ندارد. این امر در نگاه اول ممکن است موجب بی‌اهمیت جلوه نمودن خودارزیابی و نتایج آن تلقی شود. اما با توجه به نقش آن در ارتقای شناخت دانش‌آموز نسبت به خود و بهبود توانایی فراشناخت او خودارزیابی در این برنامه، جایگاه ویژه‌ای می‌یابد.
- در استفاده از برگه‌های خودارزیابی دانش‌آموزان و درجات توصیفی که توسط معلم داده می‌شود ملاک و معیار بررسی، کامل بودن، درست و دقیق انجام دادن فعالیت‌ها و خودارزیابی‌ها است.
- هنگام بررسی برگه‌های خودارزیابی دانش‌آموزان، ممکن است معلم بی‌ببرد که دانش‌آموز توانایی‌های خود را کمتر یا بیشتر از حد واقعی ارزیابی کرده است؛ در این صورت پیشنهاد می‌شود هنگام بررسی خودارزیابی‌ها گفت و گویی مختصر با دانش‌آموز مورد نظر انجام شود. در این گفت‌وگو درباره توانایی‌های واقعی دانش‌آموز با او صحبت و توافق می‌شود.



جدول ۱-۲- ارزشیابی پیشرفت تحصیلی برنامه درسی تفکر و پژوهش در یک نگاه

نوع ارزشیابی	ارزشیاب	ابزار	معیار	زمان انجام
	دانش آموز	برگه‌های فعالیت و خودارزیابی در کتاب دانش‌آموز	کامل و دقیق نوشتن	در طول نیمسال تحصیلی
		برگه خودارزیابی نیمسال	مطابق سیاهه رفتار آخر کتاب	در هر نیمسال تحصیلی
فرایندی	آموزگار	برگه ثبت مشاهدات	مشابه برگه پیشنهادی در کتاب راهنمای معلم	هر جلسه برای تعدادی از دانش‌آموزان
		برگه خودارزیابی کتاب دانش‌آموز	صحت و دقت در انجام خودارزیابی	دو بار در هر نیمسال
		برگه فعالیت کتاب دانش‌آموز	صحت و دقت در انجام فعالیت‌های کتاب	دو بار در هر نیمسال



									سؤال‌های جدید می‌پرسد که پاسخ آن در فعالیت‌هایی که انجام شده نمی‌باشد یا می‌خواهد نظر دیگران را درباره آن بداند.	۱۱
									از بیان نظر، تصمیم‌گیری و عملکرد عجولانه و بدون فکر پرهیز می‌کند.	۱۲
									تحمل شنیدن نظر دیگران را دارد و در صورت لزوم نظر خود را اصلاح می‌کند.	۱۳
									در برخورد با پدیده‌ها و مسائل زود قضاوت نمی‌کند.	۱۴
									به هنگام نقد، قضاوت و ارزشیابی درباره هر موضوعی از معیار مناسب استفاده می‌کند.	۱۵
									قادر به توضیح احساسات و تجربیات، و ارزیابی خود در مواجهه با یک موقعیت یادگیری است.	۱۶
									با بررسی مسئله، راه‌های یافتن پاسخ سؤال را تشخیص می‌دهد.	۱۷
									برای گردآوری اطلاعات برنامه‌ریزی می‌کند.	۱۸
									برای حل مسئله با روش‌های مختلف اطلاعات را گردآوری می‌کند.	۱۹
									از اطلاعات گردآوری شده برای پاسخ به سؤالات استفاده می‌کند.	۲۰

برگه خودارزیابی پس از هر چند درس در کتاب دانش آموز



۱- در درس‌های گذشته تفکر و پژوهش، چه چیزهایی آموختید؟

.....

.....

.....

.....

۲- با توجه به عملکرد خود در فعالیت‌های جلسات گذشته، جدول را کامل کنید.

نیازمند تلاش و آموزش بیشتر	قابل قبول	خوب	خیلی خوب	مقیاس	عملکرد من

۳- با بررسی نوشته‌های خود در صفحات قبلی کتاب، جدول زیر را کامل کنید.

موارد دوست‌داشتنی درباره فعالیت‌ها	نکات منفی درباره نوشته‌های من	نکات مثبت درباره نوشته‌های من
.....	.....	.....
.....	.....	.....

۱- مهم‌ترین عملکردهای مورد انتظار از هر چهار جلسه، در ستون عملکرد این جدول، در کتاب دانش‌آموزان نوشته شده است.

## دانشتنی‌های معلّم

در این جدول از روش 'P.M.I' استفاده شده است. این روش یکی از ابزارهای تفکر است. پی.ام.آی یک وسیله کشف و همچنین یک وسیله ارزیابی است. هنگام استفاده از پی.ام.آی به نکات خوب (مثبت)، نکات بد (منفی)، و نکات جالب توجه می‌شود. نکات جالب نه خوب بوده و نه بد، بلکه نکات مورد علاقه است.

### سیاهه رفتار خودارزیابی نیمسال اول و دوم سال تحصیلی

با توجه به فعالیت‌هایی که از ابتدای سال تحصیلی تاکنون در درس تفکر و پژوهش انجام دادید. جدول زیر را تکمیل کنید.

نیازمند تلاش و آموزش بیشتر	قابل قبول	خوب	بسیار خوب	مقیاس	
				عملکرد	رتبه
				هنگام مشاهده فیلم، گوش دادن به داستان یا حرف زدن دیگران، با دقت توجه می‌کنم.	۱
				سؤال‌هایی می‌پرسم که پاسخ آن را نمی‌دانم یا می‌خواهم نظر دیگران را نیز درباره آن بدانم.	۲
				به نظر دیگران با تأمل گوش می‌دهم و با پرسش مناسب، دیگران را به توضیح نظرات خود تشویق می‌کنم.	۳
				هنگام گفت‌وگو با دیگران به احساسات آنها توجه می‌کنم. هم احساسات دیگران را درک می‌کنم و هم هنگام مخالفت با احترام صحبت می‌کنم.	۴
				هنگام گفت‌وگو با دیگران فریاد نمی‌زنم، بغض نمی‌کنم، صدایم را بلند نمی‌کنم، ولی در عوض، آرام، واضح و محکم صحبت می‌کنم.	۵
				هنگام گفت‌وگو با دیگران، از مشاجره با آنها و موضع دفاعی گرفتن در برابر آنان، خودداری می‌کنم.	۶



نیازمند تلاش و آموزش بیشتر	قابل قبول	خوب	خیلی خوب	مقیاس	
				عملکرد	رتبه
				برای توضیح افکار و تصمیم‌های خودم از زبان صحیح و دقیق استفاده می‌کنم.	۷
				در گفت‌وگوها سعی می‌کنم نظرم تکراری نباشد و هر بار کامل‌تر شود.	۸
				می‌توانم از نظر و عقیده خود با دلیل دفاع کنم.	۹
				هنگام گفت‌وگوی کلاسی از نظر دوستانم استفاده و به آنها اشاره می‌کنم.	۱۰
				تفاوت‌ها، شباهت‌ها و روابط بین پدیده‌ها، وقایع، یا اجزای آنها را شناسایی و بیان می‌کنم.	۱۱
				با بررسی مشکل و مسئله، راه‌های یافتن پاسخ سؤال را تشخیص می‌دهم.	۱۲
				روش‌های مختلف گردآوری اطلاعات را برای یافتن پاسخ پرسش‌هایم به کار می‌برم.	۱۳
				یک موضوع را همه‌جانبه بررسی می‌کنم و از بیان نظر، تصمیم‌گیری و عملکرد عجولانه و بدون فکر پرهیز می‌کنم.	۱۴
				تحمل شنیدن نظر دیگران را دارم و در صورت لزوم، نظر خود را اصلاح می‌کنم.	۱۵
				در برخورد با پدیده‌ها و مسائل زود قضاوت نمی‌کنم.	۱۶
				هنگام قضاوت در مورد رفتار و نظر خودم و دیگران از معیار مناسب استفاده می‌کنم.	۱۷
				قادر هستم احساسات، تجربیات، و ارزیابی خود از یک موقعیت را برای دیگران توضیح دهم.	۱۸
				فعالیت‌های کتاب را با دقت و برای یادگیری بهتر انجام می‌دهم.	۱۹
				در تکمیل برگه‌های خود ارزیابی با دقت و براساس واقعیت عمل می‌کنم.	۲۰
فراوانی (تعداد) هر ستون					

موارد توصیفی	ردیف
<p>..... مهم‌ترین چیزی را که آموختم این بود که :            .....</p>	۱
<p>..... فعالیت‌های مورد علاقه‌ی من عبارت‌اند از :            .....</p>	۲
<p>..... من در .....            ..... پیشرفت کرده‌ام.</p>	۳
<p>..... من باید در زمینه‌ی .....            ..... بیشتر کار کنم.</p>	۴
<p>..... به خودم افتخار می‌کنم به دلیل اینکه :            .....</p>	۵
<p>..... وقتی به نوشته‌هایم نگاه می‌کنم، احساس می‌کنم :            .....</p>	۶
<p>نام و نام خانوادگی دانش‌آموز : امضا</p>	

## برگه ارزیابی عملکرد و گزارش پژوهش

رتبه	ملاک ارزیابی	امتیاز			
		۱	۲	۳	۴
۱	صفحه روی جلد (شامل عنوان پژوهش، نام پژوهشگران، نام آموزگار، نام مدرسه، سال انجام پژوهش) و صفحه بسم الله الرحمن الرحيم دارد.				
۲	فهرست مطالب دقیق و کامل نوشته شده است.				
۳	عنوان یا پرسش پژوهش، شیوه و ابزارگردآوری اطلاعات واضح و روشن نوشته شده است.				
۴	نتایج پژوهش/ پاسخ پرسش پژوهش واضح و روشن بیان شده است.				
۵	خلاصه گزارش مناسب تهیه شده است.				
۶	اعضای گروه خود را برای ارائه گزارش شفاهی در کلاس آماده کرده اند.				
۷	اعضای گروه جهت آماده شدن برای ارائه گزارش شفاهی تمرین و به هم کمک کرده اند.				
۸	اعضای گروه آمادگی توضیح درباره نکات مبهم، پاسخ به پرسشها و پذیرش پیشنهادها را دارند.				
۹	در طول انجام پژوهش برای رفع اشکال و دریافت راهنمایی، مراجعه مستمر داشته اند.				
۱۰	در تنظیم و ارائه گزارش از آموخته های خود در دروس فناوری، فارسی، ریاضی و هنر استفاده کرده اند.				
<b>جمع امتیازها</b>					
<b>توصیف عملکرد :</b>					



## ۱۰-۲- برنامه آموزشی

ساختار آموزش در برنامه درسی تفکر و پژوهش بر مبنای جلسه فعالیت است. بیشتر فعالیت‌ها در یک جلسه و برخی در دو جلسه اجرا می‌شود. تعداد ۲۸ جلسه فعالیت برای طول سال تحصیلی پیش‌بینی شده است. در طراحی کتاب تفکر و پژوهش سه بخش تجویزی (الزامی)، نیمه‌تجویزی (انتخابی)، و غیرتجویزی (اختیاری) در نظر گرفته شده است. منظور از بخش تجویزی یا الزامی برنامه، درس‌هایی است که اجرای آن برای تمام کلاس‌ها الزامی است و تعداد آن ۱۵ درس است، این ۱۵ درس در ۱۸ جلسه ۴۵ دقیقه‌ای اجرا می‌شود. بخش دوم شامل درس‌های نیمه‌تجویزی یا انتخابی است که شامل ۱۱ عنوان درس است. معلم می‌تواند از بین ۱۱ عنوان درس پیشنهادی چهار درس، در هر فصل یک درس از دروس انتخابی، را متناسب با نیاز کلاس و دانش‌آموزان انتخاب کند و به اجرا درآورد. اجرای این چهار درس، به تشخیص معلم، می‌تواند در بین فعالیت‌های تجویزی یا پس از آن یعنی در هر زمان از سال تحصیلی انجام گیرد. بخش سوم شامل سه جلسه غیرتجویزی یا اختیاری است که در آن معلم، متناسب با نیازهای کلاس به طراحی فعالیت می‌پردازد. در صورتی که طراحی فعالیت در مدرسه امکان نداشته باشد سه جلسه غیرتجویزی نیز با استفاده از درس‌های باقیمانده از بخش نیمه‌تجویزی انجام خواهد گرفت.

زمان در اختیار برنامه تفکر و پژوهش به طور معمول حدود ۲۸ جلسه در طول سال تحصیلی

است:

- اجرای ۱۸ جلسه کاملاً مطابق با درس‌های تجویزی (الزامی)
- اجرای ۴ جلسه با انتخاب از بین ۱۱ درس پیشنهادی نیمه‌تجویزی (انتخابی)
- اجرای ۳ جلسه غیرتجویزی براساس فعالیت‌های طراحی شده توسط معلم و دانش‌آموزان (اختیاری)
- اجرای ۳ جلسه باقیمانده برای ارزشیابی براساس بررسی فعالیت‌های انجام شده در کتاب دانش‌آموز در پایان فصل‌های اول، سوم و چهارم. جلسه ارزشیابی فصل دوم همان جلسه ارائه گزارش پژوهش است.
- اختصاص ۲۸ جلسه بدون احتساب تعطیلی‌های پیش‌بینی نشده بر اثر ریزش برف، آلودگی هوا، ریزگردها و ... است. در صورت کاهش تعداد جلسات، از فعالیت‌های بخش نیمه‌تجویزی و غیرتجویزی کاسته می‌شود.

## ۱۱-۲- ارتباط برنامه درسی تفکر و پژوهش و سایر دروس پایه

شاید مانند بسیاری از افراد این سؤال برای شما نیز مطرح شود که آیا حوزه‌های یادگیری و دروس دیگر به پرورش تفکر نمی‌پردازند؟ ارتباط این درس با دروس دیگر چگونه است؟ پاسخ شما این است که همه حوزه‌های یادگیری و دروس به پرورش مهارت‌های تفکر می‌پردازند. در کتاب‌های درسی پایه‌های مختلف دوره ابتدایی پرسش‌ها و فعالیت‌هایی را می‌توان یافت که به پرورش مهارت‌هایی چون طبقه‌بندی، ردیف کردن، الگویابی، الگوسازی، پیش‌بینی، فرضیه‌سازی، قیاس، و غیره پرداخته‌اند؛ همه اینها مهارت‌های تفکر هستند؛ اما معنای تفکر و تعقل در برنامه درسی ملی فراتر از مهارت‌های تفکر است. این برنامه به دنبال پرورش صلاحیت‌های پایه روش و منش تفکر بر اساس نقشه‌ای نظام‌مند و منسجم است و پیش‌بینی این برنامه درسی نیز به همین منظور بوده است. از سوی دیگر برنامه‌ای که برای ساعت تفکر و پژوهش پایه ششم پیش‌بینی شده، خاص این ساعت نیست، بلکه رویکرد و روش این برنامه را در هر درس و ساعتی می‌توان به کار گرفت. مضامین فعالیت‌ها به گونه‌ای انتخاب شده‌اند که نشان دهند در موضوعات درسی دیگر چگونه می‌توان این رویکرد و روش را به کار گرفت. لذا پرورش تفکر و تعقل در نظام آموزشی جمهوری اسلامی ایران پیگیری می‌شود؛ بخشی از مهارت‌ها و صلاحیت‌های تفکر از پایه اول ابتدایی با دروس دیگر تلفیق می‌شوند و بخش دیگر که صلاحیت‌های سطح بالاتری را هدف قرار داده‌اند در ساعت مستقلی پیگیری خواهند شد.

## ۱۲-۲- اجرای برنامه درسی تفکر و پژوهش در کلاس‌های چند پایه

برای اجرای برنامه درسی تفکر و پژوهش در کلاس‌های چند پایه با تعداد محدود دانش‌آموزان پایه ششم می‌توان از روش گروه‌بندی دانش‌آموزان پایه‌های نزدیک و متجانس استفاده کرد. در این روش از دانش‌آموزان پایه پنجم در کنار دانش‌آموزان پایه ششم برای ایجاد حلقه‌های کندو کاو استفاده می‌شود. فعالیت‌های یاددهی - یادگیری تجویزی و نیمه تجویزی به دو بخش تقسیم و سازماندهی می‌شوند، به طوری که حدود ۱۰ درس از درس‌های تعیین شده به صورت مستقل در ساعت خاصی ارائه می‌شود و مابقی فعالیت‌ها به صورت تلفیق با سایر دروس پایه ششم که قابلیت انطباق با درس تفکر و پژوهش را دارند، ارائه می‌شوند. برای اجرای این روش هر دو هفته یک بار دانش‌آموزان پایه پنجم و ششم در یک جلسه مستقیماً با معلم کار می‌کنند و برای سایر دانش‌آموزان دروسی از قبیل: نقاشی، گزارش‌نویسی، انشا، تمرین ریاضی، جمله‌نویسی، مطالعه مستقل و... که نیاز کمتری

به نظارت مستقیم آموزگار دارند، منظور می‌شود. بدیهی است برای دانش‌آموزانی که سال تحصیلی آینده وارد پایه ششم خواهند شد، چون تعدادی از فعالیت‌ها را در سال قبل انجام داده‌اند، حدود ۱۰ درس باقیمانده، یا تعدادی فعالیت‌های غیرتجویزی طراحی شده با رویکرد برنامه‌درسی تفکر و پژوهش، و فعالیت‌های تلفیق شده با سایر دروس پایه ششم اجرا خواهد شد.

## فصل سوم



### صلاحیت‌های معلمان برای اجرای برنامهٔ درسی تفکر و پژوهش



## صلاحیت‌های معلمان

همان‌طور که در فصل دوم بیان شد، فعالیت‌های برنامه‌درسی تفکر و پژوهش در قالب سه بخش تجویزی، نیمه‌تجویزی، و غیر تجویزی طراحی شده است. دستیابی به اهداف برنامه‌درسی و فعالیت‌های پیش‌بینی شده مستلزم دستیابی معلمان به سه سطح از صلاحیت‌هاست. این سطوح عبارت‌اند از:

- صلاحیت‌های اجرا
- صلاحیت‌های انتخاب‌گری
- صلاحیت‌های طراحی

اجرای مؤثر برنامه‌درسی در گرو تضمین صلاحیت معلمان در شناخت ویژگی‌های دانش‌آموزان، تسلط به روش‌های یاددهی - یادگیری، شناخت و کاربرد مواد و رسانه‌ها و مدیریت کلاس درس است. علاوه بر صلاحیت‌های اجرا، توانایی انتخاب فعالیت از میان فعالیت‌های نیمه‌تجویزی، انتخاب داستان، فیلم، شعر، متن، بازی، تصویر و غیره، متناسب با نیاز دانش‌آموزان کلاس، از صلاحیت‌های ضروری برای معلمان است. برترین دسته از صلاحیت‌ها برای معلمان، توانایی طراحی فعالیت‌های آزاد یا اختیاری است. علاوه بر این موارد، داشتن سطوح بالای شایستگی تفکر برای معلمان این درس ضروری می‌باشد. برای کسب یا ارتقاء این صلاحیت‌ها، شرکت در دوره‌های آموزشی، مطالعه دقیق کتاب معلم (راهنمای تدریس) و مشاهده فیلم راهنمای تدریس لازم است اما کافی نیست. مطالعه کتاب‌هایی با موضوع پرورش تفکر در ایجاد این صلاحیت‌ها یاری‌رسان است اما بیشترین مهارت، پس از شرکت در دوره آموزشی و مطالعه فراوان، از اجرای برنامه در کلاس کسب خواهد شد. در این فصل صلاحیت‌های مورد انتظار به اختصار توضیح داده شده است.

### ۱-۳- صلاحیت‌های اجرا

صلاحیت‌های اجرا شامل شناخت ویژگی‌های مخاطبان برنامه یعنی دانش‌آموزان، درک کافی از مقتضیات برنامه‌درسی و موضوع آموزش، تسلط به روش‌های یاددهی - یادگیری، شناخت و کاربرد مواد و رسانه‌ها، و مدیریت کلاس درس است.



### ۱-۳- شناخت ویژگی‌های مخاطبان

*انسان و تفکر*: «کودک، با قوه تفکر متولد می‌شود و از همان آغاز چشم گشودن به جهان، با کنجکاوی فطری خود به شکوفایی این قوه می‌پردازد. گویا خود می‌داند که این بذر چگونه به درختی تنومند تبدیل می‌شود و به برگ و بار می‌نشیند. آری، خالق حکیم، راه کمال و پیشرفت را در خلقت هر یک از مخلوقات خود به ودیعه نهاده و به سوی مقصدشان راهبری می‌کند. از این روست که کودک، فطرتاً حقیقت‌جو می‌باشد و کنجکاوی او، برخاسته از حقیقت‌جویی اوست؛ یعنی کودک به دنبال شناخت حقایق است، ابتدا حقایق کوچک و پیرامونی و بعد که به تدریج رشد می‌کند، به دنبال شناخت حقایق بزرگ دوردست و متعالی است.

به همین خاطر، اندیشمندان زیر بنای حیات انسانی را تفکر دانسته و گفته‌اند که زندگی بشر بدون آن سامان نمی‌یابد و تکمیل نمی‌شود و نیز گفته‌اند تفکر وسیله دستیابی به جمیع کمالات و معارف مادی و معنوی و مقدمه ضروری سلوک باطنی است.

اصل وجود قوه تفکر و تعقل در انسان، امری ذاتی و خدادادی است، نه آموختنی و اکتسابی، به عبارت دیگر، انسان ماهیتاً متفکر است و اندیشیدن در ذات وی است. اما این قوه با تربیت رشد می‌یابد، شکوفا می‌شود و به فعلیت می‌رسد.» (اعتصامی، ۱۳۸۹، ص ۳)

در واقع بذر تفکر در وجود کودک به ودیعه نهاده شده است و شما مانند یک باغبان و پرورشگر، با مراقبت و فراهم کردن فرصت، شرایط را برای رشد و کمال آن فراهم می‌کنید.

*رشد شناختی و تفکر*: پیازه رشد شناختی کودکان را به چهار مرحله تقسیم کرده است. هر یک از این مراحل به سنین خاصی مربوط است که شامل طرز تفکر مشخص می‌شود، و همین تفاوت در طرز تفکر است که مراحل را از هم متفاوت می‌کند. طبق نظر پیازه کسب اطلاعات بیشتر توسط کودک، تأثیری در نوع تفکر او ندارد و پیشرفت و تغییر اصولاً کیفی است نه کمی. مراحل رشد از دیدگاه پیازه عبارت‌اند از حسی - حرکتی، پیش عملیاتی، عملیاتی، و عملیات صوری. (سانتراک، ۱۳۸۷، ص ۴۷)

دانش‌آموزان پایه ششم در ابتدای مرحله عملیات صوری قرار دارند. مرحله عملیات صوری که از یازده سالگی شروع می‌شود و تا پانزده سالگی ادامه دارد، مرحله نهایی رشد شناختی است. در این مرحله، افراد توانایی تفکر تجریدی، ایده‌آلی و منطقی را می‌یابند و لزوماً پایبند مشاهدات عینی نیستند. (سانتراک، ۱۳۸۷، ص ۵۴)

یکی از مشخصه‌های این مرحله، توان تصوّر دربارهٔ امکانات است. افراد بالغ، معمولاً در این سنین وضع ایده‌آلی را برای خود و دیگران به تصوّر در می‌آورند و آن را توسعه می‌دهند. اما در همان حالی که افراد تازه بالغ به طور مجرّد و ایده‌آلی فکر می‌کنند، تفکر به روش منطقی را هم آغاز می‌کنند و حتّی به روش دانشمندان می‌اندیشند. به این معنا که برای حلّ مسائل، فرضیه‌هایی می‌سازند و به آزمون آنها اقدام می‌کنند تا به نتیجه‌ای برسند. (سانتراک، ۱۳۸۷، ص ۵۵)

اندیشه‌های آنان در این مرحله، علاوه بر اشیای محسوس، موارد احتمالی و فرضی را شامل می‌شود. نوجوانان در این مرحله قادر می‌شوند تفکر عملی مبتنی بر روش فرضیه‌ای - قیاسی را به کار بندند، یعنی می‌توانند به طرح فرضیه بپردازند و بدون نیاز به مراجعه به اشیای محسوس به واریسی فرضیه خود اقدام کنند و به آنچه موجود نیست بیندیشند. (سیف، ۱۳۸۸ ص ۸۴)

کسانی که مرحلهٔ عملیات صوری را می‌گذرانند، فرضیه‌های خود را عاقلانه و با پرسش‌های منطقی می‌آزمایند. حال آنکه در مرحلهٔ قبل، اغلب نمی‌توانند رابطهٔ میان فرضیه و روش مناسب برای آزمون آن را درک کنند و به ایده‌هایی متکی می‌شوند که احتمالاً مردود بودن آن را لمس کرده‌اند. (سانتراک، ۱۳۸۷، ص ۵۶)

براساس نظریهٔ رشد شناختی پیاژه «ساخت شناختی کودک در هر یک از مراحل رشد، با ساخت شناختی او در مراحل قبل و بعد، از نظر کمی و کیفی، متفاوت است. همچنین، ورود او از مرحله‌ای به مرحلهٔ بالاتر مستلزم آن است که او مرحلهٔ قبلی را طی کرده باشد. گذر از این مراحل متوالی الزامی است، اما همهٔ کودکان در یک سن معین یک مرحله را به پایان نمی‌رسانند و وارد مرحلهٔ تازه نمی‌شوند. شواهد نشان داده‌اند که برخی کودکان ممکن است زودتر یا دیرتر از کودکان دیگر مرحله‌ای را پشت سر بگذرانند و وارد مرحلهٔ تازه‌ای بشوند» (سیف، ۱۳۸۸، ص ۷۶). می‌توان نتیجه گرفت که همهٔ نوجوانان در این سن به مرحلهٔ عملیات صوری نرسیده‌اند. بسیاری از دانش‌آموزان در این سنین هنوز در مراحل قبل به سر می‌برند یا اینکه تازه به مرحلهٔ طرز تفکر عملیات صوری راه یافته‌اند.

ویژگی عمدهٔ مرحلهٔ تفکر صوری که در برنامهٔ درسی تفکر و پژوهش مورد توجه قرار گرفته این است که «نوجوان در این مرحله، دربارهٔ تفکر فکر می‌کند و عملیات صوری را برای بررسی فرضیه‌های ناشناخته و حلّ مسائل انتزاعی مورد استفاده قرار می‌دهد. او در این مرحله قادر به استدلال نظام‌مند، قیاسی و استنباطی می‌شود که به او امکان می‌دهد تا راه حل‌های متعدّد و ممکن را تصوّر کند و بهترین آنها را برگزیند.» (سیف، ۱۳۸۸، ص ۸۶)

**تفکر و زبان:** زبان برای رشد کارکردهای عالی ذهن بسیار مهم است. از طریق زبان، افراد می‌توانند آرا و نظرات خود را به دیگران انتقال دهند و آرا و نظرات دیگران را دریافت کنند. بر همین اساس، بحث زبان و به‌کارگیری دقیق و صحیح آن در برنامه‌ی درسی تفکر و پژوهش اهمیت بسیار زیادی دارد؛ چرا که کودکان و نوجوانان از طریق زبان نظرات، دلایل و استنباط‌های خود را برای دیگران شرح می‌دهند. «در نظریه‌ی ویگوتسکی تفکر و زبان در کودکان به صورت دو فعالیت مستقل و جدا از هم شروع می‌شوند. در ابتدا تفکر پیش‌زبانی (پیش‌کلامی) یا تفکر بدون زبان، و زبان پیش‌عقلی یا گفتار بدون تفکر وجود دارند. در حدود دو سالگی منحنی‌های مجزای تفکر پیش‌زبانی و زبان پیش‌عقلی به هم می‌رسند؛ در نتیجه تفکر زبانی و زبان، عقلانی می‌شوند. با این حال، زبان و تفکر به‌طور کامل در هم نمی‌آمیزند و همواره نوعی استقلال در آنها ادامه می‌یابد.

ویگوتسکی معتقد است در فاصله‌ی دو تا هفت سالگی، زبان هم نقش درونی یعنی هدایت و جهت‌دهی به تفکر و هم نقش بیرونی یعنی انتقال نتایج تفکر به دیگران را ایفا می‌کند. با این حال، از آنجا که کودک هنوز قادر به متمایز ساختن این دو نقش یا دو کارکرد نیست، بنا به گفته‌ی گرین، کودک درباره‌ی نقشه‌ها و اعمال درونی خود بلند حرف می‌زند و بین گفتار با خود و گفتار با دیگران (گفتار اجتماعی) تمایزی قائل نمی‌شود. پس از هفت سالگی، کودک می‌آموزد که استفاده‌ی آشکار از زبان را به موقعیت‌هایی محدود نماید که می‌خواهد با دیگران ارتباط برقرار کند؛ و در همین زمان است که نقش تفکری زبان، یعنی نقشی که زبان در تفکر بازی می‌کند، به صورت گفتار درونی در می‌آید.» (اقتباس از اثر سیف، ۱۳۸۸، ص ۹۷، ۹۸)

آگاهی به نقش و رابطه‌ی تفکر و زبان بویژه در کارکرد بیرونی آن یعنی ارتباط با دیگران، در انتخاب، طراحی، و اجرای فعالیت‌های برنامه‌ی درسی تفکر و پژوهش، و هدایت مباحثات و گفت‌وگوها برای معلمان اهمیت زیادی دارد. به گونه‌ای که دانش‌آموزان را به استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌ها، هدایت کند تا یاد بگیرند از تناقض‌گویی و مغالطه پرهیز کنند؛ یعنی مقدمات معلوم‌نما را برای واقعی نشان دادن امور غیر واقع به‌کار نگیرند و در صورت به‌کارگیری مغالطه از سوی دیگران بتوانند مقدمات مغالطه‌آمیز را تشخیص دهند.

## ۲-۱-۳- کاربرد روش‌های یاددهی - یادگیری:

علاوه بر روش‌های عام مورد نیاز مدیریت فرایند یادگیری، برخی روش‌های آموزش یادگیرنده محور، ماهیتاً تناسب بیشتری با برنامه‌ی درسی تفکر و پژوهش دارند. «منظور از آموزش یادگیرنده محور،

آموزشی است که در آن یادگیرندگان، به کمک معلم، مسئولیت درک و فهم مطالب را خود برعهده می‌گیرند. نام دیگر آموزش یادگیرنده‌محور، آموزش غیرمستقیم است. آموزش غیرمستقیم مورد استفادهٔ معلمان قرار می‌گیرد که ترجیح می‌دهند مطالب را از دانش‌آموزانشان بیرون بکشند.» (سیف، ۱۳۸۸، ص ۵۲۴)

«هر چند که روش‌های آموزشی یادگیرنده‌محور متنوع‌اند، با این حال در اصولی با هم مشترک‌اند. ویژگی‌ها یا اصول مشترک همهٔ روش‌های آموزشی یادگیرنده‌محور عبارت‌اند از:

- ۱- به جای هدف‌های دقیق از هدف‌های کلی آموزشی استفاده می‌شود.
- ۲- از مواد یادگیری هر چه بیشتر و متنوع‌تر استفاده می‌شود.
- ۳- ممکن است تکلیف یادگیری را معلم تعیین کند، اما دانش‌آموزان اجازه دارند که دربارهٔ چگونگی انجام آن خودشان تصمیم بگیرند.
- ۴- وقتی دانش‌آموزان محتاج کمک می‌شوند معلم نقش تسهیل‌کننده یا هدایت‌گر را ایفا می‌کند.
- ۵- به دانش‌آموزان فرصت کافی داده می‌شود تا تکالیف یادگیری را انجام دهند و به ارزش آن پی ببرند.

۶- تفاوت‌ها بیشتر شناخته و رعایت می‌شوند.

۷- جنبه‌های دموکراتیک و انعطاف‌پذیری آنها بیشتر از روش‌های آموزشی معلم‌محور است.» (فتسکو و مک‌کلور، نقل از سیف، ۱۳۸۸، ص ۵۲۴)

«آموزش یادگیرنده‌محور عمدتاً در رویکرد روانشناسی سازنده‌گرایی ریشه دارد. سازنده‌گرایی بر نقش فعال یادگیرنده در درک و فهم موضوع‌ها و ساختن دانش تأکید می‌کند. روانشناسان و صاحب‌نظرانی مانند دیویی، پیاز، و ویگوتسکی از مدافعان یادگیری اکتشافی و مشارکت‌گروهی هستند که زیربنای آموزش یادگیرنده‌محور را تشکیل می‌دهد. جان دیویی بر حذف رقابت بین یادگیرندگان در حل مسئله، پیاز بر همکاری میان یادگیرندگان، و ویگوتسکی بر تعامل اجتماعی تأکید داشته‌اند.» (سیف، ۱۳۸۸، ص ۵۲۵)

روش‌های یادگیرنده‌محور متنوع‌اند. مهم‌ترین آنها که در اجرای برنامه درسی تفکر و پژوهش نقش زیادی دارند عبارت‌اند از:

- آموزش به کمک بحث گروهی
- آموزش برای یادگیری اکتشافی
- آموزش به کمک یادگیری مشارکتی

**آموزش به کمک بحث گروهی:** «آموزش به کمک بحث گروهی به فراهم آوردن موقعیتی گفته می‌شود که در آن یادگیرندگان با همدیگر، یا یادگیرندگان با معلم، به گفت‌وگو می‌پردازند تا اطلاعات، اندیشه‌ها و عقاید را با هم مبادله کنند یا با کمک هم به حل مسائل بپردازند. بنابراین بحث گروهی روشی است برای تحریک اندیشیدن، به چالش کشیدن نگرش‌ها و باورها، و پرورش مهارت‌های میان‌فردی. مهارت‌های میان‌فردی در بحث گروهی عبارت‌اند از:

- گوش دادن به صحبت‌های دیگران
- تحمل دیدگاه‌های مخالف دیدگاه خود
- رعایت حق آزادی افراد دیگر
- وارسی انتقادی درک و فهم، نگرش‌ها، و ارزشیابی خود و دیگران» (سیف، ۱۳۸۸، ص ۵۲۵).

«بحث گروهی به عنوان یک روش آموزشی به دو شکل می‌تواند انجام پذیرد. یک شکل آن بحث تمامی کلاس و شکل دیگرش بحث گروه‌های کوچک است.» (سیف، ۱۳۸۸، ص ۵۲۶)



آموزش برای یادگیری اکتشافی: یکی دیگر از روش‌های آموزش یادگیرنده محور، آموزش برای یادگیری اکتشافی است. به آن‌های دیگر از جمله یادگیری اکتشافی، یادگیری پژوهشگری، و آموزش پژوهشگری نیز داده شده است. یادگیری اکتشافی نیز بر فرض‌های نظریه سازنده‌گرایی استوار است. طبق این نظریه، یادگیرنده خود کشف‌کننده و سازنده دانش است. در این روش، معلم دانش‌آموزان را وادار می‌دارد تا خودشان به کشف و ساختن دانش بپردازند.

«آموزش برای یادگیری اکتشافی هدف‌های زیادی را برآورده می‌سازد که می‌توان آنها را در سه مورد خلاصه کرد:

- واداشتن یادگیرندگان به اندیشیدن در پیش خود
  - کمک به یادگیرندگان در کشف اینکه چگونه دانش به دست می‌آید.
  - بالا بردن مهارت‌های تفکر سطح بالا» (سیف، ۱۳۸۸، ص ۵۳۵).
- «هدف‌های فوق موجب می‌شوند که آموزش برای یادگیری اکتشافی دارای مجموعه‌ای ویژگی خاص خود باشد. ویژگی‌های این روش عبارت‌اند از:
- نقش معلم انتقال دانش نیست، بلکه تجارب کلاسی را به گونه‌ای تدارک می‌بیند که از طریق آن یادگیرندگان خود دانش را کشف کنند.
  - معلم اکتشاف و اندیشیدن مستقل را در یادگیرندگان تشویق می‌کند.
  - یادگیرندگان به دریافت دانش از سوی معلم راضی نمی‌شوند، بلکه با مسائل و موضوعات به چالش می‌پردازند تا خود چیزی را کشف کنند.
  - مشارکت یادگیرندگان در فعالیت یادگیری و تعامل آنان با تجارب کلاسی در سطح بالایی قرار دارد.

● یادگیرندگان در سطوح بالای شناختی، یعنی تحلیل، ارزشیابی و آفرینندگی، به فعالیت می‌پردازند.» (سیف، ۱۳۸۸، ص ۵۳۵)

همهٔ دروس کتاب تفکر و پژوهش به شیوهٔ حل مسئله سازماندهی شده است؛ یعنی از شروع تا پایان کلاس، شما با طرح سؤالاتی که در فصل چهارم این کتاب در طراحی آموزشی هر درس در نظر گرفته شده است دانش‌آموزان را با مسئله‌ای مواجه می‌سازید که برای پاسخ دادن به آن به صورت جمعی تلاش می‌کنند. در فصل پروژه پژوهشی نیز دانش‌آموزان کاوشگری را به عنوان عملی نظام‌مند تمرین می‌کنند.

**آموزش به کمک یادگیری مشارکتی:** یکی دیگر از روش‌های آموزشی یادگیرنده محور یادگیری مشارکتی است. «یادگیری مشارکتی به روشی گفته می‌شود که در آن یادگیرندگان در گروه‌های کوچک با هم کار می‌کنند و برای دستاورد جمعی‌شان مورد تقویت قرار می‌گیرند. ویژگی مهم این روش آن است که در آن اعضای گروه با هم کار می‌کنند تا به هدف مشترکی برسند که هم کل گروه و هم فرد عضو آن سود می‌برند.» (سیف، ۱۳۸۸، ص ۵۴۴)

داشتن هدف‌های روشن و قابل دسترس، وابسته بودن اعضای گروه به یکدیگر، و مسئولیت فردی از ویژگی‌های اساسی یادگیری مشارکتی است. معلم در یادگیری مشارکتی عمدتاً نقش هدایت‌کننده را ایفا می‌کند. همچنین زمانی که گروه نیاز به اطلاعاتی دارد که نمی‌تواند آن را به دست آورد معلم می‌تواند آن اطلاعات را در اختیار گروه قرار دهد.

«روش‌های مبتنی بر یادگیری مشارکتی را اسلاوین به دو دسته کلی تقسیم کرده است. یک دسته آنها روش‌های مطالعه گروهی و دسته دیگر روش‌های مبتنی بر پروژه نام دارد. در روش‌های مطالعه گروهی، یادگیرندگان عمدتاً با هم کار می‌کنند تا موضوع‌های مشخص علمی و مهارت‌های تحصیلی را بیاموزند. موضوع‌های یادگیری در این روش‌ها چیزهایی هستند که اصطلاحاً مسائل خوب سازمان یافته نام گرفته‌اند. در روش‌های مبتنی بر پروژه، یادگیرندگان به طور گروهی کار می‌کنند تا یک گزارش تحقیقی، یک آزمایش علمی، یک روزنامه دیواری، یا مواردی شبیه به اینها را به وجود آورند.» (سیف، ۱۳۸۸، ص ۵۴۷)



### ۳-۱-۳- مدیریت فرایند یادگیری

در اجرای برنامه درسی تفکر و پژوهش، صبر و تحمل معلم و تسلط بر فنون پرسشگری، تسهیل‌گری و هدایت‌گفت‌وگوها، داستان‌خوانی و قصه‌گویی ضروری است. در ادامه، هر یک از این موارد تشریح شده است.

**صبر و تحمل معلم:** صبر و تحمل معلم از نکات کلیدی مدیریت فرایند یادگیری است. این امر از چند جهت قابل بررسی است.

● **صبر و تحمل در توزیع زمان بین خود و دانش‌آموزان؛** بدین معنا که در فرایند پرورش تفکر توانمندسازی دانش‌آموزان در به‌کارگیری قوه تفکر و تعقل خود در مقایسه با رسیدن به نتیجه اهمیت بیشتری دارد؛ لذا از همکاران محترم انتظار می‌رود به جای ارائه توضیحی و آموزش مستقیم، زمان بیشتری به ارائه نظرات دانش‌آموزان اختصاص دهند، از کوتاه‌سازی فرایند گفت‌وگو، پرهیز کنند و پیام درس را به صورت مستقیم ارائه نکنند.

● **اختصاص فرصت برای پیگیری یک پرسش؛** رها نکردن ایده‌های دانش‌آموزان، ارجاع پاسخ یک فرد به دیگر دانش‌آموزان به منظور نقد و مقایسه آن نظر با نظر خود، تشویق به استفاده از ایده‌های مطرح شده برای ساخت ایده‌های تازه با ترکیب و تغییر ایده‌های قبلی، یکی دیگر از مصادیق تحمل معلم در فرایند پرورش تفکر است.

● **صبر و تحمل در گوش کردن به عقاید به ظاهر نامرتبط؛** عقاید به ظاهر نامرتبط دو گونه هستند. در یک گونه، عقیده و نظر دانش‌آموز در ابتدا نامرتبط به نظر می‌رسد اما با پرسش در مورد آن نظر، دانش‌آموز با توضیح و مثال ارتباط را نشان می‌دهد. نوع دوم اظهار نظری است که پرداختن به آن در کلاس باعث به حاشیه رفتن موضوع اصلی می‌شود. با سؤالات پیگیر ارتباط نظر دانش‌آموز با موضوع را واضح‌سازی کنید. در صورت عدم ارتباط، بدون قطع گفت‌وگو توجه دانش‌آموز را به ایده‌ای که در آن زمان در مورد آن گفت‌وگو می‌شد جلب کنید و مجدداً نظر او را در مورد سؤال اصلی جویا شوید.

● **پرهیز از تشویق نابهنگام؛** لذت معلم در رسیدن برخی از دانش‌آموزان به پاسخ صحیح و تشویق آن دانش‌آموز نزد دانش‌آموزان فرایند ایده‌پردازی را متوقف یا کند می‌کند یا به حداقل می‌رساند. این امر به ویژه در پرورش تفکر که مبنای آن نگاه فلسفی به یک امر از زوایای گوناگون است باعث آسیب رساندن به بویایی فرایند می‌شود. برای پرهیز از این امر بهتر است معلم با شنیدن عقاید و



نظرات مورد نظر خود از زبان دانش‌آموزان، از ابراز موافقت یا تشویق صریح عقیده خودداری کند و به جای آن، مشارکت دانش‌آموزان در گفت‌وگوها را تشویق کند.

### پرسشگری معلم



در پرورش تفکر، مهارت‌های پرسشگری معلم نقشی محوری ایفا می‌کند. طرح پرسش، گام نخست در شروع یک گفت‌وگو با خود یا دیگران است. پرسش‌ها بر دو گونه‌اند: دسته اول پرسش‌های مستقیم هستند که می‌خواهیم نظر موافق یا مخالف مخاطب را درباره موضوع بدانیم؛ لذا پرسش را طوری طرح می‌کنیم که متضمن پاسخ آری یا نه باشد. دسته دوم پرسش‌های غیرمستقیم هستند که با طرح آنها منتظر پاسخ‌های بسیار هستیم و حتی لازم است از پرسش‌های مستقیم برای محدود کردن پاسخ‌ها استفاده کنیم. اصولاً طرح هر گونه پرسش با هدف خاصی انجام می‌گیرد. بنابراین، گام اساسی مشخص کردن هدف و سپس یافتن پرسش‌های مناسب برای دنبال کردن آن است. این کار آن‌طور که به نظر می‌رسد ساده نیست و نیاز به مهارت و تمرین دارد. برخی از انواع پرسش‌هایی که در فعالیت‌های این برنامه باید به کار گرفته شوند عبارت‌اند از:

- پرسش‌هایی که در آن از دانش‌آموز خواسته می‌شود سخن خود را روشن‌تر بیان کند.
- پرسش‌هایی که در آن از دانش‌آموز خواسته می‌شود استدلال‌ها و شواهد خود را در رابطه با موضوع بیان کند.
- پرسش‌هایی که دیدگاه‌های مختلف یک نفر را به یک موضوع، یا دیدگاه‌های چند نفر را به یک موضوع را کشف می‌کنند.
- پرسش‌هایی که مفاد و پیامدهای یک نظر و روابط و علل آن را می‌آزمایند و در آن از دانش‌آموز خواسته می‌شود که نتایج یک نظر یا روابط بین وقایع و پدیده‌ها را توضیح دهد.
- پرسش‌هایی در مورد یک پرسش یا گفت‌وگو، پرسش‌هایی هستند که در آن از دانش‌آموز خواسته می‌شود پرسش یا گفت‌وگو را به صورت دیگری طرح کند. این نوع پرسش به روشن‌سازی جنبه‌های مختلف موضوع یا طرز تلقی دانش‌آموز کمک می‌کند.
- در جدول صفحه بعد برای هر یک از این نوع پرسش‌ها مثال‌هایی ارائه شده است. به کارگیری این نوع پرسش‌ها در فرایند یادگیری، ایده‌پردازی را افزایش داده و موجب تسهیل یادگیری و پرورش تفکر می‌شود.

## جدول ۱-۳- انواع پرسش‌ها و مثال آنها



نوع پرسش	مثال
پرسش‌های جوینده و وضوح	می‌توانی توضیح بیشتری بدهی؟ می‌توانی با مثال توضیح خود را کامل کنی؟ آیا منظور شما این است که .....؟ آیا شما فکر می‌کنید این مورد مانند آن یکی است؟
پرسش‌هایی که در مورد استدلال‌ها و شواهد پرسیده می‌شوند.	چرا اینطور فکر می‌کنی؟ چه دلیلی برای این نظر داری؟ شواهد شما برای این ادعا چیست؟ آیا این بدین دلیل است که .....؟ آیا شواهد برای قضاوت کافی است؟
پرسش‌هایی که دیدگاه‌های مختلف را کشف می‌کنند.	نظر شما در این مورد چیست؟ آیا به گونه‌ای دیگر هم می‌توان به این مورد (مسئله، واقعه، پدیده، ... و...) نگاه کرد؟ آیا دیگران هم مانند شما فکر می‌کنند؟ آیا با آنچه دیگران گفته‌اند موافقت می‌کنید؟ مخالفت شما برای چیست؟ آیا کسی نظر دیگری دارد؟ آیا دیدگاه‌های مختلف را بررسی کردی؟
پرسش‌هایی که مفاد و پیامدها را می‌آزمایند.	وقایع چه رابطه‌ای با هم دارند؟ چه چیز باعث شد این واقعه اتفاق بیفتد؟ چه خواهد شد اگر .....؟ از آنچه گفتید چه نتیجه‌ای به دست می‌آید؟
پرسش‌هایی در مورد یک پرسش یا گفت‌وگو	آیا می‌توان این پرسش را به صورت دیگری مطرح کرد؟ آیا می‌توان این پرسش را به چند پرسش دیگر تبدیل کرد؟ آیا در این پرسش اصل موضوع مطرح شده است؟

## هدایت گفت‌وگوها

همان‌طور که گفته شد در فعالیت‌های یادگیری برنامه درسی تفکر و پژوهش، مباحثه و گفت‌وگو به دو صورت گفت‌وگو در گروه‌های کوچک و گفت‌وگوی تمامی دانش‌آموزان کلاس، به کار گرفته شده است. نقش معلم در مباحثه و گفت‌وگوی گروهی به تسهیل‌گر و هدایت‌گر تغییر می‌یابد تا دانش‌آموزان فرصت بیشتری برای شرکت در گفت‌وگو داشته باشند. این امر در چینه کلاس نیز تأثیرگذار است. بدین معنا که چینه کلاس در هنگام بحث تمامی دانش‌آموزان کلاس، U شکل است تا دانش‌آموزان بتوانند با یکدیگر ارتباط کلامی و چشمی برقرار کنند.





جدول ۲-۳- رهنمودهایی برای هدایت گفت‌وگوهای گروهی (اقتباس از اثر سیف، ۱۳۸۸، ص ۵۲۹)

راهکار و مثال	رهنمود
<ul style="list-style-type: none"> <li>• از افراد بسیار خجالتی سؤال‌هایی بپرسید که به سادگی قابل جواب دادن باشند.</li> </ul> <p>مثال: جمشید نظر شما در این باره چیست؟</p> <ul style="list-style-type: none"> <li>• منتظر یک سکوت طولانی ننمایید به طور مستمر از دانش‌آموز بسیار خجالتی بخواهید که نظری را ابراز کند.</li> </ul>	<p>همکاری کودکان بسیار خجالتی را به گفت‌وگو جلب کنید.</p>
<p>مثال: پرویز، این یک عقیده عجیب است. محمد نظر شما در مورد عقیده پرویز چیست؟</p>	<p>اظهار نظرها و سؤال‌های یک دانش‌آموز را به سوی دانش‌آموز دیگر هدایت کنید.</p>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• از دانش‌آموز دیگری بخواهید آنچه را که دانش‌آموز قبلی گفته است، خلاصه یا به زبان خود بیان کند. اگر بازگویی ناقص بود دانش‌آموز اول سعی خواهد کرد تا اظهارات دانش‌آموز بعدی را کامل کند.</li> </ul>	<p>به دانش‌آموزان کمک کنید تا سخنان یکدیگر را درک کنند.</p>
<ul style="list-style-type: none"> <li>• آنچه را از گفتار دانش‌آموز درک کرده‌اید، برای او و کلاس تکرار کنید. از او بخواهید در صورتی که برداشت شما با نظر او تفاوت دارد، آن را اصلاح کند.</li> </ul> <p>مثال: احمد من فکر می‌کنم نظر شما این باشد ... درست است یا من اشتباه فهمیدم؟</p>	<p>سعی کنید آنچه را که دانش‌آموزان می‌گویند درک کنید.</p>
<p>مثال: شواهدی برای دفاع از این نکته داری؟ چگونه به این نتیجه رسیدی؟</p>	<p>خواستار اطلاعات بیشتری باشید.</p>
<p>مثال: اجازه بدهید! ما درباره ... صحبت می‌کردیم که امیر پیشنهادی ارائه داد کسی نظر دیگری دارد؟</p>	<p>جریان گفت‌وگو را به مسیر اصلی برگردانید.</p>

راهکار و مثال	رهنمود
<p>● مثلاً از دانش‌آموزان بخواهید پیش از جواب دادن، نظر خود را روی کاغذ بنویسند و بعد آنچه را که نوشته‌اند برای کلاس بازگو کنند. یا قبل از پاسخ دادن، مدتی وقت برای فکر کردن صرف کنند.</p>	<p>پیش از خواستن پاسخ، وقت کافی برای فکر کردن به دانش‌آموزان بدهید (فرصت بدهید که تأمل کنند).</p>
<p>● اگر گمان بردید دانش‌آموزان مطلبی را که یکی از آنها بیان کرده نفهمیده‌اند از آنها سؤال کنید آیا متوجه مطلب شدند یا نه. اگر دانش‌آموزان سرشان را به نشان موافقت تکان دادند از آنها بخواهید مثالی بیان کنند یا دلایلی برای صحت مطلب ارائه کنند.</p>	<p>هنگام صحبت‌های یک فرد، به سایر افراد نگاه کنید و توجه آنها را بسنجید.</p>
<p>● ایده‌ها و نظرات را تشویق نکنید؛ بلکه ایده‌پردازی و مشارکت در گفت‌وگوها را تشویق کنید.</p>	<p>مشارکت دانش‌آموزان در گفت‌وگو را تشویق کنید.</p>

### قصه‌گویی و داستان‌خوانی

به منظور ایجاد حیرت فلسفی در ابتدای کلاس تفکر و پژوهش از داستان‌ها، قصه‌ها، بازی‌ها، شعرها، متن‌ها و فیلم‌هایی استفاده می‌شود. به کارگیری این رسانه‌ها به مهارت‌های خاصی نیاز دارد که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود.

**الف) قصه‌گویی:** قصه‌گویی یک مهارت پیچیده است؛ «پسچیدگی مهارت قصه‌گویی ایجاب می‌کند قصه‌گو علاوه بر ذوق و علاقه، از لحن عاطفی و بیان روشن و مناسب، زبان بی‌لکنت و بدون تکیه کلام، صدای پرطنین و رسا، قدرت تغییر، تبدیل و تقلید صدا در حالت‌های گوناگون (نجوا، خواهش، فریاد، ناله و...) ایجاد هیجان، نگاه نافذ، اندام پرتحرک، و توانایی کاربرد طبیعی آنها، وارستگی و پشتکار برخوردار باشد. قصه‌گو هنگام اجرای یک قصه، شخصیت خود را در بُدهایی که با حالت عادی او تفاوت دارد گسترش می‌دهد تا جهان خیال‌انگیز قصه خویش را بشناسد، مخاطبان خود را به آن جهان ببرد و در کار خود سهیم کند.» (نعمت‌اللهی، ۱۳۸۹، ص ۳۲)

### باید و نباید‌های قصه‌گویی

● قصه‌گو باید لحن خود را با لحن شخصیت‌های قصه هماهنگ سازد و به وضعیت مخاطبان نزدیک کند.

● به چهره مخاطبان نگاه کند، واکنش‌های آنها را در نظر بگیرد تا بتواند با حفظ طرح اصلی قصه زمان اجرا را به فراخور وضع و حال آنها افزایش و کاهش دهد.

● در جمع مخاطبان بنشیند چنان‌که فاصله چندانی با آنها نداشته باشد.

● واضح، آرام و شمرده سخن بگوید.

● قصه را هنگام اجرا برای خود مجسم کند.

● روح کلی قصه را به خاطر بسپارد تا هنگام اجرا آن را گسترش یا کاهش دهد.

● از قصه نتیجه‌گیری مستقیم نکند. (نعمت‌اللهی، ۱۳۸۹، ص ۳۲۱)

ب) داستان‌خوانی معلم: کتاب‌های داستان به عنوان یکی از ابزارهای ایجاد انگیزه و حیرت فلسفی در دانش‌آموزان در این برنامه سهم بسزایی دارند. بر این اساس در کنار توانایی انتخاب کتاب داستان مناسب، مهارت داستان‌خوانی معلم نیز از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. نکات زیر از جمله مواردی است که به هنگام داستان‌خوانی باید رعایت شود.

● هدف از خواندن داستان در این برنامه تقویت مهارت‌های خواندن دانش‌آموزان به معنای خاص آن نیست. از این رو، به منظور مدیریت زمان آموزش و استفاده از صوت و لحن مناسب، داستان توسط معلم خوانده می‌شود. مگر در شرایطی خاص که دانش‌آموزی بتواند این کار را بهتر انجام دهد.

● به منظور درک بهتر روند و فضای داستان، ضرورت دارد معلم قبل از ورود به کلاس، کتاب را مطالعه کند.

● به منظور نمایش الگوی رفتاری مناسب در کتاب‌خوانی، هنگام خواندن داستان در کلاس درس، کتاب تازه نشود.

● نمایش تصاویر کتاب داستان هنگام کتاب‌خوانی به درک بهتر و کامل‌تر قصه و فضای آن کمک می‌کند، اما بسته به موضوع فعالیت در برخی موارد باید به هنگام خواندن داستان تصاویر را به دانش‌آموزان نشان داد. درباره‌ی برخی دیگر از کتاب‌ها تصاویر را می‌توان به صورت یکجا پس از خواندن کتاب نمایش داد. در هر حال، تشخیص زمان نمایش تصویر با معلم است.

- هنگام نمایش تصاویر، بهتر است کتاب کاملاً باز نگه داشته شود و با حرکت مناسب دست، تصاویر آن را در معرض دید همه دانش‌آموزان قرار داد.
- در صورت عدم دسترسی به کتاب داستان، از خلاصه آن داستان که پیوست فعالیت‌های فصل چهارم است استفاده شود. در چنین شرایطی طوری فضاسازی کنید که دانش‌آموزان تصاویر را در ذهنشان مجسم کنند.



## ۳-۲- صلاحیت‌های انتخاب‌گری (انتخاب محتوا)

### ۳-۲-۱- انتخاب فعالیت از بین فعالیت‌های نیمه‌تجویزی

همان‌طور که بیان شد معلمان محترم از بین فعالیت‌های نیمه‌تجویزی می‌باید سه فعالیت را متناسب با شرایط و نیاز کلاس خود انتخاب و اجرا کنند. برای انتخاب فعالیت از بین فعالیت‌های نیمه‌تجویزی به دو نکته باید توجه داشت:

- توجه به پیش‌نیازهای آن فعالیت قبل از اجرا؛
  - تشخیص نیاز دانش‌آموزان با توجه به مهارت‌های تعیین شده در فعالیت.
- به عنوان مثال، ممکن است دانش‌آموزان کلاس به مهارت‌های انتخاب و تصمیم‌گیری نیاز بیشتری داشته باشند؛ در این حالت، معلم تشخیص می‌دهد که فعالیت «مارگیر و اژدها» یا «ماه بود و روباه» را از فعالیت‌های نیمه‌تجویزی انتخاب کرده و آن را اجرا کند.

## ۲-۲-۳- انتخاب مواد و رسانه‌های آموزشی

مضامین کتاب‌های داستان، فیلم‌ها، رخدادهای وقایع پیرامونی دست‌مایه مناسبی برای شروع گفت‌وگو در حلقه‌های کند و کاو و اجتماعات پژوهشی هستند (در این برنامه منظور از اصطلاح حلقه‌های کند و کاو، موقعیتی است که دانش‌آموزان در گروه‌های کوچک با یکدیگر کار و فعالیت می‌کنند و منظور از اجتماع پژوهشی، موقعیتی است که کل دانش‌آموزان در کلاس به مباحثه و گفت‌وگو می‌پردازند). محتوای برخی از این مواد و رسانه‌ها از قابلیت بالایی برای پرورش تفکر برخوردارند. معلمان محترم برای انتخاب رسانه‌ها و مواد آموزشی مناسب، نیازمند استفاده از معیارهایی هستند. تسلط به کاربست این معیارها از صلاحیت‌های اساسی معلمان برای انتخاب محتواست.

### — معیارهای انتخاب داستان برای برنامه درسی تفکر و پژوهش

- ۱- داستان حداقل دو موقعیت داشته باشد که امکان مقایسه شباهت‌ها، تفاوت‌ها، و تشخیص رابطه‌های دو موقعیت را به دانش‌آموزان بدهد.
- ۲- موضوعات در محتوا قابلیت طبقه‌بندی داشته باشد؛ یعنی موقعیت‌ها، شخصیت‌ها و وقایع را بتوان براساس دلایلی طبقه‌بندی کرد. اگر محتوای داستانی امکان طبقه‌بندی‌های متفاوت را ارائه دهد مناسب‌تر است.
- ۳- محتوای داستان موقعیت‌هایی را در خود داشته باشد که امکان قضاوت ارزشی را برای دانش‌آموزان فراهم کند.
- ۴- داستان، مفاهیم و موضوعاتی داشته باشد که آن را، به عنوان داستان فکری، از دیگر داستان‌ها متمایز بسازد.
- ۵- داستان‌ها باید ایجاد حیرت بکنند و تفکر و تخیل کودک و نوجوان را تحریک نمایند.
- ۶- داستان باید روی موضوعات یا حوادث، تمرکز داشته باشد و برای دانش‌آموزان جذاب و بحث‌انگیز باشند.
- ۷- داستان حاوی موقعیت‌هایی باشد که مسائل فلسفی به‌طور غیرمستقیم در آن مطرح گردد و ضمن جذابیت بتواند سؤالات فکری ایجاد کند.
- ۸- ساختار عقلی و ذهنی داستان به‌گونه‌ای باشد که خواننده در حین گفت‌وگو و تفکر و تعقل درباره شخصیت‌های داستان، به عقاید و زیربنای فلسفی دست یابد.
- ۹- محتوا و پیام داستان قابلیت ارتباط با تجارب زندگی روزمره کودکان را داشته باشد؛ یعنی



در خلال فعالیت‌های روزانه و تجارب شخصی شخصیت‌های داستان، رمز و رازها شکل بگیرد.

۱۰- محتوای داستان باید بین جنبه‌های هنری زبان و جنبه‌های آموزشی تعادل برقرار کند و از این طریق، خواننده را به یافتن مطلب و چالش با اندیشه و مسائل آن فراخواند.

۱۱- حجم محتوای داستان به گونه‌ای باشد که خواندن یا قصه‌گویی آن حداکثر ده دقیقه زمان نیاز داشته باشد. در صورتی که داستانی ارزش وقت‌گذاری بیشتر را دارد، دو جلسه به آن اختصاص داده شود.

### — معیارهای انتخاب فیلم برای برنامه درسی تفکر و پژوهش

- ۱- زمان فیلم حداکثر ده دقیقه باشد؛ یا در صورت موتاژ از فیلم‌های بلند بتوان محتوایی مناسب آموزش تفکر انتخاب کرد به گونه‌ای که مضمون، موضوع، و ماجرای اصلی کماکان قابلیت کاربری آموزشی مورد نظر (فلسفیدن) را داشته باشد.
- ۲- محتوای فیلم حداقل دو موقعیت داشته باشد که امکان مقایسه شباهت‌ها، تفاوت‌ها، و تشخیص رابطه‌های دو موقعیت را به دانش‌آموزان بدهد.
- ۳- موضوعات در محتوا قابلیت طبقه‌بندی داشته باشند، یعنی موقعیت‌ها، شخصیت‌ها و وقایع را بتوان براساس دلایلی طبقه‌بندی کرد. اگر محتوای فیلم امکان طبقه‌بندی‌های متفاوت را ارائه دهد مناسب‌تر است.
- ۴- محتوای فیلم دانش‌آموز را به انطباق الگوهای اطلاعات اخذ شده از یک موقعیت به موقعیت‌های دیگر که همان نوع اطلاعات در آن به کار گرفته می‌شود، قادر سازد.
- ۵- محتوای فیلم موقعیت‌هایی را در خود داشته باشد که امکان قضاوت ارزشی را برای دانش‌آموزان فراهم کند.
- ۶- جریان فیلم باید ایجاد انگیزه و حیرت کند و تفکر و تخیل کودک و نوجوان را تحریک نماید.
- ۷- فیلم دارای مفاهیم و موضوعاتی باشد که آن را از دیگر فیلم‌ها متمایز سازد.
- ۸- فیلم‌ها باید روی موضوعات یا حوادث تمرکز داشته باشند و برای دانش‌آموزان جذاب و بحث‌انگیز باشند.
- ۹- داستان فیلم حاوی موقعیت‌هایی باشد که مسائل فلسفی به‌طور غیرمستقیم در آن مطرح گردد و ضمن جذابیت بتواند سؤالات فکری ایجاد کند.
- ۱۰- ساختار عقلی و ذهنی فیلم به گونه‌ای باشد که بیننده در حین بحث و گفت‌وگو و تفکر و

تعقل دربارهٔ عناصر موجود در فیلم (شخصیت‌ها، وقایع، روندها و...) به عقاید و زیربنای فلسفی دست یابد.

۱۱- محتوا و پیام فیلم قابلیت ارتباط با تجارب زندگی روزمرهٔ کودکان و نوجوانان را داشته باشد؛ یعنی در خلال داستان آن، رمز و رازها شکل بگیرد.



### ۳-۳-۳- صلاحیت طراحی فعالیت (بخش غیرتجویزی یا اختیاری)

صلاحیت طراحی از صلاحیت‌های سطح بالای معلمان حرفه‌ای است. این صلاحیت شامل تسلط در به کارگیری هم‌زمان صلاحیت‌های اجرا، انتخاب‌گری، و طراحی است. معلمان مجرب با اتکا به تجربهٔ عملی و به کارگیری دانش نظری خود در زمینهٔ روانشناسی، برنامه‌ریزی، طراحی آموزشی و... قادر به طراحی فعالیت‌های یادگیری بخش غیرتجویزی خواهند بود. از آنها انتظار می‌رود براساس چهارچوب زیر و اصول انتخاب مواد و رسانه‌های آموزشی توانایی خود را به فعلیت برسانند.

#### ۳-۳-۱- اصول طراحی فعالیت

- هر فعالیت یک یا چند هدف برنامه را پوشش می‌دهد؛ به گونه‌ای که اهداف فعالیت‌ها با اهداف برنامه هماهنگی داشته باشد.
- در طراحی فعالیت‌ها باید انتظارات عملکردی مورد توجه قرار گیرد.
- در تعیین عناوین و محتوای فعالیت‌ها ضمن همسویی با اهداف برنامهٔ درسی تفکر و پژوهش پایهٔ ششم، به نیازهای یادگیرندگان و انتظارات جامعه نیز باید توجه شود.

● پرورش تفکر در پایه ششم بر مهارت‌های استدلال، انتخاب و تصمیم‌گیری و کاوشگری تأکید دارد.

● در طُرّاحی فعالیت‌ها توجّه به طیف توانایی‌های دانش‌آموزان، میزان برخورداری مدرسه از تجهیزات و فناوری‌ها و میزان دخالت یا عدم دخالت معلّم در فرایند یاددهی - یادگیری ضروری است. نقش اولیا حمایت از ایده‌های اساسی برنامه و تسهیل‌گری می‌باشد؛ در طُرّاحی فعالیت‌ها این نقش به حدی باید باشد که موجب دخالت در روند و جهت یادگیری تفکر دانش‌آموز نشود.

● اجرای یک فعالیت ممکن است یک یا دو جلسه زمان نیاز داشته باشد. در طُرّاحی فعالیت‌های یادگیری زمان مورد نیاز باید به دقت محاسبه شود.

نکته: در صورتی که طُرّاحی آموزشی فعالیت‌ها در مدرسه امکان نداشته باشد سه جلسه غیرتجویزی نیز با استفاده از فعالیت‌های باقیمانده از بخش نیمه‌تجویزی انجام خواهد گرفت.

● هر فعالیت با یک محرک برای جلب توجّه و آماده شدن برای ورود به یک اجتماع پژوهشی در قالب مشاهده در محیط واقعی، خواندن داستان، شعر، یا متون خواندنی دیگر، استفاده از رسانه‌های شنیداری، تصویر، فیلم، بازی، ایفای نقش، یا در پی وقوع یک پدیده، و... آغاز خواهد شد. استفاده از رسانه‌های مختلف از یک سو به ایجاد حیرت فلسفی یا سؤال پژوهشی کمک می‌کند و از سوی دیگر فرصتی فراهم می‌کند تا دانش‌آموزان تحلیل دقیق محتوای رسانه‌ها را تمرین کنند و برای زندگی در دنیایی مملو از رسانه آمادگی بیشتری پیدا کنند.

● طُرّاحی فعالیت باید به گونه‌ای باشد که موجبات برقراری ارتباطات عاطفی و کنش و واکنش شناختی را بین دانش‌آموزان، و دانش‌آموزان و معلّم در حلقه‌های کند و کاو و اجتماع پژوهش، فراهم سازد.

● در طُرّاحی فعالیت‌ها باید استفاده از روش‌های متنوع مانند تجربه، بحث و گفت‌وگو و غیره لحاظ شود.

● در طُرّاحی فعالیت‌های یاددهی - یادگیری باید از تمرین‌ها و تکالیف تکمیلی، توسعه‌ای و خلاق برای تقویت و تثبیت آموخته‌ها استفاده شود.

## ۲-۳-۳- چهارچوب طرح درس

درس‌های تفکر و پژوهش در چهارچوب مشخصی تنظیم و ارائه شده‌اند (رجوع کنید به فصل چهار این کتاب). در طُرّاحی درس‌های غیرتجویزی نیز استفاده از این چهارچوب توصیه می‌شود.

چهارچوب طرح درس به شرح زیر است.

- عنوان درس
- مضمون درس
- مهارت‌ها
- زمان
- هدف
- انتظارات عملکردی
- مواد و وسایل آموزشی
- فرایند اجرا
- فعالیت تکمیلی و فعالیت در خانه
- توصیه‌های اجرایی
- پیوست‌ها

تعریف موارد فوق بدین شرح است :

**عنوان درس :** عنوان درس برگرفته از زمینه اصلی فعالیت‌های یاددهی - یادگیری پیش‌بینی شده برای دستیابی به انتظارات عملکردی است و به گونه‌ای خواهد بود که موجب ایجاد انگیزه و انتظار در مخاطب شود.

**مضمون :** در هر درس یک یا دو مضمون یا موضوع پیگیری می‌شود. این مضامین بار مفهومی درس را بردوش دارند. برخی از مضامین در فصل دوم نام برده شده است. با توجه به نیاز کلاس می‌توان از همین مضامین یا مضامین دیگری که با اهداف برنامه هماهنگی داشته باشد استفاده کرد. انتخاب مضامین می‌تواند از موضوعات درسی پایه‌های تحصیلی قبلی و فعلی، وقایع و جریانات روز زندگی، کنجکاوی‌های دانش‌آموزان درباره محیط طبیعی و اجتماعی پیرامون، و ماوراءالطبیعه انجام گیرد.

**مهارت‌ها :** منظور مهارت‌های پایه تفکر و پژوهش نظیر استدلال، تخیل، حل مسئله، تفکر انتقادی، ابداع و خلق، تفکر سیستمی، کاوش‌گری، پرسش‌گری، هدایت مشاهدات، تحلیل، قضاوت براساس شواهد، تصمیم‌گیری، قضاوت براساس نظام معیار، تأمل در خود و خود ارزشیابی براساس نظام معیار است. در هر درس یک یا چند مورد از این مهارت‌ها پیگیری می‌شود.

**زمان :** مطابق زمان جلسه آموزشی در دوره ابتدایی است؛ یعنی متناسب با محتوای درس،

یک یا دو جلسه ۴۵ دقیقه‌ای برای اجرا در نظر گرفته می‌شود.

**هدف:** یک بند تشریحی در طرح درس نوشته می‌شود که در آن هدف یا هدف‌های کلی به همراه فعالیت‌های یاددهی - یادگیری به صورت ضمنی توضیح داده می‌شود. همان اهداف به صورت عبارت یا جمله نیز می‌تواند نوشته شود.

**انتظارات عملکردی:** در هر درس چند انتظار از انتظارات عملکردی برنامه پیگیری می‌شود. این انتظارات در طرح درس باید مشخص شود.

**مواد و وسایل آموزشی:** تجهیزات، مواد و وسایل پیش‌بینی شده برای یک جلسه آموزش شامل کار برگ‌ها، برگه‌های ارزشیابی، مواد خواندنی، مواد دیداری و شنیداری و ... می‌باشد. شایان ذکر است به منظور طراحی کار برگ معلم ساخته، صفحات سفیدی در آخر کتاب دانش‌آموز قرارداد شده است.

**فرآیند/اجرا:** در این بخش شیوه آموزش به صورت گام به گام توضیح داده می‌شود و شامل دستورالعمل ایفای نقش‌های پیش‌بینی شده برای معلم و دانش‌آموز به منظور مشارکت مؤثر در فرایند یادگیری و مدیریت مناسب بر مواد و رسانه‌های آموزشی و سایر عوامل و امکانات است. در مهم‌ترین گام این فرایند، معلم جهت تسهیل‌گری و هدایت گفت‌وگوها، از سه دسته سؤال با ویژگی‌های زیر استفاده می‌کند.



سؤالات اولیه، توصیف موقعیت است. در این نوع سؤالات از دانش‌آموزان خواسته می‌شود آنچه را در داستان شنیده یا در فیلم، تصویر و نمایش یک فعالیت مشاهده کرده‌اند بیان کنند. هدف این سؤالات افزایش توانایی مشاهده، دقت و درک دانش‌آموزان است. سؤالات دسته دوم، سؤالاتی است که در آن ابهامات، موقعیت‌های متضاد، روابط، تغییرات و ... موجود در داستان، فیلم و فعالیت مورد سؤال قرار می‌گیرد. این دسته از سؤالات به دنبال پرورش قوه تحلیل و استدلال دانش‌آموزان است؛ لذا از ماهیت، چستی، جرابی و چگونگی سؤال می‌کنند.

سؤالات دسته سوم، یا سؤالات پایانی، یافته‌های دانش‌آموز را به موقعیت زندگی او پیوند می‌دهند.

**فعالیت تکمیلی:** در طراحی فعالیت‌های یاددهی - یادگیری از تمرین‌ها و تکالیف تکمیلی، توسعه‌ای و خلاق برای تقویت و تثبیت آموخته‌ها استفاده می‌شود. در صورت نیاز به چنین فعالیت‌هایی در این قسمت طرح به آن اشاره می‌شود. این نوع فعالیت‌ها بیشتر در منزل انجام می‌شود.

**توصیه‌های اجرایی:** در پاره‌ای از موارد، لازم است انعطاف خاصی در برنامه لحاظ شود، یا ترتیب اجرا به نحوی تغییر یابد. در این صورت، موارد احتمالی و توصیه‌های لازم در این قسمت نوشته می‌شود.

**پیوست‌ها:** در برخی درس‌ها پیوست‌ها شامل خلاصه داستان یا داستان‌هایی است که در آن درس به کار گرفته شده است.

### ۳-۳-۳- سازماندهی فعالیت‌های یک جلسه

مراحل ارائه درس در یک جلسه به شرح زیر است: اجرای تمامی مراحل نامبرده در روش ارائه، در همه جلسات الزامی نیست و به جز در مورد مرحله ارائه محرک و ایجاد انگیزه، تقدّم و تأخّر در نوشتار لزوماً به معنای تقدّم و تأخّر زمانی در اجرای مراحل نیست.

● ارائه محرک و ایجاد انگیزه با استفاده از بازی، نمایش یک فعالیت، مشاهده، خواندن داستان، نمایش فیلم، تصویر و غیره

● گروه‌بندی و فعالیت حلقه‌های کندوکاو کوچک (برحسب ضرورت)

● طرح نظرات در اجتماع پژوهشی کلاس

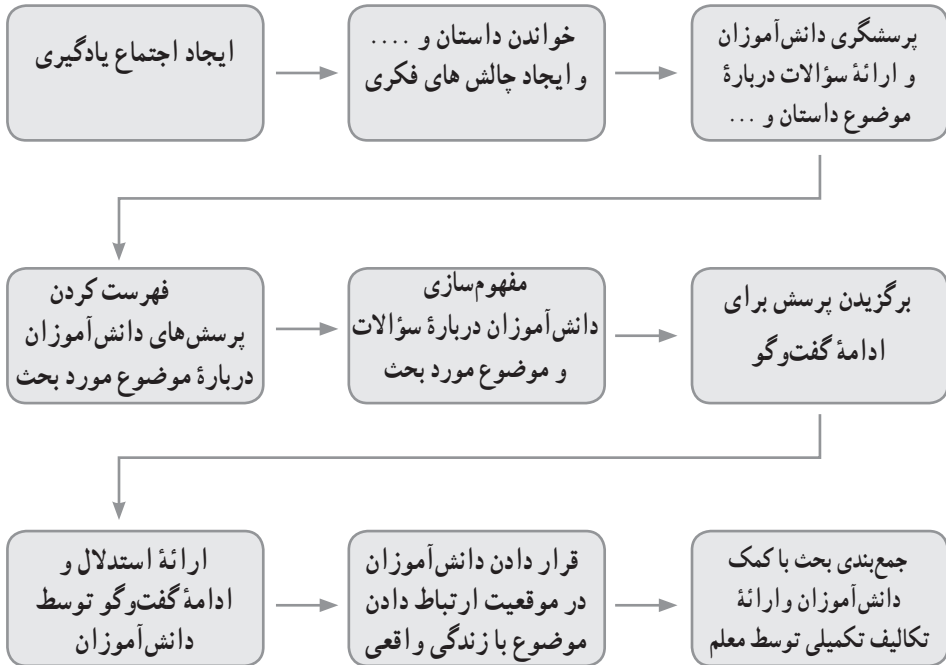
● انجام فعالیت‌های کتاب دانش‌آموز (متناسب با مراحل پیش‌بینی شده در طرح فعالیت در

فصل چهار کتاب راهنمای معلم)

● جمع‌بندی

● فعالیت تکمیلی (ارائه تمرین، تکلیف، مطالعه بعدی و ... در صورت لزوم)

مراحل یاددهی - یادگیری برای پرورش تفکر به شرح زیر نیز اجرا می‌شود. فرایند یاددهی - یادگیری در این درس با طرح موضوع با استفاده از رسانه‌هایی مانند داستان، فیلم، بازی، تصویر، شعر، آزمایش و ... شروع می‌شود. این مراحل در نمودار صفحه بعد با مثال استفاده از داستان نمایش داده شده است.



## فصل چهارم

# فرایند اجرای درس‌های کتاب تفکر و پژوهش





## مقدمه

در این فصل، ابتدا درس‌های کتاب تفکر و پژوهش در جدولی در یک نگاه توصیف شده‌اند. سپس فرایند اجرای درس‌ها در هر جلسه ارائه شده است. تصویر صفحه کتاب دانش‌آموزان نیز در پایان فرایند اجرای درس ارائه شده است. همانطور که قبلاً توضیح داده شد اجرای ۱۸ جلسه تجویزی برای همه کلاس‌های پایه ششم یکسان و الزامی است. اما از ۱۱ درس بخش نیمه تجویزی چهار درس انتخاب و اجرا می‌شود. طراحان درس‌های بخش غیر تجویزی نیز برعهده معلم است که در صورت تمایل می‌تواند از درس‌های باقیمانده بخش نیمه تجویزی استفاده کند.

جدول ۱-۴

ردیف	نوع درس	تعداد دروس	تعداد جلسات
۱	تجویزی (الزامی)	۱۵	۱۸
۲	نیمه تجویزی (انتخابی)	۴	۴
۳	غیر تجویزی (اختیاری)	—	۳
۴	ارزشیابی		۳
	جمع		۲۸

## جدول ۲-۴- درس‌های کتاب تفکر و پژوهش در یک نگاه

ردیف	عنوان فعالیت	نوع فعالیت	مضمون	مهارت‌ها	زمان	مواد و وسایل مورد نیاز
۱	واژه‌های تصادفی	تجویزی	تعلق و جفت‌سازی، قواعد و مقررات	حل مسئله، استدلال، طبقه‌بندی، نقد	اجلسه	-
۲	دیدنی‌های سرزمین من	تجویزی	انتخاب، هویت	تحلیل، تصمیم‌گیری، استدلال، قضاوت	اجلسه	-
۳	نارنجی پوش امانتدار	تجویزی	انتخاب	تحلیل، قیاس، تصمیم‌گیری، استدلال	اجلسه	متن خواندنی
۴	بوی خوش مدینه	تجویزی	آرزوها، انتخاب‌ها	مشاهده، تحلیل، استدلال، تصمیم‌گیری	اجلسه	فیلم
۵	آفکند	تجویزی	انتخاب، حل مسئله	مشاهده، تحلیل، استدلال، حل مسئله، قضاوت	اجلسه	فیلم
۶	ماه بود و روباه!	نیمه تجویزی	آرزوها و انتخاب	مشاهده، تحلیل، استدلال، استنباط	اجلسه	داستان و فیلم
۷	مارگیر و اژدها	نیمه تجویزی	طمع، آرزوها و انتخاب	مشاهده، تحلیل، قیاس، استدلال، قضاوت و ارزشیابی	اجلسه	داستان

ردیف	عنوان فعالیت	نوع فعالیت	مضمون	مهارت‌ها	زمان	مواد و وسایل مورد نیاز
۸	روش گردآوری اطلاعات	تجویزی	پژوهش (روش گردآوری اطلاعات)	تحلیل، پرسشگری، استدلال، تشخیص روش گردآوری اطلاعات	۱ جلسه	-
۹	طرح سؤال پژوهش	تجویزی	پژوهش (پرسشگری)	پرسشگری، تحلیل، استدلال، قضاوت	۱ جلسه	-
۱۰	مردم پسندها	تجویزی	پژوهش، روش گردآوری اطلاعات (مصاحبه، نظرسنجی کتبی)	تشخیص مسئله، تحلیل، برنامه‌ریزی، گردآوری اطلاعات، استدلال، تصمیم‌گیری، حل مسئله	۲ جلسه	-
۱۱	زیر ذره‌بین	نیمه تجویزی	پژوهش، روش گردآوری اطلاعات (مشاهده)	مشاهده، تشخیص مسئله، تحلیل، برنامه‌ریزی، گردآوری اطلاعات، استدلال، تصمیم‌گیری، حل مسئله	۱ جلسه	-
۱۲	از کجا بدانم؟	نیمه تجویزی	پژوهش، روش گردآوری اطلاعات (منابع چاپی و الکترونیکی)	تحلیل و استدلال تشخیص مسئله، تحلیل، برنامه‌ریزی، گردآوری اطلاعات، استدلال، تصمیم‌گیری، حل مسئله	۱ جلسه	-

ردیف	عنوان فعالیت	نوع فعالیت	مضمون	مهارت‌ها	زمان	مواد و وسایل مورد نیاز
۱۳	ارائه‌ی یافته‌های پژوهش	تجویزی	گزارش پژوهش	تحلیل، استدلال، گزارش نویسی، ارائه	۲ جلسه	-
۱۴	لی لی حوضک	تجویزی	همدلی	مشاهده، تحلیل، استدلال، قضاوت بر اساس نظام معیار	۱ جلسه	فیلم
۱۵	پیوستگی	تجویزی	پیوستگی اجزای سیستم	تحلیل، استدلال، تفکر سیستمی	۱ جلسه	کارت‌های شماره‌گذاری
۱۶	پلنگ‌ها و گوزن‌ها	تجویزی	سیستم، محیط‌زیست	تحلیل، استدلال، تفکر سیستمی	۱ جلسه	ماسک
۱۷	یک اتفاق عجیب	نیمه تجویزی	ماورا، علت و معلول	تخیل، قضاوت بر اساس شواهد، استدلال	۱ جلسه	پاک‌کن
۱۸	آخر خط	نیمه تجویزی	علت و معلول	مشاهده، حدسیه‌سازی، استدلال	۱ جلسه	فیلم
۱۹	ما کجا هستیم؟	نیمه تجویزی	کائنات، در جست‌وجوی معنا	مشاهده، تجسم، استدلال	۱ جلسه	داستان

ردیف	عنوان فعالیت	نوع فعالیت	مضمون	مهارت‌ها	زمان	مواد و وسایل مورد نیاز
۲۰	تپه کوچک	تجویزی	خودشناسی، تکبر و حقارت	تخیل، قضاوت براساس شواهد، استدلال	اجلسه	فیلم
۲۱	میمون‌های گرانبها	تجویزی	طمع، ارزش‌ها	مشاهده، استدلال، قضاوت و ارزش‌گذاری	اجلسه	داستان
۲۲	شکلی دیگر	تجویزی	به گونه‌ای دیگر دیدن	مشاهده، استدلال، تجسم و تخیل	اجلسه	داستان
۲۳	خرسی که می‌خواست خرس باقی بماند.	نیمه تجویزی	هویت	مشاهده، تحلیل، استدلال، استنباط و نتیجه‌گیری	اجلسه	داستان
۲۴	پرواز کن پرواز!	نیمه تجویزی	هویت، کمال	مشاهده، قضاوت و ارزشیابی، استدلال	اجلسه	داستان
۲۵	من عاقبت از این پل خواهم گذشت	نیمه تجویزی	به گونه‌ای دیگر دیدن	مشاهده، استدلال، قضاوت	اجلسه	فیلم
۲۶	کیمیایگر	نیمه تجویزی	طمع و قناعت	مشاهده، تحلیل، استدلال، قضاوت براساس نظام معیار	اجلسه	فیلم

رتبه	عنوان فعالیت	نوع فعالیت	مضمون	مهارت‌ها	زمان	مواد و وسایل مورد نیاز
		غیر تجویزی				
		غیر تجویزی				
		غیر تجویزی				



**توجه:** در فرایند اجرای درس‌های هر جلسه تعدادی سؤال پیش‌بینی شده است. این سؤالات ابزاری برای جهت‌دهی به گفت‌وگوها توسط معلم است. ممکن است با طرح یکی دو سؤال اول جریان گفت‌وگو به گونه‌ای پیش رود که به سؤالات بعدی نیز پاسخ داده شود؛ اما اگر چنین نشد استفاده از سؤالات بعدی به شما در دستیابی به اهداف کمک می‌کند.

## عنوان درس : واژه‌های تصادفی

مضمون : تعلق و جفت‌سازی، قواعد و مقررات  
 مهارت‌ها : حل مسئله، استدلال، طبقه‌بندی، نقد  
 زمان : ۴۵ دقیقه

تشخیص شباهت‌ها و تفاوت‌ها بین پدیده‌ها و امور مختلف و طبقه‌بندی آنها از جمله مهارت‌های پایه تفکر است که دانش‌آموزان در دروس و پایه‌های مختلف به‌ویژه درس علوم و حتی قبل از ورود به مدرسه با آن برخورد داشته‌اند. توسعه این مهارت و توانایی استدلال برای طبقات در نظر گرفته شده متناسب با موقعیت‌های مختلف ضروری است. در این درس دانش‌آموزان با بررسی تفاوت‌ها، شباهت‌ها، رابطه‌ها در واژه‌های تصادفی فهرست شده ضمن ارتقاء توانایی استنباط، استدلال، و نتیجه‌گیری خود با نمونه‌ای از فعالیت‌های کتاب تفکر و پژوهش آشنا می‌شوند. سپس با وضع قواعد و مقررات برای کلاس درس تفکر و پژوهش، شرایط حضور فعال و مؤثر خود را در این کلاس فراهم می‌کنند.

### اهداف

- پرورش مهارت‌های پایه تفکر
- توافق و قانون‌گذاری برای آداب و مقررات کلاس تفکر
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- طبقه‌بندی واژگان مورد نظر بر اساس معیارهای شخصی
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- همفکری با دیگران و رسیدن به توافق
- سنجش اطلاعات، ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران

## مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز

### فرایند اجرا

- از دانش‌آموزان بخواهید کتاب‌های خود را آماده روی میز بگذارند.
  - از آنها بخواهید هر یک در ذهن خود کلمه‌ای در نظر بگیرند.
  - از ده نفر از آنها بخواهید کلمه مورد نظر خود را بگویند و شما کلمات را روی تابلو فهرست کنید.
  - دانش‌آموزان کلمات روی تابلو را در جاهای خالی سؤال یک درس «واژه‌های تصادفی» در کتاب بنویسند و کلمات نوشته شده را به‌طور انفرادی و به صورت دلخواه حداکثر در سه دسته، طبقه‌بندی و برای هر طبقه نامی انتخاب کنند.
- توجه داشته باشید که طبقه‌بندی باید براساس یافتن شباهت‌ها، تفاوت‌ها و رابطه‌های بین کلمات انجام گیرد و عنوان هر طبقه متناسب با ویژگی‌های کلمات موجود در آن طبقه انتخاب شود. دلایل قرار دادن کلمات در هر طبقه و علت انتخاب عنوان باید برای خود دانش‌آموز روشن و قابل دفاع باشد.
- دانش‌آموزان در گروه خود قرار گرفته و طبقه‌بندی مورد نظر، عناوین و دلایل آن را مورد بحث قرار دهند. اعضای هر گروه با گفت‌وگو درباره طبقه‌بندی پیشنهادی خود، روی یک نوع طبقه‌بندی و دلایل این نوع طبقه‌بندی اجماع و توافق کنند. ممکن است دانش‌آموزان در فرصت کم و نداشتن مهارت‌های هم‌فکری در گروه به توافق نرسند. اما از آنجا که دستیابی به این مهارت جزو انتظارات عملکردی برنامه می‌باشد بر تحقق این انتظار در این جلسه و جلسات بعد تأکید داشته باشید.
  - گروه‌ها نتایج گفت‌وگو و تبادل نظر خود را در کلاس گزارش دهند.
  - گزارش توسط سایر گروه‌ها مورد قضاوت و نقد قرار گیرد. به دانش‌آموزان یادآوری کنید به هنگام نقد و بررسی، ابتدا نکات مثبت و بعد نکات منفی یا پیشنهادهای خود را بیان کنند.
  - به دانش‌آموزان یادآوری کنید اجرای بهتر هر کار و فعالیت جمعی نیاز به رعایت قواعد و مقررات دارد. از آنها بخواهید درباره قواعد و مقررات مورد نیاز کلاس درس تفکر و پژوهش گفت‌وگو کنند و قواعد مورد توافق را در کتاب خود بنویسند.
- پاسخ این سؤال، صفات و ویژگی‌های انسان متفکر است که قرار است دانش‌آموزان آن را در طول سال تحصیلی در ساعت تفکر تمرین کنند. برخی از این موارد عبارتند از: احترام به دیگران هنگام گفت‌وگو، تأمل درباره گفتار خود و دیگران، تحمل نقد، انعطاف‌پذیری، رعایت نوبت، کنترل هیجان،



گوش دادن مؤثر، استقلال فکری، و پرهیز از اثبات برتری خود و دوست داشتن غلبه یافتن بر دیگران در بحث.

### توصیه‌های اجرایی

- به دلیل انتخاب تصادفی واژه‌ها، ممکن است یک یا چند کلمه در هیچ طبقه‌ای قرار نگیرد که اشکالی ندارد.
- در صورت نیاز به زمان بیشتر برای ارائه گزارش و قضاوت و نقد کلاس درباره آن، ادامه بحث به جلسه بعد موکول می‌شود.
- ثبت گزارش هر جلسه در کتاب کار به‌طور جداگانه ضروری است و بسته به نوع فعالیت، یا در حین انجام فعالیت در کلاس یا در همان روز و هفته در منزل انجام می‌شود.
- به هنگام وضع قواعد و مقررات، دانش‌آموزان را هدایت کنید مانند قانون‌گذاران، واژه‌ها و عبارات خود را دقیق برگزینند. اهمیت این کار در ارتقای مهارت به‌کارگیری زبان صحیح و دقیق برای بیان افکار است.
- بهتر است قواعد و مقررات وضع شده توسط دانش‌آموزان روی مقوا نوشته و در کلاس نصب شود.



#### توجه داشته باشید!



دستیابی به مهارت کار گروهی و توافق روی یک موضوع، جزو انتظارات عملکردی برنامه می‌باشد، بر تحقق این انتظار در این جلسه و جلسات بعد تأکید داشته باشید. در این درس دانش‌آموزان درباره قواعد و مقررات کلاس تفکر توافق می‌کنند؛ رعایت همین قواعد و مقررات در جلسات بعد فرصتی برای دستیابی دانش‌آموزان به مهارت کار گروهی و توافق روی یک موضوع فراهم می‌کند.



## فضیلت‌های فکری انسان متفکر

همه ما می‌اندیشیم. اما اگر بر اندیشه خود نظارت نکنیم، متعصبانه، بخشی نگرانه، ناآگاهانه، یا آلوده به پیش‌داوری می‌شوند. این بی‌کیفیتی «اندیشیدن» زبان‌های فراوانی به ما می‌رساند و بر کل زندگی مان تأثیر منفی می‌گذارد. فضیلت‌های تفکر ویژگی‌های فکری مثبتی هستند که برخورداری از آنها به ما کمک می‌کند تا بهتر ببیندیشیم. این ویژگی‌ها عبارت‌اند از:

### تواضع فکری در مقابل تکبر فکری

**تواضع فکری** یعنی اینکه بدانیم و آگاه باشیم و اعتراف کنیم که دانستنی‌های زیادی هستند که ما آنها را نمی‌دانیم. لازمه اینکه شخص از نظر فکری متواضع باشد این است که نباید فراتر از آنچه واقعاً می‌داند ادعا کند. تواضع فکری به این معنا نیست که بزدل و ضعیف باشیم یا در برابر هر نظر مخالفی تسلیم شویم، بلکه به این معناست که از گزافه‌گویی، خودنمایی، یا غرور فکری خودداری کنیم، و به مبانی منطقی باورهایمان توجه کنیم و بینیم مبنای باورهایمان چیست و آیا باورهایمان اصولاً مبنای منطقی دارند.

### شهامت فکری در مقابل ترس فکری

**شهامت فکری** یعنی آگاهی از لزوم روبرو شدن با انگاره‌ها، باورها، یا دیدگاه‌هایی که به آنها احساس منفی داریم و هیچ‌گاه به طور جدی به آنها نگاه و درباره آن مطالعه نکرده‌ایم. شهامت فکری یعنی شناخت نسبت به این واقعیت که اندیشه‌هایی وجود دارند که ما آنها را خطرناک یا پوچ می‌دانیم و از روبرو شدن با آنها می‌ترسیم، اما به لحاظ عقلانی موجه‌اند؛ و استنباط‌ها و عقایدی که به ما تلقین شده‌اند نیز ممکن است نادرست یا گمراه‌کننده باشند. برای آنکه درباره امور گوناگون به تشخیص درست برسیم، باید از پذیرش خود به خودی و بدون فکر آنچه «یاد گرفته‌ایم» پرهیز کنیم. اینجاست که شهامت فکری اهمیت پیدا می‌کند.

### همدلی فکری در مقابل کوتاه‌بینی فکری

گاهی لازم است، خودمان را جای دیگران بگذاریم تا بتوانیم آنها را واقعاً بفهمیم؛ البته فهمیدن دیگران لزوماً به معنای پذیرفتن نظر آنها نیست. برای این کار، باید از گرایش خود محورانه که

در ما وجود دارد آگاه باشیم. ما معمولاً مایلیم که دریافتِ خودمان از پدیده‌ها را عین حقیقت بدانیم. اما بعضاً معلوم می‌شود که اشتباه می‌کنیم؛ لازمهٔ فضیلتِ همدلی فکری این است که توانایی بازسازی دقیق دیگر دیدگاه‌ها و استدلال براساس اصول، مفروضات و عقایدی که به ما تعلق ندارد را داشته باشیم. این ویژگی از سوی دیگر به تمایل فرد در به خاطر آوردن موقعیت‌هایی که در آن دچار اشتباه شده، و اعتقاد راسخ داشته که حق با اوست، مرتبط است. یعنی توانایی اینکه از این اشتباهات درس بگیریم و حواسمان باشد که در مسئله‌ها و موضوع‌هایی که همین الان با آنها مواجه هستیم نیز ممکن است فریب بخوریم.

### استقلال فکری در مقابل متابعت فکری

استقلال فکری یعنی اینکه، با عقلمان باورها، ارزش‌ها، و استنتاج‌های خودمان را کنترل کنیم. استقلال فکری مستلزم این است که متعهد باشیم که عقایدمان را با معیار قراردادن شواهد موجود ارزیابی کرده و مورد سنجش قراردهیم. زمانی که پرسیدن عقلانی‌ترین کار است پرسش کنیم، آنگاه که انجام عملی خردمندانه است به آن اعتقاد داشته باشیم، وقتی پیروی کردن عاقلانه‌ترین اقدام ممکن است، پیروی کنیم.

### شرافت فکری در مقابل نفاق فکری

فهم اینکه باید در تفکر خود صداقت داشته باشیم و در به کارگیری معیارهای تفکر یکدست عمل کنیم و از همان معیارهایی که برای سنجش دلایل و شواهد مخالفان فکری خود استفاده می‌کنیم برای سنجش دیدگاه‌های خود استفاده کنیم. با صداقت مغایرت‌ها و تناقض‌های موجود در فکر و عمل خود را بپذیریم.

### پشتکار فکری در مقابل تنبلی فکری

بسیاری از ما در زندگی‌مان به بینش‌ها و حقیقت‌های ارزشمندی دست پیدا می‌کنیم اما بر اساس آنها عمل نمی‌کنیم، چون عمل کردن بر اساس آن حقیقت‌ها و بینش‌ها موجب می‌شود با دشواری‌ها و موانعی مواجه شویم. خیلی وقت‌ها ما اصولی داریم که عاقلانه است و مایلیم به آنها عمل کنیم اما دیگران به نحو غیرعقلانی با ما مخالفت می‌کنند؛ پشتکار فکری یعنی اینکه بر عمل به اصول عقلانی‌مان پافشاری کنیم، از دست و پنجه نرم کردن با ابهام‌ها و دشواری‌ها نگریزیم و برای مواجهه

با آنها وقت و انرژی بگذاریم و آماده پاسخگویی به سؤالاتی باشیم که یافتن پاسخ آنها به زمانی طولانی نیاز دارد.

### اعتماد به تعقل در مقابل عدم اعتماد به عقل بشری

*اعتماد به تعقل* یعنی باور راسخ به اینکه اگر به عقل و خرد مجال ایفای نقش داده شود و افراد به استفاده از عقل و خرد تشویق شوند و اینگونه پرورش پیدا کنند در بلندمدت، نه تنها خودشان بلکه بشریت به منافع عالی تری دست خواهند یافت. اطمینان به اینکه افراد می‌توانند یاد بگیرند که برای خودشان بیندیشند، به دیدگاه‌های عقلانی دست پیدا کنند، نتیجه‌های معقول کسب کنند، منطقی و منسجم بیندیشند، یکدیگر را با دلیل اقناع کنند، بر موانع ریشه‌دار موجود در ساختار ذهن بشر و در ساختار جامعه‌ای که در آن زندگی می‌کنند غلبه کنند و اشخاصی معقول شوند.

### انصاف فکری در مقابل بی‌انصافی فکری

*انصاف فکری* یعنی اینکه با همه‌ی دیدگاه‌ها عادلانه برخورد کنیم و اجازه ندهیم برخوردمان با برخی دیدگاه‌ها تحت تأثیر احساسات یا منافع خودمان (یا دوستانمان، یا جامعه‌مان، یا ملتمان و...) قرار گیرد. این یعنی پیروی قاطع از معیارهای فکری تفکر نقادانه بدون توجه به نفع خود و گروه خود. (اقتباس از خسروانی و باقری)

# ۱-۴- فرایند اجرای درس‌های فصل انتخاب و تصمیم‌گیری

## فصل اول



همه‌ی انسان‌ها در طول عمر خود در موقعیت انتخاب و تصمیم‌گیری قرار دارند. تصمیم‌گیری، فرایند انتخاب آگاهانه است. هنگام انتخاب و تصمیم‌گیری شما مجموعه‌ای از شرایط را بررسی می‌کنید تا یک گزینه از میان چند گزینه‌ی موجود را انتخاب کنید. سپس برای اجرای آن اقدام می‌کنید. در این فصل شما جنبه‌های مختلف تصمیم‌گیری را تمرین می‌کنید.

## عنوان درس: دیدنی‌های سرزمین من

مضمون: انتخاب، هویت

مهارت‌ها: تحلیل، تصمیم‌گیری، استدلال، قضاوت

زمان: ۴۵ دقیقه

تصمیم‌گیری، فرایند انتخاب خودآگاهانه است که به فرد امکان می‌دهد تا براساس مجموعه‌ای از شرایط، یک گزینه از میان دو یا چند گزینه موجود را انتخاب و سپس برای اجرای آن اقدام کند. تصمیم‌گیری وجوه مختلفی دارد؛ یکی از وجوه آن در نظر گرفتن ویژگی‌های خود و دیگران شامل توانایی‌ها، علایق، نیازها است. تصمیم‌گیری براساس تمایلات خود، کار چندان دشواری نیست؛ دشواری تصمیم‌گیری زمانی است که باید نظرات و ویژگی‌های دیگران را هم مورد توجه قرار داد. صحبت درباره ترجیحات خود با دیگران و استدلال درباره آن و توجه به ترجیحات دیگران، گفت‌وگو درباره جاهای دیدنی سرزمین خود و توجه به هویت ایرانی - اسلامی از جمله اهدافی است که در این درس پیگیری می‌شود.

### اهداف

- پرورش توانایی تصمیم‌گیری با در نظر گرفتن دیدگاه‌ها و ویژگی‌های دیگران
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی اطلاعات موجود در صورت مسئله و طرح پرسش‌های مناسب درباره اطلاعات مورد نیاز
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- سنجش اطلاعات، ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- همفکری با دیگران و رسیدن به توافق

## مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش آموز



### فرایند اجرا

موقعیت زیر را برای دانش آموزان بیان کنید.

فرض کنید یک میهمان خارجی به کشور شما آمده و شما می خواهید او را به شهرهایی که جاهای دیدنی دارد، ببرید. کدام مناطق یا شهرها را انتخاب می کنید؟

- سپس از دانش آموزان بخواهید در کتاب خود فعالیت های خواسته شده را انجام دهند.
- سه شهر یا منطقه را که دارای جاهای دیدنی است به طور انفرادی انتخاب کنند و در کنار نام هر شهر یا منطقه دلایل انتخاب خود را بنویسند.
- حالا در گروه شهرها یا مناطق انتخابی خود را فهرست و با بحث و گفت و گو سه شهر و منطقه را انتخاب کنند.
- نتایج کار گروه ها را بدون تکرار نام شهرها و مناطق روی تابلو یادداشت کنید.
- به نام یکی از شهرها یا مناطق به طور تصادفی اشاره کنید؛ سپس از دانش آموزان بخواهید کسانی که این شهر یا منطقه را نام برده اند دست خود را بالا بیاورند. از یک دانش آموز بخواهید دلایل انتخاب خود را بیان کند. انتظار می رود در این تصمیم گیری دانش آموزان به ویژگی هایی مانند سن میهمان، جنسیت او، تجربیات سفر او، کشور زادگاهش، علایق او، وضعیت جسمانی او، فرصتی که دارد و نظایر آن توجه کنند. اگر چنین اتفاقی رخ نداد با سؤالات مناسب دانش آموزان را به تفکر عمیق تر درباره این انتخاب و انتخاب های مشابه جلب کنید.
- از آنها بخواهید یک بار دیگر پرسش ابتدای درس را بررسی و سپس جدول صفحه بعد را کامل کنند.

برای انتخاب و تصمیم‌گیری به چه اطلاعات دیگری نیاز داریم؟	اطلاعاتی که در پرسش وجود دارد چیست؟

- اگر لازم است در مناطق و شهرهای انتخابی تغییری بدهند آن را تغییر دهند.
- سپس با استفاده از خلاصه گفت‌وگوهای دانش‌آموزان و محتوای کادر دو مورد از مواردی را که باید در انتخاب و تصمیم‌گیری به آن توجه کرد بیان کنید.



**توجه داشته باشید!**

هنگام انتخاب و تصمیم‌گیری براساس هدف یا اهدافی تصمیم می‌گیریم؛ پس اولین گام در تصمیم‌گیری مشخص کردن هدف است. همچنین در شرایطی که تصمیم‌گیری ما درباره دیگران است یا پیامدهایی برای دیگران دارد، توجه به خواسته‌ها، علایق، نیازها، توانایی‌ها، اهداف و اولویت‌های آنها ضرورت دارد.

### توصیه‌های اجرایی

- ❖ موقعیت را طوری فراهم کنید که سایر دانش‌آموزان بتوانند درباره چرایی انتخاب از دانش‌آموز پاسخگو سؤال کنند.



❖ در مرحله اول که انتخاب به صورت انفرادی انجام می‌شود به طور طبیعی دانش‌آموزان سه جای دیدنی را براساس علائق و دیدگاه خود انتخاب می‌کنند. در مرحله دوم یعنی تصمیم‌گیری در گروه، دانش‌آموزان پاسخ‌های خود را بررسی و برای توافق با گروه به ناچار انتخاب‌های دیگران را مورد توجه قرار می‌دهند. در مرحله سوم یعنی بررسی در کلاس به ویژگی‌های میهمان و تأثیر آن در تصمیم‌گیری توجه می‌کنند. توصیه می‌شود در مرحله سوم از فن کلاه سفید تفکر<sup>۱</sup> استفاده کنید. یعنی از دانش‌آموزان سؤال کنید: «در صورت مسئله چه اطلاعاتی به شما داده شده بود؟» (فقط گفته شده یک میهمان خارجی به کشور ما می‌آید.)

به چه اطلاعاتی درباره این فرد نیاز داریم، سؤالاتی درباره آن طرح کنند. نمونه این سؤالات عبارت‌اند از:

- آیا این میهمان قبلاً به ایران سفر کرده و تجربه بازدید از جاهای دیدنی ایران را داشته است؟
- از چه کشوری به ایران آمده است؟ و مبدأ سفر چه تأثیری در انتخاب مکان مورد نظر دارد؟
- توانایی جسمانی میهمان چگونه است و چه تأثیری در انتخاب مکان مورد نظر دارد؟
- علائق او چگونه است و چه تأثیری در انتخاب مکان مورد نظر دارد؟ (علائق مذهبی، علاقه به خرید، دیدن آثار باستانی، علاقه به غذاها، آداب و رسوم، مناطق آب و هوایی و ...)
- جنسیت او چیست و چه تأثیری در انتخاب مکان مورد نظر دارد؟

○ هدف او از سفر چیست و چه تأثیری در انتخاب مکان مورد نظر دارد؟

○ و ...

به عنوان مثال تصمیم‌گیری برای کسی که قبلاً به ایران سفر کرده و جاهایی از ایران را دیده است با تصمیم‌گیری برای کسی که برای بار اول به ایران سفر می‌کند تفاوت دارد. تصمیم‌گیری برای فرد سالم و توانمند با تصمیم‌گیری برای افراد ضعیف و سالمند تفاوت دارد. یا کسی که از کشورهای سرسبز به ایران می‌آید دوست دارد به جای شمال ایران کویر ایران را ببیند و ...



۱- کلاه سفید تفکر با بررسی اطلاعات، اعداد و ارقام سر و کار دارد. برای اطلاعات بیشتر به کتاب شش کلاه تفکر، نوشته ادوارد

## دانشتنی‌های معلم

**تعریف و مفهوم تصمیم‌گیری:** تصمیم‌گیری، فرایند انتخاب خودآگاهانه است که به فرد امکان می‌دهد تا براساس مجموعه‌ای از شرایط، یک گزینه از میان دو یا چند گزینه موجود را انتخاب کند.

در تعریفی بسیار ساده، تصمیم‌گیری عبارت است از انتخاب یک راه از میان راه‌های مختلف. کار اصلی تصمیم‌گیرنده درک و دریافت راه‌های ممکن و نتایج ناشی از آنها و انتخاب بهترین آنها است، و اگر وی بتواند این انتخاب را به نحوی درست و مطلوب انجام دهد تصمیم‌های او مؤثر و سازنده خواهد بود (الوانی، ۱۳۸۶، ۱۹۹). همان‌طور که در تعاریف فوق مشاهده می‌شود مفاهیمی چون، حق انتخاب و گزینش، آگاهانه بودن، پویایی، فرایند بودن و تجزیه و تحلیل در تصمیم‌گیری مستتر است که در همه تصمیمات، جدا از نوع و سطح آن وجود دارد.

**فرایند تصمیم‌گیری:** در خصوص فرایندهای تصمیم‌گیری مطالب مختلفی بیان شده است که به دو مورد آنها اشاره می‌شود.

برخی صاحب‌نظران فرایند تصمیم‌گیری را شامل شش مرحله می‌دانند:

**مرحله اول،** شامل تشخیص و تعیین مشکل و مسئله‌ای است که در راه تحقق اهداف مانع ایجاد کرده است. در این مرحله باید کوشش شود مشکل اصلی و واقعی شناخته و به درستی تعریف شود.

**مرحله دوم،** یافتن راه‌حل‌های ممکن برای رفع مشکل مذکور است. هر چه راه‌حل‌های بیشتری برای حل مشکل پیدا و تعیین شوند، انتخاب بهتری در تصمیم‌گیری انجام خواهد گرفت.

**مرحله سوم،** انتخاب معیار برای سنجش و ارزیابی راه‌حل‌های ممکن است. برای آنکه راه‌حل‌ها نسبت به هم مورد سنجش واقع شوند، لازم است آنها را به وسیله معیاری مورد بررسی قرار دهیم. به‌عنوان مثال در این درس ویژگی‌های میهمان معیارهای بررسی درستی تصمیم‌گیری است. پیامدهای هر تصمیم، ارزش‌های ما و دیگران، اولویت‌ها و ... هم معیارهای بررسی درستی تصمیم‌گیری است که در جای خود به آن اشاره خواهد شد.

**مرحله چهارم،** بررسی هر یک از راه‌حل‌های ممکن بر اساس معیارهای انتخاب شده است. در این مرحله نتایج مثبت و منفی هر یک از راه‌حل‌ها مشخص می‌شوند.

**مرحله پنجم،** ارزیابی راه‌حل‌ها از طریق بررسی نتایج حاصل از آنها است. هر راه‌حل، با توجه به نتایجی که از آن به دست خواهد آمد، با سایر راه‌حل‌ها مقایسه و اولویت راه‌حل‌ها تعیین می‌شوند. گاهی اوقات ارزیابی راه‌حل‌ها و تعیین اولویت آنها مشکل می‌شود، زیرا بر اساس یک معیار راه‌حلی در اولویت قرار می‌گیرد در حالی که از جهت معیاری دیگر آن اولویت را نخواهد داشت. در چنین حالاتی تصمیم‌گیرنده باید معیاری تلفیقی به وجود آورد و ارزیابی را بر اساس آن انجام دهد.

**مرحله نهایی،** در فرایند تصمیم‌گیری انتخاب یک راه از میان راه‌های مختلف است. این مرحله بعد از مرحله ارزیابی و تعیین اولویت‌ها، خود به خود تحقق می‌یابد و راه‌حلی که بهترین نتیجه را حاصل ساخته و بالاترین درجه اولویت را دریافت داشته، راه‌حل انتخابی است. (اقتباس از الوانی، ۱۳۸۵، ۲۰۰)

- علاقه به فرایند تصمیم‌گیری عقلانی و اجرای آن را شامل چهار مرحله به شرح زیر می‌داند:
- تعریف و تشخیص مسئله یا مشکل
  - دستیابی به راه‌حل‌های فرضی
  - ارزشیابی راه‌حل‌ها و گزینش راه‌حل یا شیوه عمل مناسب
  - اجرای تصمیم (علاقه‌بند، ۱۳۸۳، ۱۶)

### تنگناها و مشکلات در تصمیم‌گیری: برخی از تنگناها و مشکلات در تصمیم‌گیری

به قرار زیر است:

- جزئی‌نگری و یک بعدی شدن در تصمیم‌گیری
- کمبود اطلاعات برای تصمیم‌گیری
- عدم تمایل به آینده‌نگری و گرایش به نتایج زودرس
- گرایش به ساده‌انگاری و به دنبال راه‌حل‌های ساده رفتن
- اعمال نظر شخصی در تصمیم‌گیری و اتکای بیش از حد بر تجربیات فردی
- عدم تمایل به اجرای آزمایشی راه‌حل‌ها و فقدان بازخورد فرایند تصمیم‌گیری (اقتباس از

الوانی، ۱۳۸۵)

## عنوان درس : فارنجی پوش امانت دار

مضمون : انتخاب

مهارت‌ها : تحلیل، قیاس، تصمیم‌گیری، استدلال

زمان : ۴۵ دقیقه

موقعیت‌هایی وجود دارد که ما ناچار به انتخاب بین خوب و بد هستیم. در چنین مواردی توجّه به پیامد تصمیم ما برای خود و دیگران، معیاری برای تصمیم‌گیری است. در این درس دانش‌آموزان پس از خواندن خبرهایی دربارهٔ پس دادن اموال یافته شده، با قرار دادن خود در موقعیت‌های متفاوت تصمیم‌گیری، دربارهٔ احساسات و تصمیم‌های خود و دلایل آن با دیگران گفت‌وگو می‌کنند. در خلال گفت‌وگو دانش‌آموزان مهارت‌های خود را در بیان افکار و ایده‌ها و استدلال تقویت می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی تصمیم‌گیری با در نظر گرفتن پیامدهای آنی و آتی آن برای خود و دیگران
- ارتقای فضایل فکری و توسعهٔ آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بیان احساسات و پیش‌بینی اقدامات خود در موقعیت‌های فرضی
- شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها در موقعیت‌های به ظاهر متفاوت
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- قضاوت و ارزش‌گذاری در مورد رفتارها با بررسی همه جانبهٔ آنها
- همفکری با دیگران و رسیدن به توافق

مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز



## فرایند اجرا

از دانش‌آموزان بخواهید خبرهای مندرج در درس نارنجی‌پوش امانتدار را بخوانند. خبرها به شرح زیر است:

● کارمند آموزش و پرورش دبیرستان پسرانه امام خمینی (ره) شهرستان نظرآباد چند ساعت بعد از پیدا کردن کیف میلیاردری آن را به دست صاحبش رساند. (سرویس حوادث جام نیوز به نقل از شهروند)

● راننده تاکسی دامغانی بعد از پیدا کردن کیف پر از پول و طلا در خودرواش، پس از ساعتی جست‌وجو توانست کیف را به پیرزن صاحب کیف برساند. (جام جم آنلاین)

● کارمند شهرداری تهران کیف حاوی چک، پول نقد و اسناد و مدارک به ارزش دست‌کم ۲۰۰ میلیون تومان را پیدا کرد، همه تلاشش را به کار گرفت تا آن را به صاحبش برگرداند. (سه‌شنبه ۵ اسفندماه ۱۳۹۳)

● رفتگر شهرداری بجنورد کیف مفقودی به ارزش ده میلیارد ریال که محتوی طلا، اسناد مالکیت، چک و کارت‌های اعتباری بود به صاحبش باز گرداند. (سوم اردیبهشت ماه ۱۳۹۱)

پس از خواندن خبرها از دانش‌آموزان بپرسید که با شنیدن این خبرها چه سؤالاتی در ذهن شما مطرح می‌شود. دو مورد از سؤالات خود را در کتاب بنویسند. سؤالات دانش‌آموزان را روی تابلو نوشته و مهم‌ترین نکاتی که مایلند درباره آن گفت و گو شود را مشخص کنند. نمونه‌هایی از سؤالات به صورت زیر است:

■ آیا این خبرها صحت دارد؟

■ اسم این آدم‌ها چه و وضعیت مالی‌شان چگونه بوده است؟

■ چگونه صاحب کیف یا مال را پیدا کردند؟

■ چرا آن را پس دادند؟ چرا آن را برای خودشان برنداشتند؟

■ اولین تصمیمی که به ذهنشان رسیده چه بوده است؟

■ آیا وسوسه شدند پول را بردارند؟

■ آیا برای برگرداندن مال مژدگانی گرفتند؟

■ و .....

ممکن است دانش‌آموزان به همه جنبه‌های این قضیه توجه نکرده باشند. شما با پرسش‌های پیگیر به آنها کمک کنید تا در مورد ایده‌های خود و دیگران گفت و گو کنند.

- ۱- احساس خود به‌عنوان کسی که صاحب اموال گم شده است را بیان کنید (از زمان گم کردن تا کمی پس از پیدا شدن آن).
  - ۲- احساس یابنده مال هنگام یافتن آن تا کمی پس از تحویل آن به صاحب مال را بیان کنید (تمایلات، وسوسه‌ها و ...).
  - ۳- انتخاب‌های ممکن برای یابنده مال را بیان کنید.
  - ۴- خود را به‌جای یابنده مال قرار دهید و بگویید چه تصمیمی می‌گیرید؟ چرا؟
  - ۵- فرض کنید این کیف متعلق به یکی از اعضای خانواده شما است، از یابنده آن چه انتظاری دارید؟ چرا؟
  - ۶- در چنین موقعیت‌هایی برای تصمیم‌گیری به چه عواملی / چیزهایی توجه می‌کنید؟ چرا؟
  - ۷- آیا مقدار مال پیدا شده در ارزش و اهمیت برگرداندن آن به صاحبش اثر دارد؟ چرا آری، چرا نه؟
  - ۸- آیا برای تعیین میزان مزدگانی باید به مقدار مالی که پیدا شده توجه کرد؟ چرا آری، چرا نه؟
  - ۹- آیا اصولاً انتظار دریافت مزدگانی برای پس دادن مال، درست است؟
  - ۱۰- اگر صاحب مال مبلغ کمی به عنوان مزدگانی داد، چه قضاوتی درباره او می‌کنید؟ چرا؟
  - ۱۱- آیا تاکنون چیزی را پیدا کرده‌اید؟ چه تصمیمی گرفتید؟ چرا؟
- سپس با استفاده از خلاصه گفت‌وگوهای دانش‌آموزان و محتوای کادر، جنبه دیگری را که باید در انتخاب و تصمیم‌گیری به آن توجه کرد بیان کنید.

 توجه داشته باشید!

توجه به نتایج تصمیم ما برای خود و دیگران، یکی از جنبه‌های تصمیم‌گیری مناسب است.

- موضوع فعالیت در خانه را برای آنها توضیح دهید و بخواهید که در این فعالیت نقش احساسات در تصمیم‌گیری را تا حد امکان دقیق تحلیل کنند.
- «احساسات ما در تصمیم‌گیری‌هایمان درباره یک موضوع تأثیر دارد که می‌تواند نتایج مثبت و

منفی به دنبال داشته باشد. با گفت‌وگو با اعضای خانواده بنویسید، در چه موقعیت‌هایی تأثیر احساسات بر تصمیم‌گیری به جا و مناسب و در چه موقعیت‌هایی نا به جا است؟ با مثال توضیح دهید.»

### توصیه‌های اجرایی

❖ فرصت‌هایی را فراهم کنید تا دانش‌آموزان از یکدیگر در مورد چرایی پاسخ‌ها سؤال کنند و با گفتن کلمه «چرا» به‌طور پیگیر استدلال طرف مقابل را دریافت کنند.

❖ ممکن است دانش‌آموزان بدون در نظر گرفتن احساسات صاحب مال و پیامدهای تصمیم خود، بگویند کل مال یا قسمتی از آن را برمی‌داریم، در این صورت از آنها بخواهید کلاه قرمز تفکر را بر سر بگذارند و بگویند نسبت به این تصمیم خود چه احساسی دارند؟ اگر این مال برای خانواده آنها بود چه احساسی داشتند؟ اگر همه افراد این روش را در پی گیرند که مال یافته را پس نمی‌دهیم، در بلند مدت چه می‌شود؟

تصمیم‌گیری ما پیامدهایی برای خود و دیگران دارد؛ بی توجهی به این پیامدها در بلند مدت می‌تواند منجر به رواج ضد ارزش‌ها به جای ارزش‌ها شود. مثلاً یکی از نمونه‌های ضد ارزش این است که برداشتن مال پیدا شده برای خود، یا برداشتن مال کمتر یا مال ثروتمندان امری عادی تلقی شود.



۱- کلاه قرمز تفکر با بررسی احساسات و عواطف سروکار دارد. برای اطلاعات بیشتر به کتاب شش کلاه تفکر، نوشته ادوارد

دوبونو رجوع کنید.

## عنوان درس: بوی خوش مدینه

مضمون: آرزوها، انتخاب‌ها

مهارت‌ها: مشاهده، تحلیل، استدلال، تصمیم‌گیری

زمان: ۴۵ دقیقه

در زندگی شخصی هر یک از ما احتمالاً فراوان اتفاق افتاده است که ناچار به انتخاب بین دو موقعیت خوب و خوب یا خوب و خوبتر باشیم. در این درس دانش‌آموزان پس از نمایش فیلم دربارهٔ دو آرزوی خوب قلبی اویس قرنی و ضرورت و دلایل انتخاب بین دو خواستهٔ اویس با یکدیگر گفت‌وگو می‌کنند. سپس با قرار دادن خود در موقعیتی مثل اویس احساسات، نوع انتخاب خود و دلایل ترجیح یک خواسته بر خواستهٔ دیگر را برای دوستان خود تشریح می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی تصمیم‌گیری با در نظر گرفتن اولویت‌ها
- ارتقای فضایل فکری و توسعهٔ آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بیان احساسات و پیش‌بینی اقدامات خود در موقعیت‌های فرضی
- شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها در موقعیت‌های به ظاهر متفاوت
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- ارزش‌گذاری و اولویت‌بندی خواسته‌ها با بررسی همه‌جانبهٔ آنها
- همفکری با دیگران و رسیدن به توافق

مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز، فیلم آموزشی «بوی خوش مدینه» از فیلم‌های جشنوارهٔ فیلم رشد دفتر تکنولوژی و رسانه‌های آموزشی



## فرایند اجرا

فیلم «بوی خوش مدینه» را تا قسمت برگشت اویس از مدینه برای دانش‌آموزان به نمایش بگذارید. سپس سؤالات زیر را در کلاس مطرح کنید تا زمینه گفت‌وگو و استدلال دانش‌آموزان فراهم شود.

- در این فیلم چه دیدید؟
  - چرا اویس با وجود داشتن آرزوی دیدن پیامبر(ص) و تحمل سختی‌های راه، بدون دیدن او به یمن بازگشت؟
  - اگر شما به جای اویس بودید چه تصمیمی می‌گرفتید؟ بین آرزوی دیدن پیامبر(ص) و خواسته مادر کدام را انتخاب می‌کردید؟ چرا؟ (در این سؤال سعی کنید دانش‌آموزان دیدگاه‌های مختلف را بیان کنند و به دنبال یک پاسخ نباشید.)
  - آیا در زندگی شما پیش آمده که از آرزوی خود دست بکشید؟ علت چه بوده است؟
  - از دانش‌آموزان بخواهید سؤال زیر را در کتاب خود پاسخ دهند و سپس درباره پاسخ‌ها در کلاس گفت‌وگو کنند.
- دو مورد از بزرگ‌ترین آرزوهایتان را در ذهن مجسم کنید اگر قرار باشد به شرط انتخاب یک آرزو، آرزوی دیگر را از دست بدهید، چه احساسی به شما دست می‌دهد؟
- کدام را انتخاب می‌کنید؟ دلایل شما برای این انتخاب چیست؟
- از دانش‌آموزان بخواهید که نتیجه‌گیری خود از گفت‌وگوهای این جلسه را در قالب یک جمله کوتاه در کتاب خود بنویسند. تلاش برای تبدیل تمام گفت‌وگوهای یک جلسه به یک جمله فرصتی برای تبدیل افکار به کلام و پیام است.
  - مفهوم متن کادر کتاب را با مثال از سؤال انتخاب آرزو برای دانش‌آموزان توضیح دهید.

**توجه داشته باشید!**



اهداف، آرزوها و خواسته‌های ما اغلب فراتر از امکانات و توانایی‌های ما است و ناگزیر به انتخاب بین گزینه‌ها هستیم، در چنین شرایطی باید ابتدا اولویت‌های خودمان را با استدلال مشخص کنیم.

## توصیه‌های اجرایی

❖ همان‌طور که در فصل اول بیان شد رویکرد برنامه تفکر و پژوهش، فطرت‌گرایی توحیدی است. این رویکرد به معنای زمینه‌سازی برای «درک موقعیت و اصلاح آن» است که در تمام فعالیت‌های یادگیری پیگیری می‌شود. به‌عنوان مثال در درس «دیدنی‌های سرزمین من» موقعیت تصمیم‌گیری برای انتخاب سه جای دیدنی با در نظر گرفتن ویژگی‌های میهمان (توانایی جسمی، علایق، تجربیات سفر و...) مورد بررسی قرار گرفت. در درس «نارنجی‌پوش امانتدار» فرصت تصمیم‌گیری بین دو موقعیت خوب و بد مهیا می‌شود. در درس «بوی خوش مدینه» فرصت تصمیم‌گیری در مورد دو موقعیت که هر دو خوب است، اما به دلایلی باید یکی را انتخاب کرد، فراهم می‌شود. این‌گونه موقعیت‌ها مشابه موقعیت‌های فراوانی است که همه در زندگی با آن مواجه می‌شوند و ناگزیر از انتخاب هستند. با چنین فعالیت‌هایی دانش‌آموزان تحلیل موقعیت را تمرین کرده و به درک موقعیت نایل می‌آیند. لذا ارتباط این دروس و تفاوت موقعیت‌های تصمیم‌گیری را برای دانش‌آموزان روشن سازید.





## دانستنی‌های معلم

اویس قرنی کیست؟ سیره‌نویسان در اشاره به سلسله نسب اویس آورده‌اند: اویس، پسر عامر بن جزء بن مالک بن عمرو بن سعد بن عصوان بن قرن بن ردمان بن ناحیه بن مراد بن مالک بن ادد بن مذحج<sup>۱</sup> است. برخی بر این باورند که سبب اینکه جد ششم او «قرن» نام داشت، او را «قرنی» و برخی نیز بر این باورند که او را از آن روی قرنی لقب داده‌اند که در منطقه‌ای به نام «قرن المنازل»، از سرزمین یمن زندگی می‌کرد<sup>۲</sup>.

آورده‌اند که اویس انسانی وارسته بود. چنان که با شنیدن ویژگی‌ها و آموزه‌های پیامبر اسلام، به حقانیت آن حضرت ایمان آورد. گویا اویس در حدود چهل سالگی اسلام آورده است. او پیش از اسلام آوردن نیز مردی پاک اندیشه و پاک رفتار بود. وی همواره به ارزش‌های والای اخلاقی و انسانی احترام می‌گذاشت و در همه عرصه‌های زندگی، این ارزش‌ها را رعایت می‌کرد. اویس در زادگاه خود سرگرم کار بود و مادری پیر داشت که احترام و نگرانی او را بر همه کارها مقدم می‌شمرد. وی هرگز از دستوره‌های مادرش سر نمی‌پیچید؛ تا آنجا که برای خدمت به مادر و تنها نگهداشتن او، حتی به سفر نمی‌رفت. روزی هجران رسول خدا (ص) او را بسیار بی تاب کرد.

از این روی، نزد مادر رفت تا از او اجازه بگیرد و برای دیدار پیامبر (ص) به مدینه برود. مادر چون به وجود اویس و کمکش نیاز داشت، به او گفت: «برو، ولی زود بازگرد. بیش از نصف روز، در مدینه نمان». اویس با اشتیاق بسیار، برای دیدن پیامبر به سوی مدینه شتافت. چون به این شهر رسید، باخبر شد که رسول خدا (ص) به سفر رفته است. اصحاب به او گفتند: «امشب را نزد ما بمان تا پیامبر از سفر بازگردد». اما اویس گفت: «به مادرم قول داده‌ام که زود برگردم، اینک ناچارم که به یمن بازگردم. شما سلام مرا به محبوبم، رسول اکرم برسانید». سپس عازم یمن شد. هنگامی که پیامبر از مسافرت بازگشت، اصحاب به ایشان گفتند: «بیابان گردی به نام اویس از یمن آمده بود [تا شما را ببیند] و چون شما در مدینه نبودید، به شما سلام رساند و بازگشت». پیامبر خدا فرمود: «آری، این نور اویس است که در خانه ما بر جای مانده است»<sup>۳</sup>.

۱- در نام پدر او اختلاف است. برخی او را عامر و بعضی عمرو و بعضی دیگر عروه و گروهی نیز انیس خوانده‌اند.

۲- عباس بن محمد رضا قمی، سفینه البحار، ج ۱، ص ۵۳.

۳- قاضی نورالله شوشتری، مجالس المؤمنین، ج ۱، ص ۲۸۰.

این مرد بزرگ، با اینکه هم عصر رسول خدا(ص) بود، توفیق دیدار آن حضرت را نیافت. با این حال، چنان در ایمان به آیین اسلام و علاقه به رسول اکرم(ص) ثابت قدم بود که پیامبر خدا چندین بار او را ستود.

آورده‌اند: روزی پیامبر در مدینه فرمود: «نسیم دل‌انگیز و پر نشاط خدای رحمان را، از سوی یمن استشمام می‌کنم». سلمان با شنیدن سخن پیامبر پرسید: «ای رسول خدا، مگر چه کسی در یمن زندگی می‌کند که چنین نعمتی در آنجا تحقق یافته است؟» پیامبر اعظم(ص) فرمود: «در یمن شخصی زندگی می‌کند که نام او اویس قرنی است. او روز قیامت یک تنه همچون امتی، محشور خواهد شد و جمعیت بسیاری با شفاعت او به بهشت وارد می‌شوند». سپس خطاب به حاضران فرمود: «آگاه باشید! اگر یکی از شما اویس را دید، حتماً سلام مرا به او برساند و از وی بخواهد که برای من دعا کند»<sup>۱</sup>.

پس از رحلت پیامبر اکرم(ص)، اویس همچنان گمنام زندگی می‌کرد تا اینکه نوبت به خلافت امیرمؤمنان، علی(ع) رسید. وی برای یاری علی(ع) به پا خاست و در زمره یاران ویژه ایشان درآمد. اویس قرنی آن قدر لیاقت داشت که حضرت علی(ع) در جنگ صفین به انتظارش نشست و او را ستایش کرد. اویس قرنی، با همه توان در جنگ جمل، امیرمؤمنان، علی(ع) را یاری کرد، ولی تقدیر الهی این بود که در این جنگ، به وی هیچ آسیبی نرسد. وی در میدان جنگ جمل، بارها در حال نیایش، این عبارت را زمزمه می‌کرد: *اللَّهُمَّ الرَّزُقْنِي شَهَادَةً تُوجِبُ لِي الْجَنَّةَ*؛ «خدایا، مقام شهادت را که موجب وارد شدن به بهشت توست، نصیب من کن. اویس، جهاد در راه خدا را بالاترین عبادت می‌دانست. وقتی آواز طبل سپاه امیرمؤمنان، علی(ع) را به هنگام عزیمت به جنگ با معاویه شنید با اینکه در حال وضو گرفتن بود؛ گفت: «هیچ عبادتی نزد من، بهتر از پیروی از علی بن ابی طالب(ع) نیست». پس بی درنگ به سوی سپاه علی(ع) حرکت کرد و به ایشان پیوست<sup>۲</sup>. او در جنگ صفین شهید شد. پس از جنگ، امام علی(ع) بر جنازه اویس نماز خواند و وی را دفن کرد. آن گاه بر سر تربتش نشست و به یاد او گریست<sup>۳</sup>.

۱- قاضی نورالله شوشتری، مجالس المؤمنین، ج ۱، ص ۲۰۸.

۲- سید محسن الامین العالمی، اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۵۱۲.

۳- قاضی نورالله شوشتری، مجالس المؤمنین، ج ۱، ص ۲۸۱.

۴- سید محسن الامین العالمی، اعیان الشیعه، ج ۳، ص ۵۱۲-۵۱۶.

نقل است که پس از شهادت او ایس، نزدیک به چهل و چند زخم نیزه و تیر در بدن او به چشم می خورد<sup>۱</sup>.

اقتباس از:

<http://rasekhoon.net/article/show/۷۰۵۷۵۸/> آشنایی با او ایس قرنی

برای اطلاعات بیشتر به سایت‌های زیر مراجعه کنید.

<http://rasekhoon.net/article/show/۷۰۵۷۵۸/> آشنایی با او ایس قرنی

<http://www.hawzah.net/fa/Magazine/View/۳۴۳۷۹/۴۶۲۷/۳۲۸۲> او ایس قرنی

<http://salat. irib. ir/reader. htm. php?read=search&id=۵۶۱>

## عنوان درس: آفکنده

مضمون: انتخاب و حل مسئله

مهارت‌ها: مشاهده، تحلیل، استدلال، حل مسئله، قضاوت

زمان: ۴۵ دقیقه

در زندگی شخصی هر یک از ما احتمالاً فراوان اتفاق افتاده است که به اجبار بین دو موقعیت یکی را بر دیگری ترجیح بدهیم. یا اینکه به دلیل پاره‌ای مشکلات تصمیم بگیریم راه خود را از دیگران جدا کنیم و مسیر دیگری برای خود انتخاب کنیم یا بین یک موقعیت سخت و موقعیت آسان‌تر، موقعیت سخت را انتخاب کنیم. یکی از دلایل این نوع انتخاب، تفاوت معیارهای ارزیابی و انتخاب ما با توجه به پیامدهای کوتاه‌مدت یا بلند مدت آن برای ما و دیگران است. در این درس دانش‌آموزان با مشاهده فیلم آفکنده رفتارها و تصمیمات افراد را نقد و قضاوت و از این راه انتخاب و تصمیم‌گیری را تمرین می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی تصمیم‌گیری با در نظر گرفتن پیامدهای آنی و آتی تصمیم‌ها
- پرورش توانایی قضاوت با در نظر گرفتن همه جوانب موضوع
- ارتقای فضایل فکری و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- قضاوت و ارزش‌گذاری در مورد رفتارها با بررسی همه جانبه آنها
- همفکری با دیگران و رسیدن به توافق

**مواد و وسایل آموزشی:** کتاب دانش آموز، فیلم آکند از فیلم‌های جشنواره فیلم رشد دفتر تکنولوژی و رسانه‌های آموزشی

## فرایند اجرا

فیلم آکند را برای دانش‌آموزان به نمایش بگذارید. وقتی فیلم به صحنه‌ای رسید که معلم به مرد صاحبخانه می‌گوید: «از همه بدتر فارسی صحبت کردنشونه» فیلم را ثابت نگه دارید و سؤالات زیر را از دانش‌آموزان پرسید.

- در فیلم چه دیدید؟ هنگام گفت‌وگو بر سؤالات زیر تمرکز کنید.
- معلم به چگونه جایی منتقل شده بود؟
- مشکل معلم در مدرسه چه بود؟ مشکل کلاس اولی‌ها چه بود؟ اصولاً این مشکل معلم بود یا کلاس اولی‌ها؟

○ شما اگر به جای معلم بودید در چنین شرایطی چه می‌کردید؟  
○ از دانش‌آموزان بخواهید دلایل خود را برای دیگران شرح دهند و آنها هم در این مورد نظر دهند (در این سؤال فرصت پرورش مهارت تصمیم‌گیری و استدلال فراهم می‌شود).

- سپس فیلم را تا آخر پخش کنید و تصمیم معلم را در کلاس به گفت‌وگو بگذارید. سؤالات زیر می‌تواند مورد گفت‌وگو قرار گیرد.

○ شرایط معلم قبلی با معلم فعلی چه تفاوت‌ها و چه شباهت‌هایی داشت؟ چگونه این موضوع را متوجه شدید؟ (دانش‌آموزان باید با اشاره به محتوای فیلم به مقایسه دو شخصیت و دو موقعیت بپردازند. تخیل در پاسخ این سؤال جایی ندارد، ارائه شواهدی با اشاره به جملات دانش‌آموزان مدرسه آکند یا پیرمرد صاحبخانه و ... فرصت پرورش مهارت قضاوت براساس شواهد را فراهم می‌کند.)

- چرا مرد صاحبخانه فکر می‌کرد معلم جدید بدون خدا حافظی رفته است؟

○ پیش‌داوری در قضاوت‌های ما چه نقشی دارد؟

- چرا معلم از بچه‌ها و اهالی روستا زبان آذری یاد می‌گرفت؟ آیا هم زبان بودن برای کمک به دانش‌آموزان کافی بود؟ (توجه دانش‌آموزان را به این نکته جلب کنید که معلم اول هم زبان بود ولی معلم دوم هم زبان نبود ولی همدل دانش‌آموزان بود لذا زبان را هم یاد گرفت.)

- شما در مورد عملکرد معلم قبلی و فعلی روستای آکند چه قضاوتی می‌کنید؟ چرا؟
- آیا در انتخاب‌ها باید خود را بر دیگران ترجیح داد یا دیگران را بر خود؟ آیا در این باره یک

قانون کلی وجود دارد؟ (با مثال پاسخ خود را توضیح دهند).  
 ● در پایان گفت‌وگوها رابطهٔ این درس و دروس قبلی و جنبه‌ای که باید در تصمیم‌گیری لحاظ کرد را با استفاده از محتوای کادر آخر درس بیان کنید.

توجه داشته باشید!



گاهی اوقات ارزیابی راه‌حل‌ها و تعیین اولویت آنها مشکل می‌شود، زیرا بر اساس یک معیار راه حلی در اولویت قرار می‌گیرد در حالی که از جهت معیاری دیگر آن اولویت را نخواهد داشت. در چنین موقعیت‌هایی، ارزش‌های والاتر مبنای تصمیم‌گیری قرار می‌گیرند.

### توصیه‌های اجرایی

❖ در این درس نیز همانند درس‌های «دیدنی‌های سرزمین من»، «نارنجی‌پوش امانتدار» و «بوی خوش مدینه» دانش‌آموزان مهارت تصمیم‌گیری را از بُعدی دیگر یعنی ترجیح‌نیاز دیگران بر راحتی و میل خود تمرین و تجربه می‌کنند. لذا ضرورت دارد گفت‌وگوهای کلاس روی انتخاب‌ها و دلایل آنها متمرکز شود.

❖ در صورت طرح سؤال از سوی دانش‌آموزان دربارهٔ زبان فیلم و چرایی انتخاب فیلم با زبان غیرفارسی، توجه دانش‌آموزان را به مضمون فیلم و همچنین لزوم احترام به زبان و فرهنگ دیگر هم‌وطنانمان جلب کنید.



❖ در صورتی که دانش‌آموزان شما در خواندن زیرنویس فارسی فیلم سرعت کافی را ندارند، این نشانهٔ ضعف مهارت خواندن است. ضمن تلاش برای تقویت مهارت خواندن در طول سال و در همهٔ ساعت‌ها، در این جلسه با دوباره نشان دادن یا توقف روی صحنه‌هایی که در خواندن زیرنویس آن مشکل داشتند مشکل را رفع کنید.





## دانستنی‌های معلم

ارزش واژه‌ای است که در هریک از علوم انسانی معنای خاص خودش را دارد، در علوم اجتماعی به طور مستقیم با آرمان‌ها و آرزوهای یک جامعه در ارتباط است. در علم «جامعه‌شناسی»، ارزش به معنای خوب یا بد، شایسته و ناشایست، مطلوب و نامطلوب در نزد یک فرد یا گروه تعریف شده است. بعضی نیز آن را هنجار و معیار انتخاب یک فرد یا گروه در میان انتخاب‌های مختلف مربوط به یک موقعیت، تعریف کرده‌اند.

ارزش‌ها (به لحاظ چیستی) از سنخ مفاهیم و گزاره‌های اعتباری هستند، به طوری که انسان‌ها به نوعی در مقام عمل به آنها ملتزم و پای بندند و به مفاد آنها یا بر اساس آنها اقدام و رفتار می‌کنند. شهید صدر ارزش‌ها را این گونه توصیف می‌کند: «ارزش‌ها در زندگی ما همان آرمان‌های جهت‌دهنده و هدایت‌گری هستند که از جهان بینی ما سر بر می‌آورند و هدف‌ها و روند هدف‌گذاری‌های زندگی‌مان را از رهگذر نقشی که بر جریان تصمیم‌گیری، تصمیم‌سازی و اندیشه‌ورزی ما دارند، زیر نفوذ می‌آورند». (نقل از مبانی نظری تحول بنیادین، ۱۳۹۰، ۸۷)

هالستید نیز در توصیف ارزش و ارزش‌ها می‌گوید: «ارزش‌ها همان اصول، هنجارهای بنیادین، آرمان‌ها، معیارها و قوانین زندگی است که رفتار ما را جهت‌دهی می‌کند و یا در تصمیم‌گیری‌ها نقطه‌اتکای ذهن ما است و یا اینکه مرجع داوری‌هایمان در باب عقاید و رفتارها است و بالأخره به انسجام درونی و فردی و هویت شخصیمان گره خورده است». (نقل از مبانی نظری تحول بنیادین، ۱۳۹۰، ۸۷)

در این دو توصیف، ارزش‌ها همان معیارها و ملاک‌هایی هستند که در شکل‌گیری هویت و شخصیت کنونی و آینده‌ما نقش‌آفرینی می‌کنند. اما شهید صدر معتقد است که شکل‌گیری و دگرگونی ارزش‌ها و آرمان‌ها در ساختار شخصیتی ما زیر نفوذ جهان‌بینی ما است. نظام ارزشی و آرمانی هر کس دستاورد فلسفه‌ زندگی او و تفسیری است که وی از خود و زندگی دارد. فلسفه‌ زندگی تعیین‌کننده و جهت‌دهنده نگاه و نگرشی است که ما از خود، زندگی، جامعه و کلیت هستی داریم. اندازه و چگونگی انرژی روانی که هریک از ما را به سوی اهداف زندگی سوق می‌دهد بسته به آرمان‌ها و ارزش‌هایی است که پذیرفته‌ایم. (نقل از مبانی نظری تحول بنیادین، ۱۳۹۰، ۸۷)

## عنوان درس : ماه بود و روباه! (انتخابی)

مضمون : آرزوها، انتخاب

مهارت‌ها : مشاهده، تحلیل، استدلال، استنباط

زمان : ۴۵ دقیقه

در اغلب داستان‌ها روباه به عنوان نماد فریب و حيله‌گری معرفی شده است. دانش‌آموزان در این داستان با شخصیت متفاوتی از روباه آشنا می‌شوند، نماد موجودی که می‌خواهد ماه را برای خودش داشته باشد. اما خواست ماه متفاوت است، او درخشندگی در آسمان، نه زندانی شدن در خانه روباه، را می‌خواهد. در اندیشه‌ای که به دنبال آن یک عمل می‌آید معمولاً فردی برای انجام کاری و فرد یا افرادی موجودات دیگری وجود دارند که از این عمل متأثر می‌شوند. در این درس دانش‌آموزان با گفت‌وگو درباره موضوع داستان و برداشت از قضایای آن، از زاویه دیگری خواسته‌ها و روابط متقابل بین موجودات را بررسی، و از این طریق توجه به پیامدهای یک اندیشه و عمل را تمرین می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی تصمیم‌گیری با در نظر گرفتن پیامدهای اندیشه و عمل برای خود و دیگران
- ارتقای فضایل فکری و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- قضاوت و ارزش‌گذاری در مورد رفتارها با بررسی همه جانبه آنها

- پیش‌بینی نتایج و پیامدها و بروز رفتار خردمندانه
- همفکری با دیگران و رسیدن به توافق

**مواد و وسایل آموزشی:** کتاب دانش‌آموز، کتاب و انیمیشن «ماه بود و روباه»، از تولیدات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان



### فرایند اجرا

«ماه بود و روباه!» هم کتاب داستان و هم فیلم دارد؛ لذا شما می‌توانید درس را با خواندن داستان یا نمایش فیلم شروع کنید. قبل از خواندن کتاب یا نمایش فیلم از دانش‌آموزان بخواهید به تمام جزئیات داستان، موضوع کلی، شخصیت‌های داستان، پیام و... دقت و درباره آن فکر کنند. بعد از خواندن داستان یا نمایش فیلم از دانش‌آموزان بخواهید راجع به موارد زیر گفت‌وگو کنند.

- موضوع کلی و پیام داستان چه بود؟ شخصیت‌های داستان چگونه بودند؟
- چه چیز سبب شد روباه به فکر مالکیت ماه بیفتد؟
- ویژگی‌های شخصیتی روباه در این داستان چیست؟
- ماه در این داستان نماد یا تمثیل چه چیزهایی می‌تواند باشد؟
- چرا نویسنده داستان، این شخصیت‌ها را انتخاب کرده است؟ (مثلاً به جای روباه چرا خرس، فیل، یا هر حیوان دیگری انتخاب نشده است؟)
- چرا ماه از زندگی با روباه راضی نبود؟
- چرا تلاش‌های روباه برای راضی کردن ماه به نتیجه نمی‌رسید؟ (روی این سؤال تمرکز و تأکید کنید.)

● آیا شما هم تجربه‌ای مانند روباه داستان دارید؟ به نظر شما از نتیجه این درس برای زندگی چه استفاده‌ای می‌توان کرد؟

- برای جمع‌بندی گفت‌وگوها از محتوای کادر آخر درس استفاده کنید. دو سؤال مطرح شده در کادر از سؤالات کلیدی است که قبل از تصمیم‌گیری باید از خود پرسیم.



### توجه داشته باشید!

افراد زیادی در این جهان زندگی می‌کنند و هر کدام اندیشه‌هایی دارند. معمولاً حاصل اندیشه عمل است. این اعمال زندگی افراد و موجودات دیگر را تحت تأثیر قرار می‌دهد. بنابراین، هنگام هر اندیشه و قبل از هر عملی دو پرسش مهم و کلیدی را باید از خود پرسید:

- اندیشه و عمل ما بر چه افراد و موجوداتی اثر می‌گذارد؟
  - اندیشه‌ها یا دیدگاه‌های افراد دیگر دربارهٔ فکر و عمل ما چیست؟
- این مورد نیز یکی دیگر از جنبه‌های انتخاب و تصمیم‌گیری است که باید به آن توجه کرد.

### توصیه‌های اجرایی

❖ در درس‌های قبل دانش‌آموزان با جنبه‌های متفاوتی از تصمیم‌گیری آشنا شدند، در این درس نیز با جنبهٔ دیگری از تصمیم‌گیری و انتخاب مواجه می‌شوند که پیامد آن مطلوب هیچ‌کس نیست (ماه، روباه، سایر موجودات جنگل). لذا ضمن ارتباط دادن گفت‌وگوهای این جلسه با درس‌هایی مانند «بوی خوش مدینه»، «دیدنی‌های سرزمین من»، «نارنجی پوش امانتدار»، «آقکند» که در آنها انتخاب و تصمیم‌گیری تجربه می‌شود، به دانش‌آموزان کمک کنید به تفاوت این موقعیت با موقعیت‌های قبلی و پیامدهای آن توجه کنند. در این موقعیت روباه آرزو و اندیشه‌ای دارد که به آن جامعهٔ عمل می‌پوشاند اما رسیدن به آن آرزو پیامدهای ناخوشایندی برای ماه، روباه و سایر موجودات بوجود می‌آورد که روباه ناگزیر از برگرداندن ماه به جایگاه خود می‌شود.

❖ همانطور که قبلاً ذکر شد «ماه بود و روباه!» هم کتاب داستان و هم فیلم دارد. توصیهٔ ما نمایش فیلم است زیرا جزئیات دقیقی از روند ماجرا را در زمان کم در اختیار دانش‌آموزان قرار می‌دهد. برخی از همکاران کیفیت فیلم را نامناسب ارزیابی می‌کنند، توجه داشته باشید کیفیت این فیلم مناسب است اما چون صحنه‌های آن در شب اتفاق می‌افتد فقط کافی است آن را در جای تاریک نمایش دهید.



❖ به کارگیری واژه‌های نماد و تمثیل را با ذکر مثال به دانش‌آموزان یاد دهید. مثلاً خورشید نماد درخشندگی است، آب نماد پاکی و ... .

### پیوست

داستان ماه بود و روباه، نویسنده و تصویرگر آن‌هایتا تیموریان. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۹. [۲۸] ص، مصور (رنگی)

### کلامه داستان

یک شب که ماه از تمام شب‌های دیگر قشنگ‌تر بود و به زمین نزدیک‌تر، روباه کوچک از کوه بالا رفت و ماه را برداشت و به لانه خود برد. آن شب روباه از بودن ماه در لانه‌اش خوشحال بود. گاهی می‌خندید، گاهی دور او می‌چرخید، ماه فقط می‌تابید. روباه به علفزار رفت تا برای ماه غذایی دست و پا کند. وقتی برگشت ماه کمی بزرگ‌تر شده بود. روباه خوشحال شد و شروع به پختن غذای لذیذی کرد. او سفره شام را قشنگ چید و رو به ماه کرد تا او را سر سفره دعوت کند. تازه یادش افتاد ماه که غذا نمی‌خورد، ماه فقط می‌تابد.

فردای آن شب ماه کمی بزرگ‌تر شده بود. روباه یک نقاشی قشنگ از او کشید، خواست آن را به ماه نشان دهد، تازه یادش افتاد، ماه که چشم ندارد. روز بعد روباه در جنگل تمرین آواز کرد و به لانه برگشت، ماه را دید که باز هم بزرگ‌تر شده است. خوشحال شد و شروع به خواندن کرد، اما هنوز چند کلمه بیشتر نخوانده بود که یادش افتاد، ماه که گوش ندارد. ماه فقط می‌تابد. شب‌ها می‌گذشت و ماه بزرگ و بزرگ‌تر می‌شد. اما ماه فقط بزرگ می‌شد و فقط می‌تابید. سیزده شب گذشت و شبی رسید که ماه بزرگ بزرگ شد، یک ماه کامل. لانه روباه دیگر گنجایش ماه را نداشت. فردای آن شب، روباه تصمیم خود را گرفت که چطور ماه عزیزش را خوشحال کند. پس ماه را برداشت و با سختی از کوه بالا رفت و دوباره سرجایش گذاشت.

## عنوان درس : مارگیر و اژدها (انتخابی)

مضمون : طمع، آرزوها، انتخاب

صلاحیت‌ها : مشاهده، تحلیل، قیاس، استدلال، قضاوت و ارزشیابی

زمان : ۴۵ دقیقه

در این درس دانش‌آموزان با شنیدن داستان مارگیر و اژدها، که از یکی از داستان‌های مثنوی مولانا جلال‌الدین محمد بلخی اقتباس شده است، و گفت‌وگو درباره تغییر شرایط در داستان و عملکرد مارگیر به تحلیل وقایعی که برای مارگیر اتفاق افتاده است می‌پردازند. آنها نظر خود درباره علت وقوع یک پدیده را با دیگران در میان می‌گذارند و برای آن استدلال می‌کنند. همچنین با بررسی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها بین شخصیت مارگیر و اشخاصی که پیرامونشان وجود دارند و در نظر گرفتن پیامدها نسبت به تحلیل وقایع مشابه اقدام می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی تصمیم‌گیری با در نظر گرفتن پیامدهای فوری و کوتاه مدت آن
- ارتقای فضایل فکری و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- پیش‌بینی نتایج و پیامدها و بروز رفتار خردمندانه
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود
- همفکری با دیگران و رسیدن به توافق

**مواد و وسایل آموزشی:** کتاب دانش‌آموز، داستان مارگیر و اژدها، از کتاب قصه‌های شیرین مثنوی مولوی، جلد اول، نویسنده جعفر ابراهیمی (شاهد)، نشر پیدایش.

## فرایند اجرا

● شعر ابتدای داستان را روی تابلوی کلاس بنویسید یا آن را از تصویر کتاب دانش‌آموز بخوانید. اما آن را برای دانش‌آموزان معنا نکنید.

بشنوید ای دوستان این داستان خود حقیقت نقد حال ماست آن  
● داستان مارگیر و اژدها را برای دانش‌آموزان بخوانید. اگر از کتاب اصلی آقای جعفر ابراهیمی (شاهد) استفاده می‌کنید از خواندن آخرین سطرها که نتیجه‌گیری از داستان است خودداری کنید.

## داستان مارگیر و اژدها

روزی و روزگاری در زمان‌های قدیم مارگیری زندگی می‌کرد. مارگیر به کوه و دشت و صحرا می‌رفت، مار می‌گرفت و آنها را به طبیبان می‌فروخت تا از زهر مارها دارو بسازند. گاهی اوقات مارگیر با ماهایی که می‌گرفت در روستاها و شهرها می‌گشت، بساط خویش را می‌گسترده و برای مردم نمایش می‌داد. مردم هم پس از تمام شدن نمایش سکه‌ای به مارگیر می‌دادند و او با این سکه‌ها روزگار می‌گذرانید. روزی از روزهای زمستان پر برف مارگیر به سوی کوهستان راه افتاد تا مار بگیرد. در دل کوهستان پر برف راه می‌رفت، ناگهان اژدهای مرده‌ای را که جثه‌ای عظیم داشت، دید. نخست خیلی ترسید و گمان کرد اژدها خواب است اما وقتی دقت کرد فهمید جان در بدن ندارد. همین‌طور که اژدهای مرده را نگاه می‌کرد، با خود اندیشید و گفت این اژدها جان می‌دهد برای نمایش در برابر مردم. آن را در میان مردم می‌برم و می‌گویم آن را با همین دست‌های خودم کشته‌ام. آن وقت با دیده احترام به من خواهند نگرست و می‌گویند عجب مارگیر شجاعی. اگر دیو هم در برابرش سبز شود ذره‌ای نمی‌هراسد.

آری مارگیر دلش را خوش کرد به کار بزرگ‌تری که انجام نداده بود. نفس‌نفس زنان اژدهای بزرگ را در کوچه‌های شهر به دنبال خویش می‌کشید و فریاد بر می‌آورد که: اژدهایی را که در شکار کردنش خون جگرها خورده‌ام برای نمایش آورده‌ام. افسوس که مارگیر به سوی مرگ می‌شتافت و خبر نداشت که اژدها در زیر سرما و برف منجمد شده بود و وقتی خورشید سوزان بر او نور بیفشاند زنده خواهد شد. مرد مارگیر، در کنار شط که جای وسیعی برای اجتماع مردم بود بساطش را گستراند، غلغله‌ای در شهر

افتاد. مردم دور مارگیر جمع می‌شدند اما مارگیر روی اژدها را با پلاس و پرده پوشانده بود و منتظر بود مردم بیشتری جمع شوند تا پول بیشتری جمع کند. هنوز نمایش خود را شروع نکرده بود که ناگهان متوجه شد پلاس‌ها و پرده‌ها تکان می‌خورند، خوب که دقت کرد متوجه شد اژدها می‌جنبد. مردم نیز کم کم متوجه زنده شدن اژدها شدند و از هیبت اژدها پا به فرار گذاشتند در همین فرار کردن‌ها عده زیادی از مردم کشته شدند. از آنجا که مارگیر قبلاً ادعا کرده بود اژدها را کشته است نمی‌توانست عقب‌نشینی کند به همین دلیل به سوی اژدها رفت تا او را بکشد اما اژدها آن مارگیر فریب‌خورده را همچون لقمه‌ای خورد.

● سپس سؤالات زیر را در کلاس مطرح کنید.

- مارگیر با خود چه اندیشید که اژدها را به شهر آورد؟
- آیا مرد مارگیر درست فکر می‌کرد؟ چرا آری، چرا خیر؟
- اشتباه‌های مارگیر چه بود و چه نتایج داشت؟
- آیا کسانی را می‌شناسید که گاهی مانند مارگیر رفتار کرده باشند؟ با مثال ویژگی آنها را توصیف کنید.

- آیا شما نیز گاهی (حتی در موارد جزئی) مانند مارگیر فکر یا عمل کرده‌اید؟ اگر بلی نتایج/ پیامد آن برای شما و اطرافیان‌تان چه بوده است؟
- در این داستان مردم با فرار خود مارگیر را با اشتباهش تنها گذاشتند، قضاوت شما در این باره چیست؟ آیا این رفتار را در مورد همه اشتباه‌ها مناسب می‌دانید؟
- با استفاده از خلاصه گفت‌وگوهای دانش‌آموزان و محتوای کادر جنبه دیگری را که باید در انتخاب و تصمیم‌گیری به آن توجه کرد، بیان کنید.

توجه داشته باشید!



تصمیم‌گیری‌های ما نتایج/ پیامدهایی برای خودمان و دیگران دارد؛ این نتایج/ پیامدها می‌تواند فوری، کوتاه مدّت، میان مدّت و بلند مدّت باشد که لزوماً با هم یکسان نیستند. یک انتخاب و تصمیم‌گیری می‌تواند نتایج/ پیامد فوری مناسب داشته باشد، اما در میان مدّت یا بلند مدّت پیامد نامناسب داشته باشد یا بالعکس. در نظر گرفتن نتایج فوری، کوتاه مدّت و بلند مدّت یک انتخاب و اقدام، یکی دیگر از جنبه‌های انتخاب و تصمیم‌گیری است.



● موضوع «فعالیت در خانه» در نظر گرفتن نتایج و پیامدهای خواسته‌ها و انتخاب‌هاست. از دانش‌آموزان بخواهید در این مورد در خانه تأمل کنند و سرسری و فقط به عنوان یک تکلیف با آن مواجه نشوند.

### توصیه‌های اجرایی

❖ تلاش کنید زمان را طوری تقسیم کنید که امکان گفت‌وگو راجع به همه سؤالات وجود داشته باشد. دانش‌آموزان معمولاً به صورت کلیشه‌ای بسیاری از پیام‌ها را تکرار می‌کنند. به عنوان مثال، ممکن است در ابتدای داستان پیام آن را بگویند. با سؤالات بیشتر مطمئن شوید که آنها ابعاد مختلف را درک و پیام آن را درونی کرده‌اند.



❖ برای انجام فعالیت در خانه از دانش‌آموزان بخواهید در بیان تأثیر دستیابی به یک خواسته پیامدهای فوری، کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت آن را بنویسند. فعالیت در خانه این درس، با درس «ماه بود و روباه» ارتباط دارد. شما می‌توانید آن درس را به عنوان یک مثال از انتخاب‌ها و تصمیم‌گیری‌هایی که پیامد فوری مناسب داشته، اما در میان مدت یا بلند مدت پیامد نامناسب داشته مطرح کنید.

توجه داشته باشید!



در پایان اجرای دروس الزامی و یک درس انتخابی فصل اول چگونگی تکمیل برگه «خودارزیابی» در خانه را توضیح دهید و بگویید جلسه بعد به بررسی نوشته‌های آنها در کتاب (جلسه ارزشیابی) اختصاص دارد. در فصل دوم جلسه ارزشیابی همان جلسه ارائه گزارش پژوهش است. در فصل سوم و چهارم در پایان اجرای دروس الزامی و یک درس انتخابی هر فصل جلسه ارزشیابی برگزار می‌شود.



## ۲-۴- فرایند اجرای درس‌های فصل پروژه پژوهشی



در فرهنگ فارسی معنی پژوهش به معنای جستجو، تحقیق، بارطوب است. مواخذه، خیر دانستن است. تنها چه برخی از پژوهش دارند و چگونه آن را انجام می‌دهند در این فصل از طریق انجام فعالیت پژوهشی به طور عملی، طرح بررسی پژوهشی، تشخیص روش‌های گردآوری اطلاعات برای پاسخگویی به پرسش‌ها، تهیه و ارائه گزارش پژوهش به صورت کتبی و شفاهی را تمرین می‌کنند.

## مقدمه

در فرهنگ فارسی عمید پژوهش به معنای جست و جو کردن، تفحص کردن، تحقیق کردن، خواستن، بازخواستن، طلب کردن و جویا شدن است. پژوهش عملی است نظام‌مند که از اصول و قواعد معین پیروی می‌کند. دانش موجود را افزایش می‌دهد. به حل یک مسئله مبهم یا حل نشده می‌پردازد. هدف اصلی پژوهشگر، کشف اصول و قواعد کلی و توضیح رابطه بین عوامل و پدیده‌های مورد مطالعه است. در این فصل دانش‌آموزان از طریق انجام فعالیت پژوهشی به طور عملی، طرح پرسش پژوهشی، تشخیص روش‌های گردآوری اطلاعات برای پاسخگویی به پرسش‌ها، تهیه و ارائه گزارش کتبی و شفاهی پژوهش را تمرین می‌کنند.

## روش گردآوری اطلاعات

مضمون: پژوهش

مهارت‌ها: تحلیل، پرسشگری، استدلال، تشخیص روش گردآوری اطلاعات

زمان: ۴۵ دقیقه

انتخاب روش گردآوری اطلاعات به میزان زیادی به موضوعی که می‌خواهیم درباره آن اطلاعات گردآوری کنیم و هدفی که از این کار داریم بستگی دارد. در این درس دانش‌آموزان با روش‌های گردآوری اطلاعات به عنوان یکی از مهارت‌های اساسی پژوهش آشنا می‌شوند. آنها با مشخص کردن روش گردآوری اطلاعات در پرسش‌های مطرح شده در کتاب درسی، آموخته‌های خود را به کار می‌گیرند، و با گفت‌وگو درباره دلایل انتخاب گزینه‌های مشخص شده مهارت استدلال در آنها پرورش می‌یابد.

## اهداف

- پرورش توانایی تشخیص شیوه‌های مناسب گردآوری اطلاعات برای هر پرسش
- ارتقای فضایل فکری و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

## انتظارات عملکردی

- تحلیل مسئله و شناسایی تفاوت‌ها و شباهت‌ها
- تشخیص شیوه‌های مناسب گردآوری اطلاعات برای هر پرسش
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح نظرات خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران

## مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز



### فرایند اجرا

- از دانش‌آموزان بخواهید متن کتاب درسی در بخش «برای مطالعه»، راجع به روش‌های گردآوری اطلاعات را مطالعه کنند و پرسش‌های خود در این باره را مطرح کنند. در صورت طرح پرسش از جانب دانش‌آموزان به پرسش‌های آنها درخصوص روش‌های گردآوری اطلاعات پاسخ دهید و ابهام آنها را رفع کنید.
- از آنها سؤال کنید برای پاسخ دادن به سؤالات جدول کتاب از کدام یک از روش‌های گردآوری اطلاعات استفاده می‌کنند. به صورت فردی پاسخ خود را با علامت زدن در مقابل هر سؤال مشخص کنند.
- دانش‌آموزان در گروه خود قرار بگیرند. موارد علامت زده شده را با اعضای گروه در میان بگذارند و در صورت نیاز پاسخ‌های خود را اصلاح کنند.
- بعد از کار گروهی، هر یک از سؤالات جدول را در کلاس مطرح کنید و از یک گروه بپرسید کدام گزینه را انتخاب کرده‌اند و چرا؟ نظر سایر گروه‌ها را دربارهٔ درستی یا نادرستی انتخاب و دلایل آن جویا شوید.

## توصیه‌های اجرایی

- ❖ همان طور که در جدول مشاهده می‌شود پاسخ تعدادی از پرسش‌ها با استفاده از اطلاعات حاصل از مشاهده، پاسخ تعداد دیگری از پرسش‌ها با استفاده از اطلاعات حاصل از نظرسنجی و

مابقی با استفاده از اطلاعات حاصل از مراجعه به منابع مکتوب به دست می‌آید. البته برای پاسخگویی به برخی از پرسش‌ها بیشتر از یک روش وجود دارد. بنابراین، این نکته را به دانش‌آموزان یادآوری کنید که در برخی از پرسش‌ها ممکن است بیشتر از یک خانه علامت زده شود. مهم استدلال صحیح درباره انتخاب مناسب‌ترین روش گردآوری اطلاعات توسط دانش‌آموزان است.

❖ در صورتی که زمان کم دارید مرحله کار در گروه کوچک را می‌توانید حذف کنید و پس از اینکه دانش‌آموزان انفرادی جدول را علامت زدند در گروه بزرگ کلاس، پاسخ هر یک از سؤالات و دلایل انتخاب گزینه را مورد گفت‌وگو قرار دهید.



## عنوان درس : طرح سؤال پژوهش

مضمون : پژوهش

مهارت‌ها : پرسشگری، تحلیل، استدلال، قضاوت

زمان : ۴۵ دقیقه

اولین گام در پژوهش نوشتن پرسش یا مسئله‌ای است که پژوهشگر می‌خواهد درباره آن پژوهش کند. مسئله همان موضوعی است که ذهن پژوهشگر را به خود مشغول کرده است و برای رفع آن قرار است پژوهشی انجام بدهد. در این درس دانش‌آموزان با ویژگی‌های یک پرسش مناسب آشنا می‌شوند و یک پرسش پژوهشی مناسب طرح می‌کنند. آنها پس از طرح پرسش‌های خود براساس معیارهای تعیین شده نسبت به انتخاب، اصلاح و یا حذف پرسش‌ها اقدام می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی طرح سؤال پژوهش
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها
- طرح پرسش‌های مناسب و تشخیص مسئله
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح نظرات خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران

مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز

## فرایند اجرا

● دانش‌آموزان را به مدت ده دقیقه برای مشاهده محیط مدرسه به داخل حیاط یا در صورت امکان، به محیط اطراف مدرسه هدایت کنید. قبل از خروج از کلاس یادآوری کنید هدف از این گردش مشاهده دقیق محیط و تنظیم حداقل شش پرسش است که سه پرسش از آنها با آيا و سه پرسش دیگر با چرا شروع می‌شود. لذا همراه داشتن کاغذ و خودکار در این فعالیت ضروری است.

● پس از اتمام زمان گردش و بازگشت به کلاس درس، از هر دانش‌آموز بخواهید یک پرسش خود را مطرح کند. پرسش‌هایی که با آيا شروع می‌شود در یک طرف تابلو و پرسش‌هایی که با چرا شروع می‌شود در طرف دیگر تابلو بنویسید.

● از دانش‌آموزان بپرسید: پرسش‌هایی که با چرا شروع می‌شوند چه شباهتی به هم دارند؟ این نوع پرسش‌ها در جست‌وجوی چه چیزی هستند؟

● پرسش‌هایی که با آيا شروع می‌شوند چه شباهتی با هم دارند؟ این نوع پرسش‌ها در جست‌وجوی چه چیزی هستند؟

سؤالاتی که با آيا شروع می‌شوند ماهیت یعنی وجود و عدم وجود را مورد سؤال قرار می‌دهند، اما سؤالاتی که با چرا شروع می‌شوند به دنبال علت هستند. اما ضروری نیست دانش‌آموزان عین این جملات را بیان کنند به آنها کمک کنید تا با جملات خود به تفاوت این دو گروه سؤال پی ببرند. سپس از آنها بپرسید آیا بین دو دسته پرسشی که روی تابلو نوشته شده‌اند ارتباطی وجود دارد؟ دانش‌آموزان ارتباطات مورد نظر خود را بیان کنند. این رابطه می‌تواند از نوع رابطه موضوعی باشد یعنی هر دو سؤال یک موضوع را از دو جنبه چستی و چرایی مورد پرسش قرار می‌دهند. نوع دیگر ارتباط، رابطه علت و معلولی است؛ یعنی یک سؤال «آيا» منجر به طرح یک سؤال جدید از نوع چرایی شود یا یک سؤال «چرا» منجر به طرح یک سؤال جدید از نوع چستی شود.

● از آنها بخواهید به پرسش‌هایی فکر کنند که با «چگونه، چطور» آغاز می‌شود. دو نمونه از آنها را بنویسند.

● دانش‌آموزان متن بخش برای مطالعه کتاب درسی، درباره ویژگی‌های یک پرسش پژوهشی مناسب، را بخوانند. در صورتی که نکات مبهمی برای آنها وجود دارد آن را توضیح دهید.

● حال یکی از سؤالات خود را بنویسند، آن را براساس ویژگی‌های سؤال پژوهشی مناسب بررسی کنند و نتایج آن را در جدول کتاب علامت بزنند.

● در صورتی که سؤال آنها برخی از این ویژگی‌ها را ندارد، آن را اصلاح کنند یا سؤال دیگری با ویژگی‌های سؤال مناسب طرح کنند.

### توصیه‌های اجرایی

❖ در صورت داشتن زمان، اعضای هر گروه سؤالات روی تابلو را بر اساس موارد زیر اصلاح یا حذف کنند:

- در صورت مشخص بودن جواب‌ها در کتاب درسی، سؤال حذف شود.
- در صورتی که که پاسخ آن را از قبل نمی‌دانند و نیاز به مطالعه، بررسی و بحث و گفت‌وگو دارد باقی بماند.
- سؤالاتی که مناسب تشخیص داده شده است در صورت نیاز اصلاح شود.
- سؤالات باقی مانده به کلاس ارائه شود.

❖ انتخاب سؤال‌ها به گونه‌ای باشد که از سؤال‌های دارای پاسخ‌های سر راست که سطوح پایین شناخت مانند به یاد آوردن را به کار می‌گیرند کمتر و از سؤالاتی که سطوح بالاتر شناخت مانند استنباط، ارزشیابی و نتیجه‌گیری را به کار می‌گیرند بیشتر استفاده شود. تأکید این درس بر طرح سؤالاتی که با «آیا، چرا، چگونه» شروع می‌شوند به این دلیل است که این نوع سؤالات سطوح بالاتر تفکر را مدنظر قرار می‌دهند.



توجه داشته باشید!



برخی تصور می‌کنند که سؤالاتی که با «آیا» شروع می‌شوند چون به دنبال یک پاسخ بلی یا خیر هستند سؤالات سطح پایین محسوب می‌شوند در صورتی که در پژوهش‌های بنیادین سؤالات غالباً با «آیا» شروع می‌شوند.



## عنوان درس : مردم مسئله‌ها

مضمون : پژوهش

مهارت‌ها : تشخیص مسئله، تحلیل، برنامه‌ریزی، گردآوری اطلاعات، استدلال، تصمیم‌گیری،

حل مسئله

زمان : دو جلسه ۴۵ دقیقه‌ای

در درس اول و دوم پروژه پژوهشی دانش‌آموزان با روش‌های گردآوری اطلاعات و ویژگی‌های یک سؤال مناسب پژوهشی آشنا شدند. در این درس روش گردآوری اطلاعات با استفاده از نظرسنجی را به صورت عملی تمرین می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی برنامه‌ریزی و اجرای یک پروژه پژوهشی با روش نظرسنجی
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- طرح پرسش‌های مناسب و تشخیص مسئله
- شناسایی و تشخیص منابع و شیوه‌های مناسب گردآوری اطلاعات (نظرسنجی)
- برنامه‌ریزی برای دستیابی به پاسخ سؤالات خود
- کار بر روی اطلاعات و اندوخته‌ها برای تبدیل مجهول به معلوم
- استنباط و نتیجه‌گیری از یافته‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود و شناسایی راه‌های چگونگی یادگیری خود
- به کارگیری مهارت‌های اجتماعی و آداب گفت‌وگو و همفکری با دیگران در حل مسائل و

مشکلات

## مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش آموز



### فرایند اجرا

#### گام اول: فعالیت گروهی

- کلاس را به شش گروه تقسیم کنید.
- از دانش‌آموزان بخواهید سؤال زیر را در گروه بررسی کنند و بگویند برای پاسخ به این سؤال از چه روشی برای گردآوری اطلاعات باید استفاده کرد؟ چرا؟
- «دانش‌آموزان مدرسه شما کدام درس را بیشتر دوست دارند؟ چرا؟»
- احتمالاً دانش‌آموزان تمایل دارند خودشان به این سؤال پاسخ گویند. اگر چنین اتفاقی افتاد به آنها بگویید این نظر شخصی شماست. ما می‌خواهیم بدانیم نظر دانش‌آموزان مدرسه را چگونه می‌توان به دست آورد؟ آنها را راهنمایی کنید برای یافتن بهترین راه گردآوری اطلاعات و پاسخگویی به سؤال در گروه مشورت و تصمیم‌گیری کنند و پاسخ‌ها را به صورت غیرمستقیم به سمت استفاده از نظرسنجی (مصاحبه یا پرسشنامه) هدایت کنید.

#### گام دوم: برنامه‌ریزی

- ابزار گردآوری اطلاعات را در گروه طرّاحی کنند.
- هر گروه باید قبل از اجرای نظرسنجی به سؤالات زیر پاسخ دهد، این سؤالات ابتدا در گروه و سپس در کلاس مورد بررسی قرار می‌گیرد.
- هر گروه، از دانش‌آموزان کدام پایه نظرسنجی می‌کند؟
- اقدامات لازم برای گردآوری اطلاعات کدام‌اند؟
- در چه زمانی این کار را انجام می‌دهند؟
- از چه تعداد دانش‌آموز نظرسنجی می‌کنند؟
- با چه روشی این کار را انجام می‌دهند؟ از چه سؤال یا سؤالاتی استفاده می‌کنند؟
- هر یک از اعضای گروه چه وظیفه‌ای دارد؟ (در تهیه ابزار نظرسنجی، در اجرا، در تنظیم گزارش و ارائه به کلاس)
- نتایج را چگونه به کلاس ارائه می‌دهند؟ (دست‌نویس، تایپ‌شده، پاورپوینت، ...)

## گام سوم: اجرا

مدت زمانی را که برای اجرا به آنها فرصت می‌دهید، مثلاً دو هفته، به آنها اعلام کنید و از آنها بخواهید در این مدت اقدامات زیر را انجام دهند.

- با استفاده از پرسشنامه یا مصاحبه از دانش‌آموزان پایه مورد نظر، نظرخواهی کنند.
- اطلاعات به دست آمده را طبقه‌بندی و مرتب کنند.
- یافته‌ها و گزارش خود را برای ارائه آماده کنند. از دانش‌آموزان بخواهید مطالب درس ارائه یافته‌های پژوهش را خارج از کلاس مطالعه کنند و قبل از تهیه گزارش اگر سؤالی دارند از شما بپرسند.
- خلاصه آن را در کتاب خود بنویسند.

## توصیه‌های اجرایی

دانش‌آموزان با گفت‌وگو درباره روش‌های گردآوری اطلاعات، درباره مناسب‌ترین روش برای دستیابی به پاسخ توافق می‌کنند. در ادامه با گردآوری داده‌های لازم و نمایش آن در قالب‌های تعیین شده، مهارت‌های خود را در این زمینه ارتقا می‌دهند. برای مشخص‌تر و متفاوت بودن نتایج کار بهتر است:

- ❖ هر گروه، از دانش‌آموزان یک پایه نظرخواهی کنند.
- ❖ سؤال یا سؤالات خود را که قرار است از دانش‌آموزان بپرسند، از قبل نوشته و به صورت یکسان و بدون جهت‌گیری برای همه اجرا کنند.
- ❖ برای نظرسنجی از دانش‌آموزان پایه اول و دوم پرسش شفاهی یا پرسشنامه تصویری به کار گیرند.
- ❖ از هر پایه حداقل ده و حداکثر بیست نفر مورد پرسش قرار گیرند.
- ❖ اعضای گروه تعداد نفرات مورد نظرسنجی را بین خود تقسیم کنند. ترجیح بر این است که در تقسیم کار، اعضای گروه در همه مراحل مشارکت داشته باشند.
- ❖ روش کشیدن خط نشان و تبدیل آن به تعداد را به دانش‌آموزان آموزش دهید.
- ❖ نتایج نظرسنجی را دو هفته بعد به صورت مکتوب در کلاس گزارش کنند.
- ❖ دانش‌آموزان را تشویق کنید گزارش کمی را به صورت نمودار ستونی یا دایره‌ای و در صورت امکان در قالب پاورپوینت ارائه دهند.

- ❖ سؤال اول و سؤال دوم «خلاصه گزارش» حین اجرا توسط گروه کامل شود.
- ❖ سؤالات فعالیت تکمیلی کتاب دانش آموز، براساس گزارش کار گروه‌های دیگر در جلسه ارائه گزارش در کلاس کامل شود.
- ❖ در مدرسی که جمعیت دانش‌آموزی محدود می‌باشد (مانند کلاس‌های چند پایه)، گروه‌بندی ضروری نیست. در صورت صلاحدید آموزگار محترم، تغییر سؤال اولیه به سؤال دیگری که از طریق نظرسنجی در محیط مدرسه قابل اجرا باشد بلامانع است.



## عنوان درس: ژیر ذره بین (انتخابی)

مضمون: پژوهش

مهارت‌ها: مشاهده، تشخیص مسئله، تحلیل، برنامه‌ریزی، گردآوری اطلاعات، استدلال،

تصمیم‌گیری، حل مسئله

زمان: دو جلسه ۴۵ دقیقه‌ای

در درس اول و دوم پروژه پژوهشی دانش‌آموزان با روش‌های گردآوری اطلاعات و ویژگی‌های سؤال مناسب برای پژوهش آشنا شدند و در درس سوم روش نظرسنجی برای گردآوری اطلاعات را تجربه کردند. در این درس دانش‌آموزان با گردآوری اطلاعات به روش مشاهده آشنا می‌شوند و آن را به صورت عملی اجرا می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی برنامه‌ریزی و اجرای یک پروژه پژوهشی با روش مشاهده
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- طرح پرسش‌های مناسب و تشخیص مسئله
- شناسایی و تشخیص منابع و شیوه‌های مناسب گردآوری اطلاعات (مشاهده)
- برنامه‌ریزی برای دستیابی به پاسخ سؤالات خود
- کار بر روی اطلاعات و اندوخته‌ها برای تبدیل مجهول به معلوم
- استنباط و نتیجه‌گیری از یافته‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود و شناسایی راه‌های چگونگی یادگیری خود
- به کارگیری مهارت‌های اجتماعی و آداب گفت‌وگو و همفکری با دیگران در حل مسائل و

مشکلات

## مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش آموز

### فرایند اجرا

#### گام اول: فعالیت گروهی

- دانش‌آموزان را به پنج گروه تقسیم کنید.
- از آنها بخواهید سؤال زیر را در گروه بررسی کنند و بگویند برای پاسخ به این سؤال از چه روشی برای گردآوری اطلاعات باید استفاده کرد؟ چرا؟

«دانش‌آموزان مدرسه شما در زنگ تفریح چه رفتارهایی انجام می‌دهند؟»

احتمالاً در مرحله اول دانش‌آموزان تمایل دارند نظر خودشان را در این باره بگویند. اگر چنین اتفاقی افتاد به آنها بگویید این نظر شخصی شماست. اما فرض کنید شما در این مدرسه حضور ندارید، در این صورت برای پاسخ به این سؤال از چه روشی برای گردآوری اطلاعات باید استفاده کرد؟ چرا؟ آنها را راهنمایی کنید برای یافتن بهترین راه گردآوری اطلاعات و پاسخگویی به سؤال در گروه مشورت و تصمیم‌گیری کنند و پاسخ‌ها را به صورت غیرمستقیم به سمت استفاده از مشاهده هدایت کنید.

#### گام دوم: برنامه‌ریزی

- هر یک از گروه‌ها با هماهنگی آموزگار یکی از پایه‌های تحصیلی مدرسه (به جز پایه ششم) را برای گردآوری اطلاعات انتخاب کند.
- اقدامات لازم برای گردآوری اطلاعات را در کلاس مورد گفت‌وگو قرار دهند.
- هر عضو گروه چند نفر را مورد مشاهده قرار خواهد داد؟
- چه رفتارهایی را مورد مشاهده قرار می‌دهند؟
- اعضای گروه در چه زمانی این کار را انجام می‌دهند؟
- چه نکات اخلاقی را باید در این کار رعایت کرد؟ (توجه آنها را به محتوای کادر کتاب جلب کنید و بخواهید که درباره رعایت نکات اخلاقی هنگام مشاهده بیشتر گفت‌وگو کنند.)
- گزارش خود را چگونه ثبت و ارائه خواهند کرد؟
- ابزار گردآوری اطلاعات را در گروه طراحی کنند.

### گام سوم: اجرا

مدت زمانی را که برای اجرا به آنها فرصت می‌دهید، مثلاً دو هفته، به آنها اعلام کنید و از آنها بخواهید در این مدت اقدامات زیر را انجام دهند.

- از هر پایه حداقل پنج و حداکثر ده نفر را مورد مشاهده قرار دهند و رفتارهای مورد نظر گروه را در برگه ثبت مشاهدات وارد کنند.
- اطلاعات به دست آمده را طبقه‌بندی و مرتب کنند.
- یافته‌ها و گزارش خود را برای ارائه آماده کنند.
- خلاصه آن را در کتاب خود بنویسند.

### فعالیت تکمیلی

پس از برگزاری جلسه ارائه گزارش پژوهش، دانش‌آموزان با مشاهده نتایج کار گروه‌ها با اطلاعات متفاوتی روبه‌رو خواهند شد. از دانش‌آموزان بخواهید یافته‌های خود را با سایر گروه‌ها مقایسه کنند و به سؤالات زیر پاسخ دهند.

- هر یک از گروه‌ها چه رفتارهایی را مورد مشاهده قرار دادند؟
- بین رفتارهای دانش‌آموزان پایه‌های اول تا پنجم چه شباهت‌ها و تفاوت‌هایی وجود دارد؟
- در کلاس درباره رفتارهای مورد مشاهده گفت‌وگو کنند. نتیجه‌گیری خود از گفت‌وگوها را بنویسند.

### توصیه‌های اجرایی

دانش‌آموزان با گفت‌وگو درباره روش‌های گردآوری اطلاعات، درباره مناسب‌ترین روش برای دستیابی به پاسخ توافق می‌کنند. در ادامه با گردآوری داده‌های لازم و نمایش آن در قالب‌های تعیین شده، مهارت‌های خود را در این زمینه ارتقا می‌دهند. برای مشخص‌تر و متفاوت بودن نتایج کار بهتر است:

- ❖ از هر پایه حداقل پنج و حداکثر ده نفر مورد مشاهده قرار گیرند.
- ❖ اعضای گروه تعداد نفرات مورد مشاهده را بین خود تقسیم کنند. ترجیح بر این است که در تقسیم کار، اعضای گروه در همه مراحل مشارکت داشته باشند.

- ❖ دانش‌آموزان با کنار هم قرار دادن نتایج کار اعضای گروه جدول کتاب را کامل کنند. رفتارهای مورد مشاهده توسط اعضای گروه تعیین می‌شود و ممکن است کمتر از ردیف‌های جدول باشد.
- ❖ رفتارهای مورد مشاهده گروه را به ترتیب از فراوانی بیشتر به کمتر مرتب کنند.
- ❖ در صورت امکان رفتارهای مورد مشاهده گروه را به دو گروه (مثبت و منفی، خوب و بد، درست و نادرست و ...) تقسیم کنند.
- ❖ پیشنهادهایی برای کاهش رفتارهای نامناسب در مدرسه ارائه کنند.
- ❖ نتایج مشاهده را دو هفته بعد به صورت مکتوب در کلاس گزارش کنند.
- ❖ دانش‌آموزان را تشویق کنید گزارش کمی را به صورت نمودار ستونی یا دایره‌ای و در صورت امکان در قالب پاورپوینت ارائه دهند.
- ❖ سؤال اول تا چهارم «خلاصه گزارش» حین اجرا توسط گروه کامل شود.
- ❖ سؤالات فعالیت تکمیلی کتاب دانش‌آموز، براساس گزارش کار گروه‌های دیگر در جلسه ارائه گزارش در کلاس کامل شود.
- ❖ در مدارسی که جمعیت دانش‌آموزی محدود می‌باشد (مانند کلاس‌های چند پایه)، گروه‌بندی ضروری نیست. در صورت صلاحدید آموزگار محترم، تغییر سؤال اولیه به سؤال دیگری که از طریق مشاهده در محیط مدرسه قابل اجرا باشد بلامانع است.





## عنوان درس : از کجا بدانم؟ (انتخابی)

مضمون : پژوهش

مهارت‌ها : تشخیص مسئله، تحلیل، برنامه‌ریزی، گردآوری اطلاعات، استدلال، تصمیم‌گیری،

حل مسئله

زمان : دو جلسه ۴۵ دقیقه‌ای

در درس اول و دوم پروژه پژوهشی دانش‌آموزان با روش‌های گردآوری اطلاعات و ویژگی‌های یک پرسش مناسب پژوهشی آشنا شدند. در درس سوم و چهارم، گردآوری اطلاعات با استفاده از روش نظرسنجی و مشاهده را تجربه کردند. در این درس یکی دیگر از روش‌های گردآوری اطلاعات را به صورت عملی اجرامی کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی برنامه‌ریزی و اجرای یک پروژه پژوهشی با روش مراجعه به منابع مکتوب
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- طرح پرسش‌های مناسب و تشخیص مسئله
- شناسایی و تشخیص منابع و شیوه‌های مناسب گردآوری اطلاعات (مراجعه به منابع مکتوب)
- برنامه‌ریزی برای دستیابی به پاسخ سؤالات خود
- کار بر روی اطلاعات و اندوخته‌ها برای تبدیل مجهول به معلوم
- استنباط و نتیجه‌گیری از یافته‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و تصمیم‌های خود
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود و شناسایی راه‌های چگونگی یادگیری خود
- به کارگیری مهارت‌های اجتماعی و آداب گفت‌وگو و همفکری با دیگران در حل مسائل و

مشکلات

## مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش آموز



### فرایند اجرا

#### گام اول: فعالیت گروهی

- از دانش آموزان بخواهید در کلاس راجع به سؤال زیر گفت‌وگو کنند. مناسب‌ترین روش گردآوری اطلاعات برای پاسخگویی به سؤال زیر کدام روش است؟ چرا؟  
«دلایل تغییر پایتخت ایران در زمان کریم‌خان زند چه بوده است؟»
- احتمالاً در مرحلهٔ اول دانش آموزان تمایل دارند نظر خودشان را در این باره بگویند. اگر چنین اتفاقی افتاد به آنها بگویید این نظر شخصی شماست. نظر شخصی مانند یک فرضیه است که می‌تواند درست یا نادرست باشد. چگونه می‌توانید درستی نظر خود را ثابت کنید؟ آنها را راهنمایی کنید برای یافتن بهترین راه گردآوری اطلاعات و پاسخگویی به سؤال در گروه مشورت و تصمیم‌گیری کنند و پاسخ‌ها را به صورت غیرمستقیم به سمت مراجعه به منابع مکتوب هدایت کنید.
- از آنها بخواهید در گروه خود قرار گیرند و یک سؤال طرح کنند که بهترین روش برای پاسخ به آن مراجعه به منابع مکتوب باشد.
- سؤال را با استفاده از ویژگی‌های سؤال مناسب که در درس قبل با آنها آشنا شدند بررسی کنند.

- در صورت لزوم سؤال را اصلاح کنند.

#### گام دوم: برنامه‌ریزی

- از گروه‌ها بخواهید اقدامات لازم برای گردآوری اطلاعات را مشخص کنند.
- چه اطلاعاتی داریم، به چه اطلاعاتی نیاز داریم؟
- از چه منابعی باید استفاده کنیم؟
- هر عضو گروه چه کاری انجام می‌دهد؟
- اعضای گروه در چه زمانی این کار را انجام می‌دهند؟
- گزارش خود را چگونه ثبت و ارائه خواهید کرد؟
- چه کارهای دیگری باید انجام شود؟

### گام سوم: اجرا

- هر گروه حداقل پنج منبع (کتاب، گزارش، مقاله و ...) را مورد بررسی قرار دهد.
- اطلاعات به دست آمده را طبقه‌بندی و مرتب کنند.
- یافته‌ها و گزارش خود را برای ارائه آماده کنند.
- خلاصه آن را در کتاب خود بنویسند.
- در بخش فعالیت تکمیلی از دانش‌آموزان بخواهید با مشورت با آموزگار، مربی پرورشی، کتابدار مدرسه نام چند سایت معتبر برای گردآوری اطلاعات را بنویسند.

### توصیه‌های اجرایی

- ❖ امروزه به علت توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات، دسترسی به اطلاعات سریع و آسان شده است. اما تا چه اندازه می‌توان اطمینان داشت منابعی که انتخاب می‌کنیم منابع مناسبی است. جهت هدایت دانش‌آموزان برای انتخاب منابع مناسب محتوای بخش برای مطالعه را مورد گفت‌وگو قرار دهید. در این خصوص انتظار می‌رود دانش‌آموزان کلاس درباره ارتباط روش و منابع گردآوری اطلاعات با میزان سرعت و سهولت دستیابی به اطلاعات، صحت آن، هزینه صرف شده، زبان متون، مرتبط بودن اطلاعات با موضوع، قضاوت و اظهار نظر کنند. به عنوان مثال در این باره می‌توان به برخی گزارش‌ها و خبرهایی که بدون دقت کافی در اینترنت، ماهواره و ... منتشر می‌شود اشاره کرد و درباره میزان صحت آن در کلاس گفت و گو کرد.
- ❖ دانش‌آموزان را راهنمایی کنید خلاصه گزارش پژوهشی خود را مطابق دستورالعمل ارائه شده ارائه کنند.



## عنوان درس : ارائه یافته‌های پژوهش

مضمون : پژوهش

مهارت‌ها : تحلیل، استدلال، گزارش نویسی، ارائه

زمان : دو جلسه ۴۵ دقیقه‌ای

دانش‌آموزان در دروس گذشته با چگونگی طرح سؤال پژوهشی، ویژگی‌های سؤال مناسب، و روش‌های گردآوری اطلاعات آشنا شده‌اند و برای یافتن پاسخ پرسش‌های خود از روش‌های مشاهده، نظرسنجی و مراجعه به منابع مکتوب استفاده کرده‌اند. پس از گردآوری اطلاعات و دسته‌بندی آنها نوبت به تهیه گزارش پژوهش و خلاصه آن برای ارائه در کلاس می‌رسد. در این درس دانش‌آموزان با ساختار گزارش پژوهش و نکات مورد نیاز برای ارائه خلاصه گزارش آشنا می‌شوند و آن را به طور عملی اجرا می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی ارائه گزارش کتبی و شفاهی پژوهش
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- رعایت ساختار پیشنهادی آموزگار برای تهیه گزارش کتبی
- رعایت نکات مورد تأکید در تهیه خلاصه گزارش و ارائه شفاهی
- تقسیم مناسب کار و همکاری بین اعضای گروه
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح مراحل و نتایج پژوهش
- رعایت زمان‌بندی هنگام ارائه نتایج
- آمادگی برای پاسخگویی به پرسش‌ها و پذیرش پیشنهادهای دانش‌آموزان

**مواد و وسایل آموزشی:** کتاب دانش‌آموز، گزارش‌های کتبی، پوسترها، اسلایدهای پاورپوینت و ...

### فرایند اجرا

زمان دو جلسه ارائه گزارش را بین شش گروه تقسیم کنید و از قبل مدت زمان در اختیار هر گروه و تاریخ جلسه ارائه گزارش را به آنها اعلام کنید. وظایف گروه ارائه دهنده و شنوندگان را از قبل مشخص کنید.

**توجه داشته باشید!**



در درس مردم‌پسندها از دانش‌آموزان خواسته شده بود مطالب درس ارائه یافته‌های پژوهش را خارج از کلاس مطالعه کنند و قبل از تهیه گزارش اگر سؤالی دارند از شما بپرسند. در صورت نیاز از آنها بخواهید قبل از جلسه ارائه گزارش یک‌بار دیگر آن مطالب را مرور کنند.



## ارزیابی عملکرد و گزارش پژوهش

آگاهی از معیارهای ارزیابی گزارش پژوهش در ابتدای کار، به دانش‌آموزان کمک می‌کند که از انتظارات آموزگار خود آگاه باشند؛ گزارش پژوهش را درست‌تر و دقیق‌تر بنویسند و آن را به خوبی ارائه کنند. لذا قبل از جلسه اجرا توجه آنها را به برگه ارزیابی عملکرد و گزارش پژوهش جلب کنید.

### برگه ارزیابی عملکرد و گزارش پژوهش

ردیف	امتیاز				ملاک ارزیابی
	۱	۲	۳	۴	
۱					صفحه روی جلد (شامل عنوان پژوهش، نام پژوهشگران، نام آموزگار، نام مدرسه، سال انجام پژوهش) و صفحه بسم‌الله الرحمن الرحیم دارد.
۲					فهرست مطالب دقیق و کامل نوشته شده است.
۳					عنوان یا پرسش پژوهش، شیوه و ابزارگردآوری اطلاعات واضح و روشن نوشته شده است.
۴					نتایج پژوهش/ پاسخ پرسش پژوهش واضح و روشن بیان شده است.
۵					خلاصه گزارش مناسب تهیه شده است.
۶					اعضای گروه خود را برای ارائه گزارش شفاهی در کلاس آماده کرده‌اند.
۷					اعضای گروه جهت آماده شدن برای ارائه گزارش شفاهی تمرین و به هم کمک کرده‌اند.
۸					اعضای گروه آمادگی توضیح درباره نکات مبهم، پاسخ به پرسش‌ها و پذیرش پیشنهادهای مناسب را دارند.
۹					در طول انجام پژوهش برای رفع اشکال و دریافت راهنمایی، مراجعه مستمر داشته‌اند.
۱۰					در تنظیم و ارائه گزارش از آموخته‌های خود در دروس فناوری، فارسی، ریاضی و هنر استفاده کرده‌اند.
					جمع امتیازها
					توصیف عملکرد:

## توصیه‌های اجرایی

❖ به طور معمول انتظار می‌رود همه اعضای گروه در انجام پروژه پژوهشی مشارکت داشته باشند و برگه ارزیابی به طور یکسان برای اعضای گروه تکمیل شود. در صورت عدم همکاری عامدانه و بی مسئولیتی برخی از اعضا برگه ارزیابی متفاوت تکمیل خواهد شد. حتی در مورد دانش‌آموزانی که یک تنه بار گروه را بر دوش می‌گیرند و فرصت رشد را از دیگران می‌گیرند نیز امتیاز کسر خواهد شد.





## ۳-۴- فرایند اجرای درس‌های فصل نظام‌مندی



نمّا در دوران تحصیل با نظام‌های گوناگون مانند منظومه‌ی نسبی، بن‌المان، جرحی، آبه، خانواده، مدرسه، جامعه، رایانه، اتومبیل و ... آشنا شدیم. نظام یا سیستم مجموعه‌ی منظمی از اجزای به هم وابسته است که برای رسیدن به هدفی مشترک با یکدیگر در ارتباط هستند. در این فصل نمّا از طریق انجام بازی، نمایش فیلم و شنیدن داستان با مفهوم سیستم، رابطه‌ی اجزا و نقش آنها در رسیدن به هدف آشنا می‌شوید و تفکر نظام‌مند را تمرین می‌کنید.



## عنوان درس : لی لی حوضک

مضمون : همدلی

مهارت‌ها : مشاهده، تحلیل، استدلال، قضاوت براساس نظام معیار

زمان : ۴۵ دقیقه

چرا افراد در موقعیت‌های یکسان مانند هم عمل نمی‌کنند؟ چطور می‌توان درباره رفتار خود و دیگران قضاوت کرد؟ چطور می‌توان بر دیگران تأثیر گذاشت؟ در این درس دانش‌آموزان با مشاهده فیلم «لی لی حوضک»، و گفت‌وگو درباره روندها و وقایع در داستان فیلم، فرضیات خود درباره علت وقوع یک پدیده و واکنش‌های متفاوت نسبت به آن را با دیگران در میان می‌گذارند. آنها با بررسی تفاوت‌ها، شباهت‌ها، رابطه‌ها در بینش افراد نسبت به پدیده‌های پیرامونی، نحوه رفتار و شیوه‌های تأثیرگذاری بر رفتار دیگران را مورد گفت‌وگو قرار می‌دهند و به این طریق مهارت‌های تفکر، به خصوص توانایی استدلال در آنها پرورش می‌یابد.

### اهداف

- پرورش توانایی تحلیل رفتارها براساس معیارهای معتبر
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود
- روشن‌سازی طرز تلقی خود درباره معیارهای مورد استفاده برای قضاوت درباره رفتارها

## مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش آموز، فیلم لی لی حوزک از تولیدات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

### فرایند اجرا

فیلم لی لی حوزک را برای دانش آموزان به نمایش بگذارید. پس از نمایش فیلم سؤالات زیر را برای گفت‌وگو مطرح کنید.

● در این فیلم چه دیدید؟ (در این سؤال به حداقل پاسخ و بیان پیام داستان یا خلاصه فیلم راضی نشوید. بلکه با درخواست بیان توضیح درباره ویژگی‌های شخصیتی حیوانات، روند وقایع، تغییرات، نمادها، جزئیات صحنه‌های فیلم و استنباط از آنها، و ... فرصتی فراهم کنید تا دانش آموزان محتوای فیلم را همه جانبه بررسی کنند.)

● واکنش (رفتار) هر یک از حیوانات در موقع شنیدن درخواست کمک خروس چه بود؟ با پرسش از دانش آموزان به آنها کمک کنید تا این موارد را تحلیل کنند. اگر دانش آموزان این موارد یادشان نمی‌ماند آنها را روی تابلو بنویسید. فرصت مشارکت دانش آموزان را فراهم سازید.

● رفتار بز هنگام شنیدن پیام چه فرقی با سایر حیوانات داشت؟

● بز چه تغییری کرد؟

● بز چگونه روی بقیه حیوانات اثر گذاشت؟ چگونه باعث تغییر هر کدام از حیوانات شد؟ چرا

کمک خواستن خروس تأثیری در حیوانات نداشت؟

● هر یک از حیوانات این داستان شما را به یاد چه رفتارهایی از مردم می‌اندازد؟

● با استفاده از گفت‌وگوهای دانش آموزان و کمک آنها و محتوای کادر جمع‌بندی را

انجام دهید.

● سپس موضوع «فعالیت در خانه» را با استفاده از متن زیر برای آنها روشن سازید تا بدانند

در این تکلیف از آنها چه انتظاری می‌رود.

## توجه داشته باشید!



هر کس نظام معیاری دارد و در هر موقعیت بر اساس نظام معیار خود، رفتار و درباره رفتار خود و دیگران قضاوت می‌کند. نظام معیار هر کس از منابع معتبر یا غیر معتبر کسب می‌شود؛ این منابع شامل افراد مانند اعضای خانواده، همسالان، معلمان، صاحب‌نظران و ... یا رسانه‌ها مانند کتاب‌ها، صدا و سیما، روزنامه‌ها، شبکه‌های مجازی و ... است که به‌طور بدیهی از اعتبار یکسان برخوردار نیستند.

## توصیه‌های اجرایی

❖ شرایطی فراهم کنید تا دانش‌آموزان راجع به شخصیت هر حیوان و تغییر رفتار آنها، به خصوص کلاغ حرف بزنند. از دانش‌آموزان بخواهید با استفاده از جزئیات فیلم و تحلیل آنها، دلایل خود را برای دیگران شرح دهند و آنها هم در این مورد نظر دهند. اگر دانش‌آموز یا دانش‌آموزانی در شروع گفت‌وگو پیام فیلم را بیان کردند، آن را حمل بر پایان فرایند نکنید. محور اصلی درس، گفت‌وگو درباره جزئیات صحنه‌ها و معنای آن، روند پیشرفت وقایع، تفاوت و تغییر رفتارها، چگونگی تأثیر گذاری و ... است. در این گفت‌وگوها مهارت‌های تفکر به خصوص توانایی استدلال پرورش می‌یابد و دانش‌آموزان معیارهای خود برای قضاوت درباره رفتارها را مورد بررسی قرار می‌دهند که بر دریافت پیام فیلم اولویت دارد.

❖ دانش‌آموزان در این سن نسبت به نظام معیار خود و میزان اعتبار آن آگاه نیستند. در این درس و فعالیت‌های مشابه آن، فرصتی فراهم کنید تا دانش‌آموزان در حین استدلال، نسبت به معیارهای مورد استفاده برای قضاوت و عمل کردن و میزان اعتبار آن واقف شوند. این به معنای ارائه مستقیم معیارها نیست، بلکه دانش‌آموزان حین گفت‌وگو از معیارهایی که خوانده یا شنیده‌اند برای استدلال استفاده می‌کنند و با به چالش کشیدن نظرات خود و دیگران معیارهای مورد استفاده را روشن و پالایش می‌کنند.



## عنوان درس : پیوستگی

مضمون : پیوستگی اجزای سیستم

مهارت‌ها : تحلیل، استدلال، تفکر سیستمی

زمان : ۴۵ دقیقه

سیستم مجموعه‌ای منظم از اجزای به هم وابسته است که برای نیل به یک یا چند هدف معین با هم در ارتباط هستند. در نگاه به پدیده‌ها با دو نوع تفکر مواجه می‌شویم. تفکر پویا که در مقابل تفکر ایستا قرار می‌گیرد. تفکر ایستا موجب می‌شود افراد به پدیده‌ها تنها در یک نقطه خاص که همان نقطه وقوع پدیده است بنگرند و نه به روندی که منجر به بروز آن پدیده در طول زمان شده است. متفکران سیستمی بر این باورند که اتفاقات به یکباره رخ نمی‌دهند، بلکه در نتیجه تأثیر و تأثرات سیستم به وجود می‌آیند و اگر بخواهیم آنها را پیش‌بینی کنیم، قبل از هر کار باید با رفتار آنها در طول زمان آشنا شویم در این درس دانش‌آموزان از طریق انجام یک بازی با مفهوم سیستم، رابطه اجزا، تأثیر و تأثر و نقش آنها در رسیدن به هدف آشنا می‌شوند و تفکر پویا را تمرین می‌کنند.

### اهداف

- درک مفهوم وابستگی اجزای سیستم به هم
- پرورش توانایی تحلیل موقعیت و تأمل در خود
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی رابطه بین اجزای یک سیستم و تأثیر تغییر اجزا بر یکدیگر و کل سیستم
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود

**مواد و وسایل آموزشی:** کتاب دانش‌آموز، کارت‌های مقوایی برای شماره‌گذاری نفرات، کارت‌های شماره‌گذاری شده دو برابر تعداد اعضای هرگروه در هر مرحله از بازی

### فرایند اجرا

دانش‌آموزان را به حیاط مدرسه یا نمازخانه یا ... ببرید و از آنها بخواهید به صورت دایره قرار گیرند.

#### گام اول:

- یک گروه شش نفره از آنها را انتخاب کنید و از آنها برای نمایش نحوه اجرای بازی کمک بگیرید.
- به هر نفر یک کارت شماره‌دار از ۱ تا ۶ بدهید.
- این کارت‌ها را به گونه‌ای به لباسشان وصل کنند که توسط دیگران قابل دیدن باشد.
- علاوه بر آن به هر یک از آنها دو کارت شماره‌دار از ۱ تا ۶ بدهید. دقت کنید که این شماره‌ها با هم و با شماره کارت الصاق شده یکسان نباشند. (وقتی گروه ۶ نفره است علاوه بر کاردتی که به لباس دانش‌آموزان وصل شده، دو برابر کارت از ۱ تا ۶ نیاز دارید. یعنی ۱۸ کارت: سه کارت شماره ۱، سه کارت شماره ۲ و ...)
- این شش نفر به گونه‌ای بایستند که شماره‌های همدیگر را ببینند.
- از دانش‌آموزان بخواهید همانطور که در جای خود ایستاده‌اند، با توجه به شماره‌هایی که در دست دارند دو نفری که شماره‌هایشان در اختیار آنهاست را با چشم پیدا کنند.



● به آنها بگویید هدف این است که از این دو نفر به یک فاصله باشید. اگر لازم است جای خود را تغییر دهید تا به این هدف برسید. بدیهی است وقتی یکی از نفرات برای تنظیم فاصله خود از دو نفر دیگر جای خود را تغییر می‌دهد فاصله نفرات دیگر به هم می‌ریزد و آنها هم باید جابه‌جا شوند.

● بازی تا جایی ادامه پیدا می‌کند که تمام افراد به هدف بالا دست پیدا کرده باشند. یعنی در فاصله مساوی از دو نفر مورد نظر قرار گیرند.

### گام دوم:

● دانش‌آموزان کلاس خود را به سه یا چهارگروه تقسیم کنید. کارت‌های شماره‌گذاری به نفرات هر گروه بدهید تا به لباسشان الصاق کنند. دو کارت دیگر به غیر از شماره خودشان به آنها بدهید. از آنها بخواهید بازی را مطابق بازی نمایشی اجرا کنند.

### گام سوم:

سپس همه دانش‌آموزان در محلی مناسب دایره‌وار نشسته و درباره سؤال‌های زیر گفت‌وگو کنند.

- با افزایش تعداد نفرات، چه تغییری در زمان رسیدن به تعادل به وجود آمد.
- حرکت شما در این بازی باعث حرکت چند نفر دیگر می‌شد؟
- اگر شماره یک نفر، به جای دو بار پنج بار در میان بازیکنان پخش می‌شد، حرکات آن فرد چه تأثیری بر دیگران می‌گذاشت؟ چه تأثیری بر تعادل می‌گذاشت؟
- اگر شماره یک نفر از اعضای گروه به افراد دیگر داده نمی‌شد حرکات او چه تأثیری در بازی می‌گذاشت؟

- در این بازی برای حرکت تا چه حد آزادی عمل داشتید؟
- آیا به دنبال این بودید که بفهمید چه کسانی حرکات شما را تعقیب می‌کنند؟
- احساسات متفاوتی که در طی این بازی تجربه کردید را بیان کنید.
- وقتی نفرات هدف شما تغییر مکان می‌دادند چه احساسی داشتید؟
- آیا به این فکر کردید که اختیار حرکت دادن دیگران را دارید؟
- از اینکه حرکت دیگران شما را وادار به تغییر مکان می‌کرد چه احساسی داشتید؟
- و ...

## گام چهارم:

حال با استفاده از عملکرد دانش‌آموزان در این بازی، یک‌بار دیگر مفهوم سیستم را تعریف کنید و سؤال زیر را مطرح کنید.

● یک سیستم را در نظر بگیرید، به نظر شما آگاه بودن از اهداف و قوانین آن و داشتن تصویر کلی از آنچه در حال وقوع است، چگونه و تا چه حد می‌تواند به کاهش مشکلات کمک کند؟ سپس انتظار خود در انجام «فعالیت در خانه» را با توجه به شناختی که از محیط زندگی دانش‌آموزان دارید بیان کنید.

● مشکلات امروز شهر یا روستای ما ممکن است نتیجه اعمال قبلی خود ما باشند. مثال‌هایی در این مورد پیدا کنید و در کتاب بنویسید.

### توجه داشته باشید!



- سیستم‌ها با اجزای (اعضای) آنها، روابط بین اجزا (اعضا) و هدف آنها شناخته می‌شوند.
- برای شناخت یک سیستم، شناخت درست روابط بین اجزا می‌تواند مهم‌تر از شناخت اجزای سیستم باشد.
- در یک سیستم پویا، نمی‌توان تنها یک جزء از سیستم را تغییر داد. با تغییر یک جزء از سیستم، تمام اجزای سیستم تغییر خواهند کرد.
- به محض ایجاد تغییر در سیستم با سلسله تغییراتی مواجه می‌شویم که خارج از کنترل ما هستند و بسیاری از آنها به صورت تصادفی شکل می‌گیرند.
- با تغییر در سیستم، تعادل آن به هم می‌خورد. زمان، شرایط و اقداماتی لازم است تا سیستم به تعادل جدید برسد.

### توصیه‌های اجرایی

- ❖ برای اجرای مناسب فعالیت‌های این درس، مکان اجرا را طوری انتخاب کنید که امکان اجرای هم‌زمان چند گروه، بدون محدود کردن امکان جابه‌جایی دیگران وجود داشته باشد.
- ❖ برای تهیه کارت‌های شماره‌گذاری می‌توانید از مشارکت دانش‌آموزان سود ببرید.

## عنوان درس : پلنگ ها و گوزن ها

مضمون : سیستم، محیط زیست

مهارت ها : تحلیل، استدلال، تفکر سیستمی

زمان : ۴۵ دقیقه

توسعه پایدار یک تغییر مهم در فهم رابطه انسان و طبیعت و انسان ها با یکدیگر است. در دو قرن گذشته، محیط طبیعی به طور عمده به عنوان یک عامل خارجی و تنها برای استفاده انسان در نظر گرفته می شد. در این دیدگاه، ارتباط انسان و محیط، به صورت غلبه انسان بر طبیعت بوده و بر این باور استوار بود که دانش و فناوری بشر می تواند بر تمام موانع محیطی و طبیعی برتری یابد. امروزه این دیدگاه منسوخ شده است. توسعه پایدار که از دهه ۱۹۹۰ بر آن تأکید شد جنبه ای از توسعه انسانی و در ارتباط با محیط زیست و نسل های آینده است. مفهوم توسعه پایدار، حاصل رشد و آگاهی از پیوندهای جهانی، مابین مشکلات محیطی در حال رشد، موضوعات اجتماعی، اقتصادی، فقر و نابرابری و نگرانی ها درباره یک آینده سالم برای بشر است. توسعه پایدار، مسائل محیطی، اجتماعی و اقتصادی را به هم پیوند می دهد. در این درس دانش آموزان از طریق انجام یک بازی با نقش خود در محیط زیست به عنوان جزئی از سیستم آشنا می شوند و از طریق شناسایی رابطه ها در سیستم، تفکر سیستمی را تمرین می کنند.

### اهداف

- درک ویژگی تدریجی بودن تغییر در سیستم ها
- پرورش توانایی تحلیل موقعیت و تأمل در خود
- پرورش نگرش سیستمی درباره رابطه انسان و محیط
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت و گویای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی رابطه اجزای یک سیستم در تغییرات
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود و یافتن راه هایی برای اصلاح روابط خود با محیط زیست
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده ها و افکار خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده های خود و دیگران



**مواد و وسایل آموزشی:** کتاب دانش آموز، ماسک مقوایی پلنگ و گوزن (هر کدام به تعداد نیمی از دانش آموزان کلاس)

## فرایند اجرا

### گام اول: بازی

- دانش آموزان را به حیاط مدرسه یا نمازخانه یا ... ببرید و از آنها بخواهید به صورت دایره قرار گیرند. ماسک‌ها را در اختیار آنها بگذارید تا به صورت بزنند.
- با گچ محدوده‌ای به مساحت  $2^{\circ}$  متر مربع را روی زمین مشخص کنید.
- قواعد بازی را به شرح زیر برای دانش آموزان بیان کنید.
  - پلنگ به دنبال شکار گوزن‌ها در محدوده مشخص شده است.
  - شکار به معنای گرفتن با دو دست است.
  - بازیکنان با یک پا یعنی لی لی بازی می‌کنند.
  - اگر کسی هنگام لی لی کردن از محدوده بازی خارج شود در درّه می‌افتد و از بازی بیرون می‌رود.
  - در صورت شکار گوزن توسط پلنگ، بازیکن شکار شده از زمین بازی خارج می‌شود و تعداد پلنگ‌ها و گوزن‌های مانده دو برابر می‌شود.
  - زمان بازی در هر نوبت  $3^{\circ}$  ثانیه است.
  - بازی تا جایی ادامه می‌یابد که پلنگ یا گوزنی در زمین باقی نماند.
- یک پلنگ و چهار گوزن را وارد زمین کنید.  $3^{\circ}$  ثانیه به آنها فرصت دهید. در صورت شکار هر گوزن توسط پلنگ، تعداد گوزن‌ها و پلنگ‌ها دو برابر می‌شود. در صورت عدم شکار گوزن در  $3^{\circ}$  ثانیه اول تعداد گوزن‌ها دو برابر و پلنگ عوض می‌شود (یعنی پلنگ می‌میرد). در صورت اول، ما در برابر یک پلنگ، چهار گوزن؛ در برابر دو پلنگ، شش گوزن؛ در برابر چهار پلنگ، هشت گوزن خواهیم داشت و در آخر در برابر هشت پلنگ، هشت گوزن خواهیم داشت. در صورتی که این هشت پلنگ، هشت گوزن را شکار کنند در برابر ۱۶ پلنگ، هیچ گوزنی نخواهیم داشت، یعنی پلنگ‌ها دو برابر می‌شوند و نسل گوزن منقرض می‌شود و در نتیجه پلنگ‌ها نیز بر اثر نداشتن غذا از بین می‌روند.



### گام دوم: گفت‌وگو

دانش‌آموزان به صورت دایره در مکان مناسب (کلاس، نمازخانه، حیاط و ...) بنشینند و دربارهٔ سؤالات زیر گفت‌وگو کنند.

- از این بازی چه یاد گرفتید؟
  - اگر در این بازی انسان‌ها را به جای پلنگ‌ها فرض کنیم، به جای گوزن‌ها چه موجودات زنده‌ای را می‌توان در نظر گرفت؟
  - آیا می‌توان چنین رابطه‌ای بین انسان و موجودات غیرزنده در نظر گرفت؟ با مثال پاسخ خود را توضیح دهید.
  - با مثال‌هایی که در دو پرسش قبلی بیان کردید، پیش‌بینی کنید در آینده برای ما و محیط‌زیست چه اتفاق‌هایی ممکن است رخ دهد!
- در مورد محتوای کادر کتاب دانش‌آموز با دانش‌آموزان گفت‌وگو کنید.

#### توجه داشته باشید!



ارزشمندی منابع مانند آب، هوا، موجودات زنده و غیرزنده به فراوانی یا کمیاب بودن آنها نیست بلکه مخلوقات خداوند به خودی خود دارای ارزش هستند و حفظ و نگهداری آنها نه فقط برای استفادهٔ آیندگان و منافع ناشی از آن، بلکه به جهت ارزش ذاتی آنها مهم است.

#### فعالیت در خانه

- از دانش‌آموزان بخواهید دربارهٔ دو سؤال زیر با خانواده خود گفت‌وگو کنند و پاسخ را بنویسند.
- در شهر یا روستای شما چه مشکلات محیط‌زیستی وجود دارد؟
  - چه راه‌حلی برای حل این مشکلات پیشنهاد می‌کنید؟

#### توصیه‌های اجرایی

- ❖ برای تهیهٔ ماسک‌ها می‌توانید از مشارکت دانش‌آموزان و خانواده‌های آنها سود ببرید.
- ❖ در صورت مشکل در تهیهٔ ماسک می‌توانید نام آنها را روی مقوا بنویسید و به لباس دانش‌آموزان

نصب کنید.

## عنوان درس: یک اتفاق عجیب (انتخابی)

مضمون: علت و معلول

مهارت‌ها: تخیل، فرضیه‌سازی، قضاوت براساس شواهد، استدلال

زمان: ۴۵ دقیقه

در این درس دانش‌آموزان با تخیل دربارهٔ وقوع یک پدیده، فرضیات خود دربارهٔ علت وقوع آن را با دیگران در میان می‌گذارند. آنها با بررسی تفاوت‌ها، شباهت‌ها، رابطه‌ها در موقعیت فرضی با موقعیت‌های قبلی به آزمون فرضیات و طبقه‌بندی دانسته‌های خود می‌پردازند و به این طریق توانایی استنباط، استدلال، و نتیجه‌گیری خود را ارتقا می‌دهند.

### اهداف

- پرورش توانایی تحلیل موقعیت و درک روابط علت و معلولی
- ارتقای فضایل فکری، و توسعهٔ آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- طرح فرضیات مناسب برای تشخیص علت وقوع یک پدیده
- آگاهی به نقص مشاهدات در تبیین امور و پدیده‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود

مواد و وسایل آموزشی: یک عدد پاک‌کن، یک میز بدون شیب، کتاب دانش‌آموز



## فرایند اجرا

میز را در وسط حلقه کلاس و نقطه توجّه دانش‌آموزان قرار دهید. پاک‌کن را با دقت در وسط میز بگذارید، از دانش‌آموزان بخواهید ساکت باشند و فقط به پاک‌کن نگاه کنند. چند دقیقه هیچ عکس‌العملی نشان ندهید تا دانش‌آموزان به جنب و جوش بیفتند. در مقابل انتظار عملی یا کلامی دانش‌آموزان بگویید: صبر کنید می‌خواهیم ببینیم که پاک‌کن چه کاری می‌خواهد انجام دهد. وقتی ذهن دانش‌آموزان آماده شد، این مطلب را طرح کنید:

● اگر همین الان که به این پاک‌کن نگاه می‌کنیم، ببینیم که یک دفعه حرکت کرد. عکس‌العمل هر کدام از شما چه خواهد بود؟ پاسخ‌های دانش‌آموزان را تک تک بشنوید. ممکن است برخی از دانش‌آموزان حرکت کردن پاک‌کن را غیر ممکن بدانند و از همراهی با فرایند خودداری کنند، در این صورت به آنها بگویید که فرض کنید این پدیده اتفاق بیفتد، «فرض محال، محال نیست».

● در صورت حرکت کردن پاک‌کن، چه علّت‌هایی برای حرکت کردن آن می‌توان بیان کرد؟ در این سؤال هر چه شما طالب فرضیات بیشتری باشید دانش‌آموزان فرضیات بیشتری مطرح و مهارت فرضیه‌سازی را بیشتر تمرین می‌کنند. یعنی با بیان هر فرضیه، عدم وجود آن را با کمک دانش‌آموزان بررسی کنید یا بگویید فرض کنید این فرض، علّت حرکت نباشد. نمونه‌هایی از فرضیاتی که دانش‌آموزان به عنوان علّت حرکت پاک‌کن بیان کرده‌اند عبارت‌اند از:

- به پاک‌کن نخ نامرئی وصل است.
- زیر آن حشره‌ای است که آن را حرکت می‌دهد.
- زیر یا داخل آن آهن است که از جایی با آهن ربا آن را می‌کشند.
- زیر آن ماده‌ای مثل روغن است.
- باد آن را حرکت داد.
- با کنترل از راه دور آن را حرکت دادند.
- نیروی ذهن ما که روی آن تمرکز کردیم آن را حرکت داد.
- جاذبه زمین قطع شد حرکت کرد.
- زلزله آمد.
- زمین شیب دارد.
- روح آن را حرکت داد.

- جن آن را حرکت داده
- قطار از کنار مدرسه رد شده زمین لرزیده
- جنس پاک کن با بقیه پاک کن‌ها تفاوت دارد؛ آن را در آزمایشگاه با سایر پاک کن‌ها مقایسه می‌کنیم.
- دوربین مخفی می‌گذاریم که ببینیم باز هم حرکت می‌کند یا این بار تصادفی حرکت کرده.
- و ...
- اگر کسی دلیل بیاورد که این پاک کن بدون هیچ نیروی و خود به خود حرکت کرد، آیا ما قبول می‌کنیم؟ چرا؟
- اگر به هیچ وجه نتوانستیم نیروی حرکت دهنده آن را پیدا کنیم، چه نظرهایی می‌توانیم داشته باشیم؟

### فعالیت در خانه

از دانش‌آموزان بخواهید تا هفته آینده در محیط زندگی خود دقت کنند، آیا چیزهایی را می‌بینند که علت وقوع آن برای آنها معلوم نیست؟ دو مورد از آنها را در کتاب خود بنویسند.

### توصیه‌های اجرایی

- ◆ در این درس انتظار می‌رود دانش‌آموزان در جریان گفت‌وگو به این استنباط که «هر معلولی علتی دارد»، دست یابند. نقش معلم تظاهر به مخالفت با فرضیه‌های دانش‌آموزان و وا داشتن آنها به بیان استدلال خود در پاسخگویی به سؤال و بیان علت‌های ممکن است. برای رد هر فرضیه و علت، به دانش‌آموزان بگویید فرض کنید این مورد را بررسی کردیم و علت حرکت پاک کن نبود. به عنوان مثال اگر گفتند با نخ نامرئی آن را کشیده‌اند بگویید خودتان مشاهده می‌کنید که نخ نامرئی ندارد.
- ◆ درس «آخر خط» نیز با مضمون علت و معلول طراحی شده است؛ در صورت صلاحدید می‌توانید آن را در جلسه قبل یا بعد از این درس اجرا کنید.

### توجه داشته باشید!

کهن‌ترین مسئله فلسفه، مسئله علت و معلول است. علت نوعی رابطه است میان دو شیء که یکی را علت و دیگری را معلول می‌خوانیم. در رابطه علت و معلول، علت وجوددهنده معلول است. آنچه معلول از علت دریافت می‌کند تمام هستی و واقعیت خویش است، لذا اگر علت نبود معلول نبود. از جمله مسائلی که در باب علت و معلول هست این است که هر پدیده‌ای معلول است و هر معلولی نیازمند به علت است پس هر پدیده‌ای نیازمند به علت است. یعنی اگر چیزی در ذات خود عین هستی نیست و هستی او را عارض شده و پدید آمده است ناچار در اثر دخالت عاملی بوده است که آن را علت می‌نامیم.



## عنوان درس : آخر خط (انتخابی)

مضمون : علت و معلول

مهارت‌ها : مشاهده، تخیل، فرضیه‌سازی، قضاوت براساس شواهد، استدلال

زمان : ۴۵ دقیقه

دانش‌آموزان در سنین خردسالی و ابتدای نوجوانی تصوّرات متفاوتی نسبت به پدیده‌ها و علت و وقوع آن دارند. در نظام آموزشی همواره سعی می‌شود وقایع براساس یک نظام منطقی و علت قابل مشاهده تبیین و بررسی شود. در این درس فرصتی فراهم می‌شود تا دانش‌آموزان تحلیل موقعیت، فرضیه‌سازی و درک علت و وقوع وقایع را تمرین کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی تحلیل موقعیت و درک علت و وقوع وقایع
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- فرضیه‌سازی درباره علت و وقوع وقایع با استفاده از تجارب خود
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران

مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز، فیلم «آخر خط» از فیلم‌های جشنواره فیلم

رشد دفتر تکنولوژی و رسانه‌های آموزشی

## فرایند اجرا

- فیلم «آخر خط» را برای دانش‌آموزان نمایش دهید. سپس سؤالات زیر را در کلاس مطرح و زمینه استدلال دانش‌آموزان را فراهم کنید.
- ماشین فرسوده چه مشکلاتی ایجاد کرده بود؟ در این سؤال شما با سؤالات پیگیر پاسخ‌های دانش‌آموزان را به سمت جزئیات وقایع و رخداد‌های موجود در فیلم هدایت کنید.
  - آیا هر چیز پیر و قدیمی مشکل ایجاد می‌کند؟ چرا؟
  - آیا هر چیز پیر و قدیمی فرسوده است؟ چرا؟
  - کسانی که ماشین فرسوده را نمی‌دیدند در مورد علت ترافیک چه تصویری می‌توانستند داشته باشند؟
  - آیا همیشه علت وقوع همه پدیده‌ها را می‌توان دید؟ در صورت ندیدن علت آیا می‌توان آن را حدس زد؟ چگونه می‌توان این کار را کرد؟
  - اگر نتوانیم علت وقوع پدیده‌ها را بینیم آیا می‌توانیم بگوییم که وجود ندارند؟ از دانش‌آموزان بخواهید با استفاده از تجربیات و معلومات خود به این سؤال پاسخ دهند. آنها می‌توانند از روش‌ها و عملکرد کارآگاهان، دانشمندان یا حکیمان، و... تا عوامل ماوراءالطبیعه مثال بزنند.

## فعالیت در خانه

موضوع فعالیت در خانه را برای دانش‌آموزان توضیح دهید؛ به آنها بگویید با توجه به گفت‌وگوهایی که در کلاس کردند، سه واژه «پیر»، «قدیمی» و «فرسوده» را معنا کنند و برای تفاوت کاربرد آنها مثال‌هایی بنویسند. توجه داشته باشید هدف ارائه تعریف یکسان برای واژه‌ها نیست. هر یک از دانش‌آموزان می‌تواند تعریف خود را با مثال ارائه دهد.

## توصیه‌های اجرایی

- ❖ در این درس دانش‌آموزان رابطه علت و معلولی را کشف خواهند کرد و معلم فقط تسهیل‌گر خواهد بود؛ لذا از ذکر عباراتی چون «هر معلولی علتی دارد و...» پرهیز کنید.
- ❖ در سؤالاتی که در مورد واژه‌های «پیر»، «قدیمی» و «فرسوده» مطرح شده گفت‌وگو را به گونه‌ای هدایت کنید که دانش‌آموزان به تمایز کاربرد این سه واژه در مورد اشیا و انسان‌ها با ذکر مثال اشاره کنند.



### توجه داشته باشید!

درباره بسیاری از اشیاء مانند ماشین، لوازم خانگی و ... فرسودگی معادل ناکارآمدی آنها است. اما واژه پیر که در مورد انسان کاربرد دارد به معنای فرسودگی و بی‌ارزشی نیست، افراد سالخورده علی‌رغم ناتوانی جسمی به دلیل تجربیات و نقش بی‌بدیل آنها در خانواده از ارزش زیادی برخوردارند. در مورد برخی اشیاء مانند عتیقه‌جات، قدیمی بودن به معنای بی‌ارزش بودن نیست. اماکن و اشیائی نیز که میراث فرهنگی ما را تشکیل می‌دهند ممکن است کارکرد اولیه را نداشته باشند اما برای ما ارزش فرهنگی دارند و بخشی از هویتمان را تشکیل می‌دهند.



## عنوان درس : ما کجا هستیم؟ (انتخابی)

مضمون : کائنات، در جست‌وجوی معنا

مهارت‌ها : مشاهده، تجسم، استدلال

زمان : ۴۵ دقیقه

ادراک ما دربارهٔ موقعیت و جایگاهمان در جهان تا حد زیادی به میزان آگاهی ما از جهان پیرامون بستگی دارد. هر چه آگاهی ما از جهان پیرامون بیشتر شود درک جایگاه ما در نظام آفرینش بیشتر خواهد شد. در این درس دانش‌آموزان با استفاده از قوهٔ تخیل پرواز کرده و به خود و محیط خود از دریچهٔ بالاتر نگاه می‌کنند. انتظار می‌رود دانش‌آموزان در این پرواز موقعیت‌های پیش آمده را تحلیل کنند و تأمل بیشتری نسبت به جایگاه خود در نظام آفرینش داشته باشند.

### اهداف

- پرورش توانایی تحلیل موقعیت و آگاهی از جایگاه خود در نظام آفرینش
- ارتقای فضایل فکری، و توسعهٔ آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- روشن‌سازی طرز تلقی خود نسبت جایگاه خود در نظام آفرینش
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود

مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز، کتاب ما کجا هستیم؟، نوشته مهدی معینی، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان



## فرایند اجرا

بهتر است به تعداد دانش‌آموزان کتاب وجود داشته باشد، یا اینکه تصاویر کتاب را در اندازه‌های بزرگ‌تر تهیه (اسکن) کرده و هنگام خواندن کتاب، تصویر هر صفحه را روی تابلو قرار دهید.

● کتاب را برای دانش‌آموزان بخوانید. سپس از آنها بخواهید چشم‌هایشان را ببندند، خودشان را مثل پسرک کتاب تصور کنند حالا تصور کنند که پرواز کرده و بالا رفته‌اند، حالا بالاتر رفته و از بالای کلاس، سپس بالای مدرسه، خیابان، شهر، استان، کشور، قاره، کره زمین، منظومه شمسی، کهکشان راه شیری و... موقعیت خود را مجسم کنند. سعی کنید با تشویق دانش‌آموزان به تصویرسازی‌های ذهنی، آنها تجسم دقیق‌تری از موقعیت خود در هر مرحله داشته باشند (در هر مرحله بگویند از آن بالا چه چیزهایی می‌بینند). این کار را تا ۵ دقیقه می‌توانید ادامه دهید.

● حالا از دانش‌آموزان بخواهید راجع به سؤالات زیر فکر کرده و صحبت کنند.

○ با این تجسم، کشورها کوچک هستند یا بزرگ؟

○ به نظر شما زمین کوچک است یا بزرگ؟ (تلاش کنید دانش‌آموزان با استفاده از زبان

صحیح به نسبی بودن مفاهیم توجه کنند.)

○ شما چطور؟ آیا در این تجسم کوچک بودید یا بزرگ؟

○ آیا انسان به همان اندازه که نسبت به کل جهان کوچک است از نظر توان و قدرت هم

کوچک است؟ چرا این‌طور فکر می‌کنید؟

اگر فرصت داشتید سؤال زیر را نیز می‌توانید مطرح کنید.

○ نظرتان راجع به غرور و تکبر با این تجسم چیست؟ چرا این‌طور فکر می‌کنید؟

## توصیه‌های اجرایی

❖ سؤال آخر را می‌توان از جهات مختلف مورد بررسی قرار داد. یکی از ابعاد این است که در این تجسم انسان یکی از مخلوقات است؛ لذا تکبر بر سایر مخلوقات ناپسند است اما از بُعد دیگر مقایسه با سایر موجودات زنده و غیرزنده، نوع انسان دارای توانمندی‌هایی است که او را از سایر موجودات متمایز و «خليفة الله» می‌سازد. البته این عبارات را مستقیماً به دانش‌آموزان منتقل نکنید زیرا نتیجه مورد نظر حاصل نمی‌شود. آنها باید در گفت‌وگو، خود به این مفهوم دست یابند.



### توجه داشته باشید!

انسان بالقوه «خلیفة الله» است؛ بدین سبب از سایر موجودات متمایز است. اما این جایگاه بالقوه انسان است، اگر انسان با جایگاه و نقش خود در آفرینش آشنا نباشد و برای ایفای نقش خود تلاش نکند؛ یعنی بالفعل «خلیفة الله» نشود یا در جهت خلاف آن عمل کند نه تنها ارجحیتی بر سایر موجودات ندارد بلکه ممکن است از آنها پست تر شود.

### مقاله در خانه

از دانش‌آموزان بخواهید یک موجود را در نظر بگیرند. راجع به تفاوت‌ها و شباهت‌های انسان با آن موجود فکر و با دوستان یا خانواده خود صحبت کنند و نتایج را در کتاب خود بنویسند.

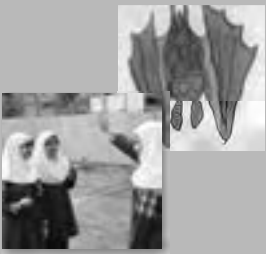




# فصل چهارم



## هویت و ارزش



یک دسته از مهم‌ترین پرسش‌هایی که ذهن انسان‌ها را به خود مشغول کرده است این است که من کیستم؟ از کجا آمده‌ام؟ به کجا می‌روم؟ در این مسیر چه باید بکنم و چگونه باشم؟ یعنی اینکه فرد بخواهد جایگاه و نقش خود را در هستی بشناسد. با انجام فعالیت‌های این فصل شما درباره‌ی هویت و ارزش‌های مورد قبولتان تأمل بیشتری خواهید داشت.

## عنوان درس: پیه کوچکی

مضمون: خودشناسی، تکبر و حقارت

مهارت‌ها: تحیل، قضاوت براساس شواهد، استدلال

زمان: ۴۵ دقیقه

اولین گام در راه خودسازی، تهذیب نفس، و خداشناسی و سلوک الی‌الله، خودشناسی است. تمام سعی قرآن بر این است که انسان - خود - را کشف کند. این خود، خود شناسنامه‌ای نیست، که اسمت چیست؟ اسم پدرت چیست و در چه سالی متولد شده‌ای؟ تابع چه کشوری هستی؟ و ...

آن - خود - همان چیزی است که «روح الهی» نامیده می‌شود و با شناختن آن خود است که انسان احساس شرافت و کرامت و تعالی می‌کند و خویشتن را از تن دادن به پستی‌ها برتر می‌شمارد، به ارزش خویش پی می‌برد، ارزش‌های اخلاقی و اجتماعی برایش معنی و ارزش پیدا می‌کند. در این درس دانش‌آموزان با گفت‌وگو درباره محتوای فیلم «چیزی» علاوه بر ارتقای توانایی تحلیل و استدلال، درباره ویژگی‌های خود بیشتر فکر می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی تحلیل موقعیت و تأمل در خود
- ارتقای فضایل فکری و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- بررسی ویژگی‌های (صفات، توانایی‌ها، نیازها، علایق، ظرفیت‌ها) خود
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود

- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود

**مواد و وسایل آموزشی:** کتاب دانش‌آموز، فیلم «چیزی<sup>۱</sup>» از فیلم‌های شرکت‌کننده در جشنواره ۴۵ فیلم رشد دفتر تکنولوژی و رسانه‌های آموزشی



### فرایند اجرا

فیلم «چیزی» را برای دانش‌آموزان به نمایش بگذارید. از آنها بخواهید با دقت به فیلم نگاه کنند. پس از نمایش فیلم چند دقیقه به آنها فرصت بدهید تا درباره آن تأمل کنند. سپس سؤالات زیر را برای گفت‌وگو در کلاس مطرح کنید.

- در فیلم چه دیدید؟
  - هر یک از عناصر موجود در فیلم نماد چه چیزی بودند؟ پاسخ خود را با توضیح بیان کنید.
  - تفاوت و شباهت کوه‌ها با هم چه بود؟
  - تفاوت تپه کوچک با کوه‌ها در چه بود؟ چرا این طور فکر می‌کنید؟
  - چه تغییراتی در کوه‌ها و تپه کوچک در جریان فیلم رخ داد؟ چرا این طور فکر می‌کنید؟
  - اگر کوه‌ها و تپه کوچک نماد آدم‌ها باشند، آیا در زندگی واقعی با چنین رفتارهایی مواجه شده‌اید؟ تجربه خود را بیان کنید.
  - در این داستان، تپه کوچک از خود، شناختی نداشت. برای کسی که خود را نمی‌شناسد چه مسائلی ممکن است پیش آید؟
- سپس درباره محتوای کادر زیر با دانش‌آموزان گفت‌وگو کنید و درک و دریافت آنها را از این مطلب جویا شوید.

خودشناسی معنای بسیار وسیعی دارد و فقط شناخت موقعیتی را که هم‌اکنون از آن برخورداریم شامل نمی‌شود. خودشناسی حقیقی آن است که بدانیم از کجا و به چه منظور آمده‌ایم، کجا هستیم و به کجا می‌خواهیم برسیم. خودشناسی در حقیقت از پیدا کردن پاسخ این پرسش‌ها حاصل می‌شود.



## مقاله در خانه

از دانش‌آموزان بخواهید با تأمل دربارهٔ خویش پاسخ سؤال زیر را در کتاب خود بنویسند.

- اگر کسی از شما بپرسد چقدر خود را می‌شناسید، چه پاسخی به او می‌دهید؟ خود را چگونه توصیف می‌کنید؟

- آیا این توصیف را برای معرفی خودتان مناسب و کامل می‌دانید؟
- آیا می‌دانید کیستید و به کجا می‌خواهید برسید؟
- نوشتهٔ خود را به اعضای خانواده و دو نفر از دوستانشان نشان دهند و از آنها در مورد مناسب و کامل بودن توصیف‌ها نظرخواهی کنند.

### توصیه‌های اجرایی

❖ در هنگام تحلیل فیلم با پرسش از دانش‌آموزان برای ارائهٔ دیدگاه‌های خود آنها را هدایت کنید تا به جنبه‌های زیر اشاره کنند.

○ سه کوه و تپهٔ کوچک، شناختی از ظرفیت خود و دیگری نداشتند و همین باعث تکبر کوه‌ها و احساس حقارت تپه شد.

○ سه کوه دارای نفت، طلا و آتش بودند که ضمن ارزشمند بودن، قدرت زایش نداشتند اما تپه قدرت زایش داشت.

○ روند خودشناسی تپه را از عدم شناخت و احساس حقارت تا خودشناسی و احساس رضایت توضیح دهند (هر دو جنبه شناختی و احساسی را بررسی کنند).





## عنوان درس : میمون‌های گران‌بها

مضمون : طمع، ارزش‌ها

مهارت‌ها : مشاهده، استدلال، قضاوت و ارزش‌گذاری

زمان : ۴۵ دقیقه

آیا اشیاء، پدیده‌ها و موجودات پیرامون ما ذاتاً دارای ارزش هستند، یا اینکه ما براساس نیاز یا به دلخواه خود برای آنها ارزش و مقیاس‌های ارزش‌گذاری قرار داده‌ایم؟ دانش‌آموزان در این درس، پس از شنیدن داستان «میمون‌های گران‌بها» برای پاسخگویی به سؤالات مطرح شده، در مورد ارزش اشیاء، پدیده‌ها و موجودات پیرامون گفت‌وگو می‌کنند و از این طریق معیارهای خود را بررسی و مهارت استدلال و قضاوت را در خود تقویت می‌کنند.

### اهداف

- پرورش توانایی تحلیل ارتباط ارزش‌ها و معیارهای ارزش‌گذاری
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- روشن‌سازی طرز تلقی خود درباره معیارهای ارزش‌گذاری اشیاء، پدیده‌ها و موجودات پیرامون

**مواد و وسایل آموزشی:** کتاب دانش‌آموز، داستان «میمون‌های گران‌بها» از کتاب بیدپا در کلاس درس: بازی‌ها، فعالیت‌ها و پژوهش‌های خلاقیت محور بر مبنای تمثیل‌ها و افسانه‌های کلیله و دمنه برای توسعه سواد خواندن در میان دانش‌آموزان دبستانی، نوشته مرتضی مجدفر؛ تهران: نشر امروز، ۱۳۹۰، ص ۵۵.



## فرایند اجرا

● داستان زیر را برای دانش‌آموزان بخوانید.

روزی روزگاری در روستایی در هند، مردی به روستایی‌ها اعلام کرد که به ازای هر میمون ۲۰ هزار تومان<sup>۱</sup> به آنها پول خواهد داد. روستایی‌ها هم که دیدند اطرافشان پر است از میمون، به جنگل رفتند و شروع به گرفتن میمون‌ها کردند. مرد هم هزاران میمون به قیمت ۲۰ هزار تومان از آنها خرید. ولی با کم شدن تعداد میمون‌ها، روستایی‌ها دست از تلاش کشیدند. به همین خاطر مرد به آنها پیشنهاد داد برای هر میمون به آنها ۴۰ هزار تومان خواهد پرداخت. با این شرایط روستایی‌ها فعالیت‌شان را از سر گرفتند. پس از مدتی، تعداد میمون‌ها باز هم کمتر و کمتر شد تا بالاخره روستاییان دست از کار کشیدند و برای کشاورزی سراغ کشتزارهای خود رفتند. این بار پیشنهاد به ۴۵ هزار تومان رسید و... در نتیجه تعداد میمون‌ها آن قدر کم شد که به سختی می‌شد میمونی برای گرفتن پیدا کرد. این بار مرد تاجر ادعا کرد که به ازای خرید هر میمون ۶۰ هزار تومان خواهد داد ولی چون برای کاری باید به شهر می‌رفت، کارها را به شاگردش محوّل کرد تا از طرف او میمون‌ها را بخرد.

در غیاب تاجر، شاگرد به روستایی‌ها گفت: این همه میمون در قفس وجود دارد. من آنها را به ۵۰ هزار تومان به شما خواهم فروخت تا شما پس از بازگشت تاجر، آنها را به ۶۰ هزار تومان به او بفروشید.

روستایی‌ها که وسوسه شده بودند، پول‌هایشان را روی هم گذاشتند و تمام میمون‌ها را خریدند. البته از آن به بعد، دیگر کسی نه مرد تاجر را دید و نه شاگردش را و تنها روستایی‌ها ماندند و یک دنیا میمون.

● سوالات زیر را در کلاس مطرح کنید. از دانش‌آموزان بخواهید نظرات خود را بیان کنند و در مخالفت یا موافقت با نظرات دیگران حرف بزنند و با دلیل دیگران را متقاعد کنند یا نظر خود را اصلاح کنند.

۱- در داستان اصلی قیمت‌ها به دلار بیان شده است. برای درک بهتر مقدار آن توسط دانش‌آموزان، مبلغ به تومان بیان شده است.

- پیام‌های این داستان چیست؟
- قیمت میمون‌ها چگونه تعیین می‌شد؟
- چه چیزی باعث شد روستائیان به اشتباه بیفتند؟
- به نظر شما ارزش واقعی میمون‌ها چقدر است؟ چرا؟
- آیا اشیاء، پدیده‌ها و موجودات ارزش واقعی دارند یا نیازها، خواسته‌ها و قراردادهای ما برای آنها ارزش ایجاد می‌کند؟
- ملاک و معیار برای ارزش گذاشتن روی اشیاء، پدیده‌ها و موجودات بر چه اساسی تعیین می‌شود؟
- آیا این ملاک و معیارها قانون کلی هستند؟
- آیا اشیاء، پدیده‌ها و موجوداتی وجود دارند که در اصل ارزشمند هستند و همه مردم جهان در این مورد موافق هستند؟ با مثال توضیح دهید.
- برعکس چطور؟ یعنی اشیاء، پدیده‌ها و موجوداتی باشند که در تمام دنیا بی ارزش محسوب شوند؟ با مثال توضیح دهید.
- سپس در مورد محتوای کادر زیر با دانش‌آموزان گفت‌وگو کنید.

همان طور که در این درس و درس‌های گذشته ملاحظه کردید، برای بیان افکار باید واژه‌ها و جملات را دقیق و روشن به کار برد. بخشی از اختلاف نظر افراد به دلیل استفاده از واژه‌ها و جملات مبهم و نامناسب در بیان افکارشان است.

### توصیه‌های اجرایی

- ❖ در این گفت‌وگو ممکن است دانش‌آموزان به قانون عرضه و تقاضا اشاره کنند یا برای ارزش‌گذاری همه اشیاء، پدیده‌ها و موجودات یک قانون کلی صادر کنند. با هدایت گفت‌وگوها به آنها کمک کنید که در مورد ارزش‌ها فقط با مثال اشیای مادی صحبت نکنند.
- ❖ این داستان را می‌توان حداقل با دو مضمون ارائه کرد؛ مضمون ویژگی‌های شخصیت‌های داستان (تاجر، شاگرد تاجر، روستائیان) و مضمون ارزش‌ها. همان‌طور که در سؤالات ملاحظه می‌کنید در این درس از مضمون ارزش‌ها استفاده شده است. برای مدیریت زمان توصیه می‌شود در

یک جلسه به هر دو مضمون پرداخته نشود.

❖ همان طور که گفته شد در داستان اصلی قیمت‌ها به دلار بیان شده است. برای درک بهتر مقدار آن توسط دانش‌آموزان، مبالغ به تومان بیان شده است. شما می‌توانید هنگام بیان داستان وقتی به اولین مبلغ رسیدید از دانش‌آموزان بپرسید واحد پول هندوستان چیست و به آنها بگویید برای درک بهتر، مبالغ را به تومان می‌گوییم.

❖ در سؤالات، دو مفهوم ارزش و قیمت به کار گرفته شده است. توجه دانش‌آموزان را به تفاوت شباهت و رابطه این دو مفهوم جلب کنید تا در پاسخ‌های خود آگاهانه از آنها استفاده کنند.

❖ در سؤال درباره ارزش واقعی میمون‌ها، ممکن است دانش‌آموزان براساس قیمت آنها در داستان مبالغی را بیان کنند. توجه داشته باشید که در این سؤال ارزش آنها در داستان مورد سؤال قرار نمی‌گیرد بلکه منظور دریافت نظر شخصی دانش‌آموزان درباره ارزش میمون‌ها است. اگر آنها میمون‌ها را به دلیل اینکه ما ایرانی‌ها از گوشت و پوستشان استفاده نمی‌کنیم بی‌ارزش دانستند سؤالات پیگیری درباره ارزش حیوانات دیگر (مثلاً گوسفند و گاو) و موجودات دیگر حتی موجودات غیرزنده مطرح کنید تا محدود فکر نکنند.

### توجه داشته باشید!



ارزش‌ها خصوصیتی هستند که در اشیاء و امور وجود دارند. مثلاً زیبایی یک منظره و اخلاقی بودن یک عمل به علت وجود خصوصیتی است که در آنها وجود دارد و قابل درک است. با ادراک این خصوصیات گفته می‌شود که شیء یا عمل دارای ارزش است. موجودات به دلیل خصوصیتی که در خلقت آنها موجود است ارزشمند هستند نه به دلیل نیاز یا خواسته ما. اما قیمت یک کالا بر حسب پول، مقدار پولی است که افراد برای خرید کالاها و خدمات مورد نیاز خود می‌پردازند که امری قراردادی است.



## عنوان درس : شکلی دیگر

مضمون : به گونه‌ای دیگر دیدن

صلاحیت‌ها : مشاهده، استدلال، تجسم و تخیل

زمان : ۴۵ دقیقه

آیا همه چیزهای پیرامون ما همان طور که ما می‌بینیم هستند؟ آیا افراد دیگر چیزها را همان طور که ما می‌بینیم، می‌بینند؟ این قبیل پرسش‌ها و نظایر آن پرسش‌هایی هستند که روشن‌سازی آنها به ادراک ما از جهان کمک زیادی می‌کند. در این درس دانش‌آموزان با شنیدن داستان «خفاش دیوانه» و گفت‌وگو درباره پرسش‌های مطرح شده، از دیدگاه خود به این پرسش‌ها پاسخ می‌دهند و درستی پاسخ خود و دیگران را بررسی می‌کنند. این کار به آنها کمک می‌کند تا درک بهتری از نظرات خود و دلایل آن داشته باشند.

### اهداف

- پرورش توانایی تمایز قائل شدن بین مفاهیم دیدگاه و واقعیت و درک علل تفاوت در نظرات
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود

**مواد و وسایل آموزشی:** کتاب دانش‌آموز، کتاب خفاش دیوانه، نویسنده جین ویلیس، مترجم معصومه انصاریان، انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

## فرایند اجرا

## گام اول:



کتاب را برای دانش‌آموزان بخوانید و بگذارید همه، تصاویر هر صفحه را ببینند. حالا از دانش‌آموزان بخواهید راجع به سؤالات زیر فکر و گفت‌وگو کنند.

● به نظر شما دنیایی که خفاش می‌شناخت واقعی بود یا دنیای سایر جانوران؟ در واقع حق با خفاش بود یا سایر جانوران؟

● پاسخی که به پرسش قبل دادیم چقدر به تجربه و نوع زندگی خودمان ربط داشت؟

## گام دوم:

● دانش‌آموزان در گروه‌های پنج نفره قرار گیرند. چهار نفر از گروه در دو ردیف دو نفره در مقابل هم قرار گیرند. نفر پنجم در وسط، رو به دو نفر و پشت به دو نفر دیگر بایستد.

● نفر میانی یک دست خود را مقابل سینه کشیده نگه دارد و آن را به حالت دایره در هوا بچرخاند.

● نفرات روبه‌روی و پشت سر بگویند جهت حرکت دست چگونه است؟ در جهت عقربه‌های

ساعت یا خلاف آن؟



- حال در همان حالت چرخش دست، روی خود را به سمت دو نفر دیگر بگرداند.
- دوباره نفرات روبه‌روی و پشت سر بگویند جهت حرکت دست چگونه است، در جهت عقربه‌های ساعت یا خلاف آن.
- حال سؤال کنید که در این بازی تفاوت پاسخ‌ها ناشی از چیست. (چرا پاسخ‌ها با هم تفاوت دارند؟)
- از دانش‌آموزان بخواهید کره زمین را در ذهن خود تجسم کنند. از آنها سؤال کنید آیا انسان‌هایی که آن سوی کره زمین زندگی می‌کنند همه چیز را وارونه می‌بینند؟ (دایره‌ای روی تابلو بکشید و منظورتان را روی تصویر به دانش‌آموزان تفهیم کنید یا از تصویر کتاب دانش‌آموز استفاده کنید.)
- به آنها بگویید مثال‌های قبلی و پاسخ‌های شما به آنها نمونه‌ای از دیدگاه‌های افراد نسبت به واقعیت را نشان می‌دهند. واقعیت خارج از ذهن ما وجود دارد. چرا افراد مختلف راجع به یک واقعیت ممکن است دیدگاه‌های مختلف داشته باشند؟



توجه داشته باشید!

هستی، پدیده‌های آن و وقایع، واقعیت دارند، افراد درباره پدیده‌ها و وقایع پیرامون خود نظرات و دیدگاه‌هایی دارند. این دیدگاه‌ها می‌تواند درست یا نادرست، کامل یا ناقص باشد که تفاوت آنها ناشی از موارد زیر است:

- افراد موضوع را همه جانبه بررسی کرده باشند یا تک بُعدی؛
- درباره موضوع اطلاعات کامل داشته باشند یا براساس اطلاعات ناقص نظر

داده‌اند؛

- در بررسی سوگیری داشته‌اند یا بی‌طرفانه موضوع را بررسی کرده‌اند؛
- شخصاً بررسی کرده‌اند یا نظرات دیگران را تکرار می‌کنند.
- آگاهانه برای منافع شخصی (غلبه بر دیگران در بحث یا جلب نظر دیگران و ...)، خلاف واقعیت نظر می‌دهند.

● و ...

## معالیت در خانه

موضوع فعالیت در خانه و انتظار خود را به دانش‌آموزان بیان کنید. به آنها بگویید همان طور که در درس‌های گذشته و این درس مشاهده کردید، افراد نسبت به یک موضوع دیدگاه‌های متفاوتی دارند که می‌تواند درست یا نادرست، کامل یا ناقص باشد، با گفت‌وگو با اعضای خانواده بنویسید، چگونه می‌توانیم مطمئن شویم که دیدگاه ما درست و کامل است.

### توصیه‌های اجرایی

❖ این درس دارای فیلم روش تدریس است. قبل از اجرا در کلاس حتماً فیلم را مشاهده فرمایید. اما انتظار نداشته باشید همان فرایند و پاسخ‌ها در کلاس شما عیناً تکرار شود. حتی با معلم واحد در کلاس‌های متفاوت، فرایند و پاسخ‌های دانش‌آموزان متفاوت خواهد بود اما در انتها اکثریت دانش‌آموزان بین دیدگاه و واقعیت تمایز قائل خواهند شد. یعنی اینکه واقعیت خارج از ذهن ما وجود دارد اما افراد ممکن است دیدگاه درست یا نادرستی نسبت به واقعیت داشته باشند. این تفاوت‌ها ناشی از مواردی است که ذکر شد. محتوای کادر بالا برای آموزگار است. با سؤال از دانش‌آموزان کمک کنید تا آنها خود چنین مواردی را کشف کنند.

❖ پاسخ به سؤال آخر می‌تواند جمع‌بندی گفت‌وگوهای کلاس باشد. لازم است همه دانش‌آموزان در گفت‌وگو درباره همه سؤالات به خصوص سؤال آخر مشارکت کنند.

❖ بدیهی است در این گفت‌وگو و گفت‌وگوهای مشابه ممکن است معدودی از دانش‌آموزان با سایرین به یک نتیجه مشترک نرسند. از القای نتیجه به آنها خودداری کنید.





## پیوست

داستان خفّاش دیوانه/ نویسنده جین ویلیس؛ تصویرگر تونی راس؛ مترجم معصومه انصاریان؛ تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۷. [۲۸] ص. مصور (رنگی)

## کلاس داستان

روزی روزگاری، خفّاشی بود که همه چیزهای دور و برش را وارونه می‌دید. خفّاش برای اولین بار وارد جنگل شد. جغد دانا می‌خواست برای خوشامدگویی به خفّاش هدیه‌ای بدهد. وی از حیوانات جوان جنگل خواست بروند و ببینند خفّاش از چه چیزی خوشش می‌آید.

خفّاش گفت دوست دارم یک چتر داشته باشم تا وقتی باران می‌آید پاهایم خیس نشوند. بچه فیل گفت: چتر نمی‌گذارد سر خیس شود نه پا.

بز کوهی گفت: هر کس ممکن است اشتباه کند. آنها یک چتر نو به خفّاش هدیه دادند.

خفّاش گفت: خوشحالم که به من چتر دادید. چون همین حالا در آسمان زیر پاهایم ابر سیاهی را می‌بینم که می‌خواهد ببارد.

بچه زرافه خندید و گفت آسمان بالاست نه پایین. خفّاش باز هم حرف خنده‌دار دیگری زد.

اگر باران شدید ببارد آب رودخانه بالا می‌آید و گوش‌هایم خیس می‌شود.

بچه شیر غرّید: آب رودخانه پاها را خیس می‌کند نه گوش‌ها را.

خفّاش ادامه داد: می‌توانم روی سرم کلاه بگذارم اما کلاه می‌افتد روی چمن بالای سرم.

کرگدن گفت: چمن که بالا نیست پایین است.

حیوانات جوان جنگل فکر کردند که خفّاش کاملاً دیوانه است. دویند تا ماجرا را برای جغد دانا تعریف کنند. جغد دانا به حیوانات جوان جنگل نگاه کرد و گفت: من با چند پرسش ساده خفّاش را امتحان می‌کنم. بعد شما را آزمایش می‌کنم.

جغد از خفّاش پرسید: ممکن است به چند آزمایش من جواب بدهی؟ خفّاش گفت: بفرمایید.

پرسش اول : بگو ببینم درخت چه شکلی است. خفّاش گفت : هر درختی یک تنه در بالا دارد و برگ‌های فراوانی در پایین.

بچه زرافه خندید : درخت یک تنه در پایین دارد و برگ‌هایی در بالا.

جغد گفت : پرسش دوم : حالا بگو کوه چه شکلی است؟

خفّاش گفت : کوه یک دامنه در بالا و یک نوک تیز در پایین.

بز کوهی گفت : قلّه کوه بالاست نه پایین.

همه حیوانات جوان جنگل فریاد زدند : خفّاش دیوانه شده است.

جغد گفت پرسش آخر من : من می‌خواهم به جز خفّاش همه به این پرسش پاسخ دهند.

آیا تا به حالا خواسته‌اید مثل خفّاش به چیزها نگاه کنید؟

سپس جغد همه حیوانات را واداشت مثل خفّاش از شاخه‌ها آویزان شوند.

بز کوهی گفت : خفّاش راست می‌گفت. قلّه کوه پایین است.

بچه زرافه گفت : تنه درخت بالاست و برگ‌هایش پایین.

بچه کرگدن گفت : ببینید! چمن بالای سر ماست، آسمان کو؟ ... نیست. در همین موقع

باران قطره قطره شروع به باریدن کرد.

بچه شیر گفت : آب رودخانه دارد بالا می‌آید، گوش‌هایم دارند خیس می‌شوند.

بچه فیل گفت : انگار پاهای من توی باران است.

خفّاش چتر نو و قشنگش را به آنها قرض داد تا خیس نشوند.

بچه زرافه گفت : متشکرم. معذرت می‌خواهم از اینکه گفتم تو دیوانه شده‌ای.

بقیه حیوانات هم گفتند ما هم معذرت می‌خواهیم.

خفّاش خندید و گفت : خب دیگه، دیوانه‌بازی در نیاورید.

## عنوان درس : خرسی که می‌خواست خرس باقی بماند (انتخابی)

مضمون : هویت

مهارت‌ها : مشاهده، تحلیل، استدلال، استنباط و نتیجه‌گیری

زمان : ۴۵ دقیقه

در این درس دانش‌آموزان با مطالعه یک داستان، از طریق مقایسه تفاوت‌ها، شباهت‌ها، رابطه‌ها در دو موقعیت متفاوت به طبقه‌بندی دانسته‌های خود می‌پردازند. آنها با گفت‌وگو درباره موقعیت پیش آمده به عناصر واقعی هویت‌ساز آدمی و میزان تأثیر آنها در تعیین هویت و شخصیت انسان پی می‌برند و به این طریق توانایی استنباط، استدلال، و نتیجه‌گیری خود را ارتقا می‌دهند.

### اهداف

- آگاهی از عوامل تأثیرگذار در شکل‌گیری هویت انسان
- ارتقای فضایل فکری و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- سنجش اطلاعات، ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود

مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز، کتاب خرسی که می‌خواست خرس باقی بماند. انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.

## فرایند اجرا

ابتدا داستان را برای دانش‌آموزان بخوانید، در صورت داشتن کتاب، هم‌زمان با خواندن داستان توجه آنها را به تصاویر کتاب و جزئیات موجود در تصاویر جلب کنید. بعد از خواندن، گفت‌وگو را با این سؤال آغاز کنید:

● موجودی که در کارخانه استخدام شد بالاخره خرس بود یا آدم بود؟ چه ویژگی‌هایی سبب شده که شما بر خرس بودن یا آدم بودن او تأکید کنید؟

اجازه دهید همه دانش‌آموزان وارد حلقه گفت‌وگو شوند. از هر کدام بخواهید برای نظر خود دلیل بیاورند. اگر پاسخ دانش‌آموزان مؤید خرس بودن موجود است، دوباره این سؤال را طرح کنید. او کارگر کارخانه بود، روی دو پا راه می‌رفت، لباس انسان‌ها را به تن داشت و ...، چه ویژگی سبب شده که شما بر خرس بودن او تأکید کنید؟

چنانچه فردی از گروه بر آدم بودن موجود اصرار داشت با ذکر ویژگی‌های حیوانی خرس، بخواهید که درباره پاسخ خود فکر کند. در خلال گفت‌وگو، دانش‌آموزان را به کندوکاو راجع به سؤالات زیر وادارید:

- چرا خرس‌های باغ وحش و سیرک، خرس را نشناختند؟
- شخصیت اصلی داستان چه چیز را فراموش کرده بود؟
- آیا با تغییر لباس یا ظاهر می‌توان اصل را تغییر داد؟
- چرا شخصیت اصلی از وضعیت خود ناراضی بود؟ آیا با تغییر فکر خود یا پذیرفتن وضعیت جدید مشکل او حل می‌شد؟

- به نظر شما برای شخصیت اصلی داستان، خرس بودن بهتر است یا آدم بودن؟ چرا؟
  - چه مسائلی برای فردی که دچار تغییر هویت می‌شود بوجود می‌آید؟
  - آیا می‌شود در زندگی انسان‌ها نیز چنین مثال‌هایی پیدا کرد؟
- پنج دقیقه به دانش‌آموزان فرصت دهید تا به سؤال آخر فکر، و با یکدیگر گفت‌وگو کنند. سپس درباره آن در کلاس صحبت کنند. درباره محتوای کادر کتاب با دانش‌آموزان گفت‌وگو کنید.



### توجه داشته باشید!

هویت هر انسان و شکل‌گیری آن امری پویا است یعنی هویت هر انسان ثابت نیست و از تولد تا مرگ در حال تغییر است. اگر چه بخش‌هایی از آن مانند خانواده، محل تولد و ... را نمی‌توان تغییر داد اما بخش‌هایی از آن در طول زمان تغییر می‌کند. این تغییر می‌تواند در جهت مثبت (کمال) یا منفی (زوال) باشد. اختیار و اراده افراد در شکل‌گیری هویت نقش مؤثری دارد.

### توصیه‌های اجرایی

❖ سؤالی که در برخی از کلاس‌ها مطرح می‌شود این است که بالاخره این موجود خرس بود یا آدم؟ و به تبع آن بخش عمده‌ای از زمان کلاس صرف پاسخگویی به این موضوع می‌شود. در صورتی که مضمون اصلی این درس هویت، هویت انسانی، تغییر هویت، عوامل مؤثر در تغییر هویت است. بنابر این توصیه می‌شود زمان کلاس را به گونه‌ای مدیریت کنید که مضمون هویت، همه‌جانبه و عمیق مورد بررسی قرار گیرد، خرس بودن یا آدم بودن این موجود مهم نیست استدلال دانش‌آموزان درباره چیزهایی که حیوان و انسان را از هم متمایز می‌کند مهم است. اهمیت این موضوع به حدی است که در صورت صلاحدید می‌توانید از زمان غیرتجویزی به آن بپردازید. به عنوان نمونه به بخشی از گفت‌وگو و استدلال‌های دانش‌آموزان در پاسخ به سؤال «هویت انسان از چه چیزهایی تشکیل شده است؟» در یکی از کلاس‌های پسرانه شهر پیشوا توجه کنید. این یک نمونه است و در کلاس‌های دیگر گفت‌وگو با روند دیگری پیش می‌رود، مهم این است که گفت‌وگوها پیرامون مضمون هویت انسان باقی بماند و به حاشیه نرود.

دانش‌آموز ۱: انسان‌ها صحبت می‌کنند.

دانش‌آموز ۲: بعضی حیوانات مثل طوطی هم حرف می‌زنند.

دانش‌آموز ۳: کاسکو و مرغ مینا هم حرف می‌زنند.

دانش‌آموز ۴: همه حیوانات با هم حرف می‌زنند ما زبان آنها را نمی‌فهمیم.

آموزگار: پس تفاوت انسان با سایر موجودات چیست؟

- دانش آموز ۵: انسان‌ها لباس می‌پوشند.
- دانش آموز ۳: برخی حیوانات اهلی را نیز لباس می‌پوشانند.
- دانش آموز ۶: انسان‌ها فکر می‌کنند.
- دانش آموز ۷: حیوانات هم فکر می‌کنند.
- آموزگار: چرا این‌طور فکر می‌کنی؟
- دانش آموز ۷: در یک فیلم در تلویزیون دیدم.
- آموزگار: برگردیم به سؤالمان پس تفاوت انسان با سایر موجودات چیست؟
- دانش آموز ۸: به رفتارمان است.
- آموزگار: می‌توانی بیشتر توضیح بدهی؟ یا مثال بزنی؟
- دانش آموز ۸: آدم‌ها با اخلاق و رفتارشان آدم هستند، برخی از آدم‌ها رفتارشان از حیوانات بدتره.
- ... و

❖ ممکن است دانش‌آموزان مفهوم هویت را ندانند و درباره آن سؤال کنند. برای پاسخگویی به این سؤال، روش مستقیم تعریف مفهوم، روش درستی نیست. در صورت طرح این سؤال، پیشنهاد می‌شود به روش زیر عمل کنید.

از یک دانش‌آموز بخواهید در کنار شما جلوی کلاس قرار گیرد. از دانش‌آموزان دیگر بخواهید تفاوت‌ها و شباهت‌های شما دو نفر را بیان کنند. پاسخ‌های اولیه شامل موارد ظاهری و قابل مشاهده مانند قد، سن، پوشش، وزن، تحصیلات، شغل و ... است. در صورت درخواست شما برای بیان موارد دیگر، دانش‌آموزان به مواردی مانند نام، خانواده، محل تولد، محل زندگی، زبان، ایرانی بودن، دین، انسان بودن و ... اشاره می‌کنند. در این صورت شما بیان کنید که اینهایی که نام بردید هویت ما را تشکیل داده است همان‌طور که می‌بینید بخشی از هویت ما با دیگران (با هم‌جنس‌ها، با هم‌دینان، و همه انسانها و ...) مشترک است و بخشی خاص خود ما است؛ همه اینها روی هم هویت هر کس را تشکیل می‌دهد.

❖ در سؤال «چه مسائلی برای فردی که دچار تغییر هویت می‌شود بوجود می‌آید؟» توجه داشته باشید که تغییر هویت می‌تواند منفی یا مثبت باشد؛ لذا هنگام دریافت نظرات دانش‌آموزان اگر آنها فقط موارد منفی را بیان کردند از آنها بخواهید توضیح و مثال خود را از موارد مثبت و منفی

بیان کنند. مثلاً فردی که در یک خانواده غیرمذهبی به مذهب گرایش پیدا می‌کند ممکن است دچار مسائلی در بین خانواده و اقوام شود و ...

❖ اگر در کلاس با این سؤال مواجه شدید که هویت تغییر نمی‌کند از دانش‌آموزان پرسید آیا شما از روزی که متولد شدید همانی بوده‌اید که الان هستید و آیا در آینده و تا زمان مرگ همین‌گونه باقی می‌مانید؟ آیا ویژگی‌هایی دارید که ثابت بماند؟ آنها کدام است؟ آیا ویژگی‌هایی دارید که تغییر می‌کند؟ آنها کدام است؟

### فعالیت در کلاس

از دانش‌آموزان بخواهید تا داستانی را که شنیدند برای اعضای خانواده خود تعریف کنند و دربارهٔ اینکه هویت هر موجود از چه چیزهایی تشکیل می‌شود با هم گفت‌وگو کنند و نتیجه را در کتاب خود بنویسند. انتظار می‌رود در پاسخ به این سؤال فقط هویت انسان مورد بررسی قرار نگیرد بلکه هویت همهٔ موجودات مورد توجه قرار گیرد.



## پیوست

داستان خرسی که می‌خواست خرس باقی بماند.

خرسی که می‌خواست خرس باقی بماند / نویسنده یورگ اشتاینر؛ مترجم ناصر ایرانی؛ تصویرگر یورگ مولر. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. ۱۳۷۷، [۳۲] ص، مصور (رنگی)

## خلاصه داستان

درختان برگ می‌ریختند و غازهای وحشی رو به جنوب پرواز می‌کردند. سردی باد خرس را می‌آزد. او یخ کرده و خسته بود. بوی برف را در هوا شنید و به سوی غار گرم و دلپذیرش رفت. در لانه گرم خود به خوابی عمیق فرو رفت. خرس‌ها در تمام طول زمستان می‌خوابند. روزی حادثه‌ای اتفاق افتاد آدمیانی به جنگل آمدند و با خود نقشه و دوربین و ازه آوردند و درختان را یکی پس از دیگری بردند. سپس ماشین و جرثقیل آوردند تا در دل جنگل یک کارخانه بسازند. وقتی بهار فرا رسید، خرس از خواب بیدار شد. غار او اینک زیر کارخانه بود. خرس از غار بیرون آمد، با تعجب به کارخانه زُل زد. در همین لحظه نگهبان کارخانه جلو دوید و داد زد: او هووی، عمو! چرا آنجا بیکار ایستاده‌ای؟

خرس گفت: معذرت می‌خواهم از حضورتان، آقا ولی من یک خرسم.

نگهبان داد زد: یک خرس؟ تو هیچی نیستی مگر یک کارگر تنبل و کثیف. او آن قدر عصبانی بود که خرس را برد پیش رئیس کارگزینی، خرس در نهایت ادب به رئیس کارگزینی گفت من یک خرسم، آقا. رئیس کارگزینی گفت: تو یک کارگر تنبل و کثیف هستی که باید حمام بروی تا قیافه آدمیزاد پیدا کنی. آن وقت خرس را پیش معاون بخش اداری برد. وقتی خرس وارد اطاق معاون بخش اداری شد، داشت تلفنی به کسی می‌گفت: ما اینجا یک کارگر خیلی تنبل داریم که ادعا می‌کند خرس است؛ و او را پیش رئیس بخش اداری فرستادم. وقتی خرس وارد اطاق رئیس بخش اداری شد، گفت: چه موجود کثیفی، جناب رئیس می‌خواهد ببیندش. بیریدش خدمت ایشان.

جناب رئیس به حرف‌های خرس خوب گوش داد و دست آخر گفت: جالب است! پس تو خرسی، آره؟ تا وقتی ثابت نکنی که حقیقتاً خرسی من حرفت را باور نمی‌کنم.

خرس پرسید: ثابت کنم؟ جناب رئیس جواب داد، بله؛ چون من می‌گویم خرس‌های حقیقی را فقط در باغ وحشها و سیرک‌ها می‌توان پیدا کرد. دستور داد که خرس را با جیب به نزدیک‌ترین شهری ببرند که باغ وحش داشت. خود نیز با اتومبیلش همراه او رفت.



خرس‌های باغ وحش همین که خرس غریبه را دیدند سرشان را تکان دادند و گفتند: این خرس خرس حقیقی نیست. خرس حقیقی که سوار جیب نمی‌شود. خرس حقیقی، مثل ما، در قفس زندگی می‌کند. خرس خشمگینانه فریاد زد: شما اشتباه می‌کنید. من خرسم! من خرسم! جناب رئیس لبخند زد و گفت: تو شهر بزرگ بعدی یک سیرک هست. خرس‌های سیرک بسیار باهوش‌اند. می‌رویم آنجا تا تو حرفت را ثابت کنی. خرس‌های سیرک مدت بسیار زیادی به خرس غریبه چشم دوختند و بالاخره گفتند: او شبیه خرس هست ولی خرس نیست. خرس با اندوه جواب داد: نه. کوچک‌ترین خرس سیرک داد زد: او چیزی نیست جز یک مرد تنبل که لباس پشمی پوشیده و حمام نرفته. همه خندیدند. جناب رئیس هم خندید. خرس بیچاره به قدری غمگین بود که نمی‌دانست چه باید بکند و هنگامی که به کارخانه برگشت، برای خرس یک لباس کار آوردند، و به او گفتند سر و وضع خودت را مرتب کن، او لباس پوشید و مثل بقیه کارگران کارت حضور و غیاب را ساعت زد. نگهبان کارخانه او را پشت ماشین بزرگی برد و به او گفت که چه باید بکند. خرس سرش را تکان داد که یعنی چشم.

از آن به بعد خرس یک کارگر کارخانه بود و روز پس از روز، هفته پس از هفته، و ماه پس از ماه پشت ماشین می‌ایستاد و کار می‌کرد.

برگ درختان که زرد شد، حس خستگی در بدن خرس شروع کرد به ریشه دواندن. هرچه برگ‌ها بیشتر و شادمانه‌تر در باد پاییزی می‌رقصیدند، خرس بیشتر و بیشتر خسته می‌شد. همکاری‌اش مجبور می‌شدند صبح‌ها او را از تخت‌خوابش بیرون بکشند و چندان نگذشت که، بی‌آنکه دست خودش باشد، پشت ماشین به خواب می‌رفت.

یک روز نگهبان کارخانه پیشش آمد و داد زد: تو داری به تولید کارخانه لطمه می‌زنی. ما اینجا به کارگر تنبل بی‌عرضه‌ای مثل تو احتیاج نداریم. تو اخراجی!

خرس ناباورانه به او نگاه کرد و پرسید: اخراج؟ منظور این است که من هر جا دلم بخواهد می‌توانم بروم؟ نگهبان کارخانه داد زد: هیچ کس جلویت را نمی‌گیرد.

خرس فرصت را از دست نداد. زود بچه‌اش را برداشت و از کارخانه بیرون رفت. یک شب و یک روز و سپس یک روز دیگر پیاده راه رفت. او از میان برف کشان کشان به جنگل رفت. آن قدر رفت و رفت و رفت تا به یک غار رسید. بیرون غار نشست و به خود گفت: نمی‌دانم چه باید بکنم. ای کاش این قدر خسته نبودم. او مدت بسیار درازی آنجا نشست به افق خیره شد، به زوزه باد گوش سپرد و به برف اجازه داد که روی او بیارد و پوشاندش.

به خود گفت: حتم دارم که یک چیز خیلی مهم را فراموش کرده‌ام، ولی آن چیز چیست؟ چه چیز را فراموش کرده‌ام؟

## عنوان درس : پرواز کن! پرواز! (انتخابی)

مضمون : هویت

مهارت‌ها : مشاهده، قضاوت و ارزشیابی، استدلال

زمان : ۴۵ دقیقه

در ادبیات داستانی ما حکایات زیادی وجود دارد که مقایسه بین دو موقعیت را برای خواننده پیش می‌آورد که از جمله آنها می‌توان به داستان موش شهری و موش صحرائی، کبوتر در قفس و کبوتر آزاد و نظایر آن اشاره کرد. در همه این داستان‌ها ترجیح و انتخاب بین رفاه در اسارت و مقایسه آن با سختی‌های تأمین معیشت در موجوداتی که آزاد زندگی می‌کنند، وجود دارد. در این درس انتظار می‌رود دانش‌آموزان ضمن گفت‌وگو درباره این موقعیت‌ها، ترجیحات خود را با دیگران در میان بگذارند و درباره آن استدلال کنند و از این طریق درک بهتری از نقش خود در شکل‌دادن به هویت خویش داشته باشند.

### اهداف

- پرورش توانایی تحلیل موقعیت و درک تأثیر هویت در عملکرد
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- سنجش ترجیحات، ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌ها و اعمال خود و دیگران
- روشن‌سازی طرز تلقی خود نسبت به مفاهیم آزادی، راحتی و آسایش و رابطه آنها
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود

مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز، کتاب پرواز کن، پرواز!، به روایت کریستوفر کریگوروسکی، مترجم محسن چینی‌فروشان، تصویرگر نیکلاس دالی. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.



## فرایند اجرا

داستان پیوست را برای دانش‌آموزان بخوانید. سپس آنها را با استفاده از سؤالات زیر وارد گفت‌وگو کنید.

- عقاب در پایان داستان چه تفاوت‌ها و چه شباهت‌هایی با عقاب ابتدای داستان داشت؟
- اگر دوست مرد کشاورز عقاب را به کوه نمی‌برد به نظر شما داستان زندگی عقاب چه می‌شد؟
- در منزل مرد کشاورز غذا و راحتی وجود داشت اما در کوه عقاب باید برای به دست آوردن غذا و . . . تلاش می‌کرد. اگر خود را به جای جوجه عقاب بگذارید، کدام نوع زندگی را برای او ترجیح می‌دادید؟ چرا؟
- پنج دقیقه درباره خود تأمل کنید. در شما چه استعدادهایی وجود دارد که می‌توانید آنها را شکوفا کنید. برای شکوفا کردن این استعداد چه کارهایی می‌توانید بکنید؟

## فعالیت در خانه

- از دانش‌آموزان بخواهید از پدر و مادر و دیگر بزرگان خانواده خود بپرسند: آیا در ادبیات فارسی یا تجربیات خودشان داستانی وجود دارد که پایان آن شبیه انتخاب جوجه عقاب باشد؟ خلاصه داستان را در کتاب بنویسند.

## توصیه‌های اجرایی

- ❖ در سؤالات اولیه تمرکز روی مضمون هویت است، اما این مضمون به وضوح از دانش‌آموزان سؤال نشده است. شما نیز اجازه بدهید آنها با واژه‌های خود در این مورد صحبت کنند.
- ❖ در سؤال آخر هدف این است که دانش‌آموزان با تأمل در خود ظرفیت‌های بالقوه خود را بشناسند و با در میان گذاشتن آن با دوستان، راه‌هایی برای پرورش آن پیدا کنند. با توجه به ویژگی‌های سنی دانش‌آموزان ممکن است ایده‌های برخی موجب تمسخر دیگران شود. فضایی ایجاد کنید که همه به دنبال کمک کردن و ارائه راه حل باشند و در صورت داشتن نظر نقاد آن را منصفانه و با احترام طرح کنند.



### توجه داشته باشید!



در هر نوع از موجودات و همچنین انسان ویژگی‌های ثابتی وجود دارد که با آن متولد می‌شوند. هویت انسان پدیده‌ای ایستا نیست؛ انسان‌ها در طول زندگی ویژگی‌هایی را نیز کسب می‌کنند که می‌تواند در جهت کمال یا زوال آنها باشد. آگاهی از نقش خود در شکل‌گیری هویت به دانش‌آموزان کمک می‌کند تا این فرایند را در جهت کمال‌جویی طی کنند.

### پیوست

داستان پرواز کن! پرواز!

پرواز کن، پرواز! / به روایت کریستوفر گرینگوروسکی، مترجم محسن چینی‌فروشان، تصویرگر نیکلاس دالی. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰ [۳۶] ص. مصور (رنگی)

### کدام داستان

بَرّه کوچولو گم شده بود و بچه‌ها خیلی ناراحت بودند. دیروز بعد از ظهر، وقتی بچه‌ها با گله برگشتند، بَرّه همراه آنها نبود. پدر، بچه‌ها را آرام کرد و برای پیدا کردن بَرّه از کلبه بیرون رفت. مرد کشاورز به طرف درّه‌ای که آن نزدیکی‌ها بود راه افتاد. با دقت دور و بر را نگاه کرد ولی هیچ نشانی از بَرّه کوچولو نبود. مرد کشاورز از درّه گذشت و به جنگل انبوهی رسید. میان درختان، اطراف تپه‌ها را هم گشت، ولی هیچ نشانی از بَرّه کوچولو نبود. مرد کشاورز به کوه بلندی رسید، از دامنه کوه بالا رفت. هر از گاهی می‌ایستاد و بَرّه‌اش را صدا می‌کرد، خبری از بَرّه کوچولو نبود.

مرد کشاورز همچنان که از کوه بالا می‌رفت به شکافی رسید که آب از میان آن جاری بود. به سختی از شکاف بالا رفت تا به صخره بزرگی رسید. ناگهان منظره عجیبی دید: یک بچه عقاب که به نظر می‌رسید تازه سر از تخم درآورده است، آنجا افتاده بود. مرد کشاورز با سختی خود را به بچه عقاب رساند و او را میان دستانش گرفت. دو دل بود، اگر او را با خود می‌برد، ممکن بود پدر و مادرش دنبال او بگردند و اگر او را همان جا رها می‌کرد، معلوم نبود چه بلایی سرش می‌آمد. بالاخره تصمیم گرفت او را با خود ببرد و از او مواظبت کند. بچه عقاب را بغل کرد و به طرف خانه به راه افتاد. در راه بارها برّه کوچولو را صدا زد، ولی هیچ خبری از او نبود. هنوز به خانه نرسیده بود که بچه‌ها با خوشحالی از خانه بیرون دویدند و یکی از آنها فریاد زد: برّه کوچولو خودش برگشته.

مرد کشاورز از شنیدن این خبر خیلی خوشحال شد. بچه عقاب را به آنها نشان داد و گفت ما باید از این بچه عقاب نگهداری کنیم. او را میان مرغ و جوجه‌ها رها کرد. روزها می‌گذشت و بچه عقاب بزرگ و بزرگ‌تر می‌شد. یک روز صبح اتفاق تازه‌ای افتاد و یکی از دوستان قدیمی مرد کشاورز سر زده به دیدن آنها آمد. آن دو کنار هم نشستند و از هر دری سخن گفتند. ناگهان دوست کشاورز بچه عقاب را دید و با صدای بلند فریاد زد. باور کردنی نیست! یک بچه عقاب میان جوجه‌ها؟

مرد کشاورز با لبخند جواب داد: او دیگر عقاب نیست، یک جوجه است. درست مثل یک جوجه غذا می‌خورد، راه می‌رود و جیک جیک می‌کند. دوستش با ناراحتی گفت: به هر حال او یک بچه عقاب است. می‌خواهی به تو نشان دهم که او یک عقاب است؟

مرد کشاورز گفت: نشان بده بینم.

دوستش بچه عقاب را بالای سرش برد و فریاد زد: تو جوجه نیستی، یک عقابی، پرواز کن، پرواز! پرند بال‌هایش را باز کرد، نگاهی به اطراف انداخت و به سرعت به طرف زمین برگشت. مرد کشاورز، خنده بلندی سر داد و گفت: من که گفتم او یک جوجه است!

چند روز بعد دوست مرد کشاورز برگشت و فریاد زد: من می‌خواهم به تو ثابت کنم که آن پرند یک عقاب است نه یک جوجه. لطفاً نردبان را بیاور تا به تو نشان دهم. مرد از نردبان بالا رفت عقاب را بالای سرش نگه داشت و آسمان را به او نشان داد و آهسته در گوشش گفت: تو جوجه نیستی، یک عقابی، پرواز کن، پرواز!

ناگهان پرنده پاهایش را از هم باز کرد، بال‌هایش را بست و از روی بال پایین پرید و خود را به جوجه‌ها رساند.

صبح روز بعد هنوز هوا روشن نشده بود که صدای پارس سگ، مرد کشاورز را از خواب بیدار کرد. با نگرانی بلند شد. در را که باز کرد با تعجب خود را کنار کشید و گفت: تو اینجا چه کار می‌کنی؟

دوستش جواب داد: من را ببخش، فقط یک بار دیگر به من فرصت بده، خواهش می‌کنم. مرد کشاورز که عصبانی شده بود، گفت: هنوز خیلی به صبح مانده و خواست در را ببندد که دوستش گفت: فقط یک بار دیگر خواهش می‌کنم.

مرد کشاورز دلش نیامد خواهش او را قبول نکند. پرسید: حالا چکار باید بکنم؟ دوستش جواب داد: آن پرنده را بردار و با من بیا.

مرد کشاورز با بی‌میلی پرنده را که در خواب خوش و عمیقی فرو رفته بود، آهسته بغلش کرد و او را به دوستش داد. آن دو راه افتادند و در تاریکی بیرون کلبه ناپدید شدند.

مرد کشاورز از دوستش پرسید: حالا کجا می‌رویم؟

دوستش جواب داد: به کوهستان، همان جایی که این پرنده را پیدا کردی.

آن دو دره‌ها و رودخانه را پشت سر گذاشتند. وقتی آن دو با زحمت فراوان از کوه بالا می‌رفتند، دوست مرد کشاورز لحظه‌ای ایستاد و به دوستش گفت: نگاه کن زمین زیر پای ماست. چیزی نمانده به قلّه برسیم.

بالاخره به قلّه رسیدند. دوست مرد کشاورز با احتیاط و دقت، پرنده را لب صخره گذاشت و آرام در گوش او زمزمه کرد، به رویه‌رو نگاه کن! هر وقت خورشید طلوع کرد، تو هم طلوع کن! زمین جای تو نیست. تو مال آسمانی پرواز کن! پرواز!

خورشید طلایی از پشت کوه‌ها بالا می‌آمد بچه عقاب بال‌هایش را باز کرد و به خورشید سلام کرد. مرد کشاورز ساکت بود و نگاه می‌کرد. همه جا آرام بود و هیچ صدایی نمی‌آمد. بچه عقاب سرش را بلند کرد. بال‌هایش را باز کرد و پرواز را آغاز کرد و کمی بعد در فضای بیکران آسمان گم شد.

او دیگر هیچ وقت میان جوجه‌ها برنگشت.

## عنوان درس : من عاقبت از این پل خواهم گذشت (انتخابی)

مضمون : به گونه‌ای دیگر دیدن

مهارت‌ها : مشاهده، استدلال، قضاوت

زمان : ۴۵ دقیقه

با توسعه رسانه‌های ارتباط جمعی آگاهی جامعه درباره معلولان افزایش یافته است، با این حال، برخی افراط و تفریط‌ها در نگاه به توانایی‌های معلولان موجب کاهش ارتباط این بخش از جامعه انسانی با دیگر اعضای آن می‌شود. در این درس دانش‌آموزان پس از نمایش فیلم با گفت‌وگو درباره محتوای فیلم به تعبیر و تفسیر معنای واژه‌هایی نظیر توانایی، ضعف، خوشبختی، ناامیدی، زندگی واقعی، کامل کردن زندگی یکدیگر و نظایر آن می‌پردازند و قوه استدلال و درک و نگرش‌های خود را در این باره توسعه می‌دهند.

### اهداف

- پرورش توانایی تحلیل موقعیت و درک ظرفیت‌های انسان
- ارتقای فضایل فکری، و توسعه آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- ارزشمند دانستن حیات و تلاش در راه کمال
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود

مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز، فیلم «میترا» از فیلم‌های جشنواره فیلم رشد دفتر

تکنولوژی و رسانه‌های آموزشی

## فرایند اجرا

فیلم «میترا» را برای دانش‌آموزان به نمایش بگذارید و نظر دانش‌آموزان را در مورد زندگی افراد دارای معلولیت جويا شوید. دانش‌آموزان می‌توانند از یکدیگر علت نظرات را سؤال کنند. سؤالات زیر می‌تواند در این مرحله مورد استفاده قرار گیرد.

- به نظر شما پیام‌های فیلم چه بود؟
  - از نظر شما زندگی یعنی چه؟ آیا میترا یک زندگی واقعی داشت؟ خواهرش چگونه؟
  - آدم‌ها چگونه همدیگر را کامل می‌کنند؟
  - رضایت از زندگی یعنی چه؟ آیا آدم‌هایی را می‌شناسید که از زندگی خود احساس رضایت نمی‌کنند؟ چرا اینگونه‌اند؟
  - آیا پل خوشبختی وجود دارد؟ پل خوشبختی برای شما چه معنایی دارد؟
  - آیا نظراتان قبل و بعد از نمایش فیلم در مورد افراد دارای ناتوانی جسمی تغییر کرد؟ در مورد سایر آدم‌ها چگونه؟ در مورد زندگی چه؟ چرا؟
  - چرا برخی از نظرات تغییر می‌کند؟ چه عواملی در تغییر نظرات مؤثر است؟ با مثال توضیح دهید.
  - آیا تغییر نظرات خوب است یا بد؟ چرا؟ با مثال توضیح دهید.
- توجه داشته باشید که این سؤالات به خصوص سؤال آخر یک جواب بلی یا خیر ندارد؛ بلکه دانش‌آموزان باید با کمک معلم همه جوانب یک مسئله را بررسی و روشن کنند و حتی ممکن است به اصولی برسند. مهم این است که کسب، حفظ، یا تغییر نظرات براساس دلایل محکمی انجام گیرد و برای خود فرد، این دلایل روشن باشد.

### توجه داشته باشید!



تغییر نظر می‌تواند جنبه مثبت یا منفی داشته باشد. منظور از تغییر مثبت یعنی اینکه گاهی نظرات در جهت رشد، کمال و پختگی تغییر می‌یابد که ناشی از کسب آگاهی و شناخت، داشتن الگوی مناسب، بلوغ فکری و داشتن نظام معیار مناسب است و بالعکس، ناآگاهی، تقلید کورکورانه، تعصب بیجا، محدودنگری و نداشتن نظام معیار مناسب موجب اتخاذ دیدگاه‌های نامناسب و گاه تغییرات منفی در دیدگاه‌ها می‌شود.



## معالیه در خانه

از دانش‌آموزان بخواهید در خانه شخصیت‌های فیلم (میترا، جمیله، پدرشان) را توصیف کنند و در کتاب بنویسند.

### توصیه‌های اجرایی

- ❖ در این درس هدف این نیست که تعریفی از زندگی یا خوشبختی ارائه شود. بلکه فرصتی فراهم کنید تا دانش‌آموزان تلقی خود از زندگی و خوشبختی را بیان کنند و به این فکر کنند که چگونه این تلقی در آنها بوجود آمده است.
- ❖ برخی دانش‌آموزان ممکن است با تکرار جملات کلیشه‌ای فرصت گفت‌وگو را از کلاس سلب کنند، گفت‌وگوها را طوری هدایت کنید تا طرز تلقی دانش‌آموزان برای خودشان روشن شود و با جملات خود با کلاس سخن بگویند.
- ❖ در جریان گفت‌وگو و روشن‌سازی طرز تلقی ممکن است برخی دانش‌آموزان نظرات خود را تغییر دهند؛ نظرات و تغییر نظر هر چه باشد باید با دلیل بیان شود.



## عنوان درس : کمیپاگر (انتخابی)

مضمون : طمع، قناعت

مهارت‌ها : مشاهده، تحلیل، استدلال، قضاوت براساس نظام معیار

زمان : ۴۵ دقیقه

دامنه توقعات، طمع‌کاری‌ها، افزون‌طلبی‌ها، چشمداشت‌ها و خواسته‌های گوناگون و ناپسند بشر، بسیار وسیع و فوق‌العاده فراوان است. حدّ نهایی آرزوهای ما کجاست؟ تفاوت طمع و کمال‌جویی چیست؟ چه چیزی به خوشبختی حقیقی ما کمک می‌کند؟ اینها سؤالاتی است که ذهن انسان را به خود مشغول داشته است. جواب این سؤالات را از چه کسی بی‌رسیم؟ در این درس دانش‌آموزان در گفت‌وگو دربارهٔ پیامد کارها مشارکت کرده و از طریق درک نقش آرزوها و خواسته‌ها در تعیین مسیر زندگی مهارت استدلال خود را ارتقا می‌دهند.

### اهداف

- پرورش توانایی تحلیل موقعیت و درک نقش خواسته‌ها در جهت‌دهی مسیر زندگی
- ارتقای فضایل فکری، و توسعهٔ آداب گفت‌وگوهای جمعی

### انتظارات عملکردی

- بررسی پدیده‌ها و شناسایی تفاوت‌ها، شباهت‌ها و رابطه‌ها
- ارزشمند دانستن حیات و تلاش در راه کمال
- استفاده از زبان صحیح و دقیق برای توضیح ایده‌ها و افکار خود
- ارزیابی و به چالش کشیدن ایده‌های خود و دیگران
- استخراج معنا و مفهوم از تجارب خود
- پیش‌بینی نتایج و پیامدها و بروز رفتار خردمندانه

## مواد و وسایل آموزشی: کتاب دانش‌آموز، فیلم «کیمیاگر» از تولیدات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان

### فرایند اجرا

فیلم کیمیاگر را برای دانش‌آموزان نمایش دهید. دقایقی فرصت دهید تا در سکوت در مورد آن فکر کنند. سپس با استفاده از سؤالات زیر زمینه تحلیل و استدلال دانش‌آموزان را فراهم کنید.

❖ یافتن صندوق چه تغییری در زندگی کشاورز ایجاد کرد؟ با سؤالات خود کمک کنید تا دانش‌آموزان با ذکر جزئیات داستان موقعیت قبلی مرد کشاورز را با موقعیت جدید او مقایسه کنند.

❖ به نظر شما چرا کتاب را در صندوقی زیر خاک دفن کرده بودند؟

❖ کشاورز قبل از انداختن ساز خود در آتش چه احساساتی داشت؟ چرا این‌طور فکر

می‌کنید؟

❖ تعریف شما از طمع و قناعت چیست؟ با مثال تعاریف خود را روشن کنید.

❖ آیا به دنبال تغییر بودن خوب است یا بد؟ چرا؟

### فعالیت در خانه

در پایان جلسه از دانش‌آموزان بخواهید حکایت زیر از گلستان سعدی، باب سوم در فضیلت قناعت، را با رجوع به لغت‌نامه یا بزرگ‌ترها در کتاب ساده‌نویسی کنند.



بازرگانی را شنیدم که صد و پنجاه شتر بار داشت و چهل بنده خدمتکار. شبی در جزیره کیش مرا به حجره خویش درآورد. همه شب نیارمید از سخن‌های پریشان‌گفتن، که فلان انبازم به ترکستان و فلان بضاعت به هندوستان است و این قبالة فلان زمین است و فلان چیز را فلان ضمین. گاه گفתי خاطر اسکندریه دارم که هوایی خوشست بازگفتی نه که دریای مغرب مشوش است، سعدیا سفری دیگرم در پیش

است، اگر آن کرده شود بقیه عمر خویش به گوشه بنشینم. گفتم آن کدام سفرست؟ گفت گوگرد پارسی خواهیم بردن به چین که شنیدم قیمتی عظیم دارد و از آنجا کاسه چینی به روم آرم و دیبای رومی به

هند و فولاد هندی به حلب و آبگینه حلبی به یمن و برد یمانی به پارس و زان پس ترک تجارت کنم و به دگانی بنشینم. انصاف ازین ماخولیا چندان فرو گفتم که بیش طاقت گفتنش نماند، گفت ای سعدی تو هم سخنی بگوی از آنها که دیده‌ای و شنیده‌ای گفتم:

آن شنیدستی که در اقصای غور  
بار سالاری بیفتاد از ستور  
گفت چشم تنگ دنیا دوست را  
یا قناعت پر کند یا خاک گور

### توصیه‌های اجرایی

❖ در بخش دانستنی‌های معلم مفهوم طمع و قناعت برای آگاهی همکاران محترم آورده شده است، اما در این درس دانش‌آموزان مفهوم طمع و قناعت و تأثیر آن در زندگی را خود کشف خواهند کرد و معلم فقط تسهیل‌گر خواهد بود. لذا از ذکر عباراتی که القای نتیجه توسط شما به دانش‌آموزان باشد پرهیز کنید. تماشای فیلم و گفت‌وگوی دانش‌آموزان به دریافت پیام به صورت غیرمستقیم کمک خواهد کرد. معلم و سایر دانش‌آموزان با درخواست‌هایی نظیر مثال بزن، توضیح بیشتر بده، به چه علت این را گفتی و... به روشن‌سازی بیان و طرز تلقی یکدیگر کمک می‌کنند.

توجه داشته باشید!



انسان موجودی است دارای فطرت کمال جویی؛ لذا به هر کمالی که می‌رسد باز فراتر از آن را طلب می‌کند؛ انسان طالب علم، قدرت، احترام، ثروت، لذت، زیبایی، و عمر بی نهایت است. اگر به انسان‌های اطرافمان نظری بیفکنیم خواهیم دید که همه خواسته یا ناخواسته دنبال همه یا برخی از این امورند؛ ولی اکثر انسان‌ها از این امر غافلند که زندگی دنیایی پر از محدودیت است و محال است کسی در دنیا تمام این امور را با وصف بی نهایت به دست آورد. از این رو انسان در دنیا دائماً در حال طلب است؛ اگر این طلب با فریفته بودن و مال دوستی و توقع داشتن در اموال مردم همراه شود دیگر کمال جویی نیست بلکه طمع و آز است.





## دانستنی‌های معلم

**مفهوم طمع و قناعت:** طمع در لغت، به معنای حرص بر چیزی،<sup>۱</sup> چشمداشت، فریفته بودن و مال دوستی است و در اصطلاح علمای اخلاق عبارت است از توقع داشتن در اموال مردم.<sup>۲</sup> به عبارت دیگر، طمع کار کسی است که به خدا و خودش متکی نیست و به آنچه دارد، قانع و راضی نباشد و همیشه خود را در نقصان و کمبود و محرومیت ببیند. افزون بر آن، به مال، مقام و تجملات دیگران چشم بدوزد و پیوسته درصدد بهره برداری از دیگران باشد.<sup>۳</sup>

قناعت در لغت، به معنای راضی بودن به قسمت و روزی انسان یا راضی بودن به قلیل و کم است.<sup>۴</sup>

قناعت در اصطلاح، حالتی است برای نفس که عامل اکتفا کردن آدمی به قدر حاجت و ضرورت است.<sup>۵</sup> همچنین گفته شده قناعت در اصطلاح، عبارت است از اینکه انسان بیش از هر چیز به خداوند متعال متکی بوده و به هرچه در اختیار دارد، خشنود و سازگار باشد و با عزت نفس و آبرومندی به سر برد و هیچ‌گاه چشمداشتی به دیگران نداشته باشد و از نداشتن امور مادی و کمبودها اندوهگین و حسرت زده نباشد.<sup>۶</sup> نقل از:

<http://pajuhesh.irc.ir/product/book/show/id/۱۴۸۶/indexId/۱۶۱۴۸۸>

۱- المنجد، واژه «طمع».

۲- ملا احمد نراقی، معراج السعاده، ص ۲۸۶.

۳- غلام حسین رحیمی اصفهانی، اخلاق اسلامی، ج ۲، ص ۱۳۲.

۴- فخرالدین طریحی، مجمع البحرین، ج ۲، ص ۵۵۲، واژه «قنع».

۵- ملا احمد نراقی، معراج السعاده، ص ۲۸۲.

۶- غلام حسین رحیمی اصفهانی، اخلاق اسلامی، ج ۲، ص ۱۵۱.

## منابع و مراجع

- ۱- اسپیدکار، محبوبه. کتاب کار مرتبی طرح گام به گام تا اندیشه، روشی برای پرورش تفکر فلسفی در کودکان و نوجوانان، جلد سوم، کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۹۰.
- ۲- اعتصامی، محمدمهدی. طرح تربیت تفکر و تفکر فلسفی (حکمی) در برنامه‌های درسی با رویکرد تلفیقی، تهران: دفتر برنامه‌ریزی و تألیف کتاب‌های درسی، ۱۳۸۹.
- ۳- الوانی، دکتر سید مهدی، مدیریت عمومی، تهران: نشر نی، ۱۳۸۵.
- ۴- امام خمینی (رحمت‌الله علیه). شرح چهل حدیث، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (رحمت‌الله علیه)، ۱۳۷۶.
- ۵- برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، نگاشت پنجم، ۱۳۹۰.
- ۶- بهشتی، سعید. آیین خردپروری - پژوهشی در نظام تربیت عقلانی بر مبنای سخنان امام علی (ع)، تهران: نشر دانش و اندیشه معاصر، ۱۳۸۱.
- ۷- پل ریچارد. الدر، لیندا. تفکر نقادانه، مفاهیم و ابزارها، ترجمه مهدی خسروانی، نشر نو، بی تا.
- ۸- پل ریچارد. الدر، لیندا. تفکر نقادانه، مفاهیم و ابزارها، ترجمه محمداقبر باقری، بی تا.
- ۹- پیروز، عبدالحسن. هرمنوتیک فطرت و معنای اثر هنری، مطالعات نظری و فلسفی هنر، زیبا شناخت، شماره ۲۲، سال یازدهم، نیم سال اول، تهران: ۱۳۹۰.
- ۱۰- جفریز، مایک و ترور هانکوک. مهارت‌های تفکر (راهنمای معلم)، ترجمه: محمود تلخابی و یلدا دلگشایی، تهران: سازمان انتشارات جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۹.
- ۱۱- دوبونو، ادوارد. درس‌های درست اندیشیدن، ترجمه ملکدخت قاسمی نیک‌منش، تهران: نشر کتاب آمه، چاپ چهارم، ۱۳۸۹.

- ۱۲- سیدنژاد، سیدرضی؛ اسوه‌های جاویدان: سیری در زندگانی اصحاب وفادار پیامبر اکرم(ص)، قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی(ره)، ۱۳۸۹.
- ۱۳- سیف، علی‌اکبر، روانشناسی پرورشی نوین، روان‌شناسی یادگیری و آموزش، تهران: نشر دوران، ویراست ششم، ۱۳۸۸.
- ۱۴- شاه‌آبادی، میرزا محمدعلی. شذرات‌المعارف، تهران: بنیاد علوم و معارف اسلامی دانش‌پژوهان، ۱۳۸۰.
- ۱۵- علاقه‌بند، علی. اصول مدیریت آموزشی، تهران: دانشگاه پیام‌نور، ۱۳۸۳.
- ۱۶- مبانی نظری تحول بنیادین در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران، کارگروه تلفیق یافته‌های مطالعات نظری طرح سند ملی آموزش و پرورش، دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش، آذرماه ۱۳۹۰.
- ۱۷- مجدفر، مرتضی. بیدپا در کلاس درس: بازی‌ها، فعالیت‌ها و پژوهش‌های خلاقیت‌محور بر مبنای تمثیل‌ها و افسانه‌های کلیله و دمنه، تهران: نشر امروز، ۱۳۹۰.
- ۱۸- نعمت‌اللهی، فرامرز، ادبیات کودک و نوجوان، کد ۶۰۱۵، تهران: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، چاپ چهارم، ۱۳۸۹.

## منابع برخط

آشنایی با اویس قرنی/۷۰۵۷۵۸/show/article/rasekhoo.net//http:

http://pajuhesh.irc.ir/product/book/show/id/۱۴۸۶/  
indexId/۱۶۱۴۸۸



## کتاب‌های کودک

۱- ابراهیمی، جعفر (شاهد) کتاب قصه‌های شیرین مثنوی مولوی، جلد اول، داستان مارگیر و اژدها، تهران: نشر پیدایش، چاپ ششم، پاییز ۱۳۷۶، ص ۱۰۰ الی ۱۰۵.

۲- اشتاینر، یورگ. خرسی که می‌خواست خرس باقی بماند، ترجمه ناصر ایرانی، تصویرگر یورگ مولر. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان. ۱۳۷۷.

۳- تیموریان، آناهیتا. ماه بود و روباه، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۷۹.

۴- گریگوروسکی، کریستوفر. پرواز کن، پرواز!، ترجمه محسن چینی‌فروشان، تصویرگر نیکلاس دالی. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۰.

۵- معینی، مهدی. ما کجا هستیم؟، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، چاپ سوم، ۱۳۸۶.

۶- ویلیس، جین. خفاش دیوانه، تصویرگر تونی راس، ترجمه معصومه انصاریان، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان، ۱۳۸۷.